

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek och är fritt att använda. Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitized at Gothenburg University Library and is free to use. All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text. This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

Rapport

^{851.}
R76:1978

Stad i förvandling

**Samspelet mellan människan
och hennes omgivning**

Lars Josefsson

Byggforskningen

R76:1978

STAD I FÖRVANDLING

Samspelet mellan människan
och hennes omgivning

Lars Josefsson

Denna rapport hänför sig till forskningsanslag 771401-9 från
Statens råd för byggnadsforskning till Sociologiska institutionen,
Göteborgs universitet

I Byggnadsforskningsrådets rapportserie redovisar forskaren sitt anslagsprojekt. Publiceringen innebär inte att rådet tagit ställning till åsikter, slutsatser och resultat.

Nyckelord:

samhällsbeskrivning
bostadsområden
stadsdelar
äldre bebyggelse
boendemiljö
närmiljö
förändringar
utveckling
flyttningar

UDK 308
711.58

R76:1978

ISBN 91-540-2902-3
Statens råd för byggnadsforskning, Stockholm

FÖRORD

Projektet "Stad i förvandling" initierades sommaren 1974 av en grupp tjänstemän i Göteborgs kommun. Ordförande i den arbetsgrupp, som sedermera bildades, och ansvarig för det ursprungliga utredningsprogrammet var Louis Campanello.

I och med att Statens råd för byggnadsforskning engagerade sej finansiellt i undersökningen överfördes projektansvaret till sociologiska institutionen, Göteborgs universitet. Som projektledare fungerade Gustaf de Laval och därefter Edmund Dahlström.

Denna rapport utgör en sammanfattning av tre stencilerade arbetsrapporter publicerade under perioden september 1976 till juli 1977. Dom tre volymerna omfattar mer än 350 sidor. Gustaf är här medförfattare.

Under hela projekttiden har min väg kantats av människor utan vars intresse, uppmuntran och engagemang denna undersökning aldrig kunnat påbörjas, genomföras eller avslutas. Jag tänker på kommunens arbetsgrupp, projektets referensgrupp, intervjupersonerna samt arbetskamraterna och vännerna på sociologiska och kulturgeografiska institutionerna. Till er alla riktar jag mitt ödmjuka och varma tack.

Jag skulle bli mycket glad om du hörde av dej efter att ha läst rapporten.

Göteborg i maj månad år 1978

Lars Josefsson
Sociologiska institutionen
Karl Johansgatan 27
414 59 Göteborg
Telefon: 031/12 48 50

INNEHÅLL

1	INLEDNING	9
2	SAM SPELET OCH DESS FÖRÄNDRING. ALLMÄNNA UTGÅNGSPUNKTER FÖR UNDERSÖKNINGEN	12
	Ett exempel och några begrepp	12
	Människan och samhället	14
	Olika undersökningsmetoder	20
	Tre frågor	22
3	PRESENTATION AV KOMMENDANTSÄNGEN	23
	Bebyggelsen	23
	Antal boende	26
	Ålderssammansättningen	28
	Civilståndsfördelningen	30
	Social status	31
	Service	34
	Arbetsplats för Kommendantsängens befolkning	34
4	LIV OCH LEVERNE I STADSDELEN KOMMENDANTSÄNGEN HÖSTEN 1975	37
	Boende	37
	Den egna lägenheten	37
	Hyresvärd och hyresgäst	38
	Sammanfattning	40
	Service	41
	Småbutiker och livsmedelshallar	41
	Inköp i det egna området eller i andra delar av stan	43
	Hinder av skilda slag	46
	Tidigare upplevda förhållanden	48
	Sammanfattning	48
	Fritid	49
	Frekvens	49
	Typ av aktiviteter	50
	Tidigare upplevda förhållanden	51
	Sammanfattning	51
	Arbete	52
	Bostad och arbete	52
	Arbetstiden	53
	Arbetets betydelse	53
	Sammanfattning	54
	Närmiljön	56
	Val av Kommendantsängen som boendemiljö	56
	Dom boendes kunskap om sin stadsdel	56
	Upplevda fördelar i Kommendantsängen	57
	Upplevda nackdelar i Kommendantsängen	58
	Jämförelser med tidigare upplevda miljöer	60
	Intervjupersonernas Göteborg	62
	Sammanfattning	64
	Stadsdelsföreningen	65
	Kort presentation av föreningen	65
	Dom boendes medlemskap och engagemang	66
	Stadsdelsföreningens roll och betydelse	69

Sammanfattning	70
Umgänge	71
Olika sätt att knyta och upprätthålla kontakter	71
Umgängets storlek och art	71
Kontakter inom hushållet	73
Släktkontakter	73
Grannkontakter	74
Den fysiska omgivningens kontaktskapande förmåga	75
Sammanfattning	77
5 FYSISKA OCH SOCIALA FÖRÄNDRINGAR UNDER VINTERN 1975 OCH VÅREN 1976	79
Samhälleliga förändringar	79
Yttre förändringar i och omkring Kommendantsängens	80
Nya Annedal	82
Övre Husargatans breddning	83
Sveaplan	85
Fastighetsrivningen	86
Affärsnedläggelser etc	86
Andra förändringar	88
Livscykel förändringar	91
Man flyttar till en egen lägenhet	91
Man börja sällskapa, 92. Man flyttar ihop, 92	
Man skaffar barn, 92 . Barnen blir större, 93	
Förändringar på jobbet	96
Längre arbetstid, 96 . Kortare arbetstid, 96	
Flyttarnas nya omgivning	96
Sammanfattning	98
6 HISTORISK JÄMFÖRELSE	100
Antalet flyttningar	102
Inflyttarnas tidigare hemvist	102
Inflyttarnas ålder	106
Flyttningsanledningar	106
Flyttningars beroende av hyresnivån	109
Flyttningar inom undersökningsområdet	109
Sammanfattning	111
7 INFÖR FRAMTIDEN	113
Planer hösten 1975 och verklighet våren 1976	113
God överensstämmelse mellan planer och verklighet	113
En förändring, som var svår att förutse	114
Planerna förverkligades inte	114
Förändringarna blev mer långtgående än planerat	115
Flyttningsplaner och flyttningar	116
Sammanfattning	118
Boendeönskemål	118
Aktuella boendeönskemål	118
Boendeönskemål vid andra levnadsvillkor	118
Man flyttar till en egen lägenhet, 119	
Man börja sällskapa, 119 . Man skaffar barn, 119	
Barnen blir större, 119 . Barnen flyttar hemifrån, 120	
Man pensioneras, 120 . Man åldras, 120	
Ändrade arbetsvillkor, 121	

Småhus	122
Förortsbebyggelse	123
Annorlunda boendeformer	124
Ekonomiska förhållanden	124
Sammanfattning	125
Framtidsbedömningar	126
Två framtidsskisser	126
Redovisningsform	126
Alternativval och politiskt engagemang	128
Skilda framtidsbedömningar	129
Grupp I, 129 . Grupp II, 130 . Grupp III, 132	
Grupp IV, 132 . Grupp V, 132 . Grupp VI, 132	
Grupp VII, 132	
Sammanfattning	133
 8 PLANERARINRIKTAD SUMMERING	 134
Undersökningens tre frågor i ett sammanhang	134
Den första frågan	134
Den andra frågan	138
Den tredje frågan	140
 LITTERATURLISTA	 146
BILAGA: Undersökningens uppläggning och genomförande	152
Allmänna utgångspunkter	152
Historisk beskrivning	153
Beskrivning av den yttre omgivningen i Göteborgsområdet	154
Fältarbete	156
Framtidsalternativ	158
Sammanfattning	158
 SAMMANFATTNING	 159

Fotografierna

Fotografierna 1A, 2A, 6A, 7A och 11A har ställts till vårt förfogande av Göteborgs historiska museums arkiv. Bild 1A är tagen av O.Thulin, medan fotografierna till bilderna 2A, 6A, 7A och 11A är okända.

Fotografierna 3A, 4A, 8A och 10 har ställts till vårt förfogande av Göteborgs historiska museums byggnadsminneskontor. Bilderna 4A, 8A, och 10 är tagna av S.Westergren, medan fotografen till bild 3A är okänd.

Övriga bilder är tagna av författaren.

KARTA 1. Kommandantsängen med omgivningar. Stadsdelens omfattning anges liksom dom två kvarter som utgör undersökningsområdet.

Fördel nummer ett är att det är så centralt. Dessutom fungerar Kommendantsängen som en stad i staden, här är verkligen genuin stadsmiljö och allt vad du behöver finns inom gångavstånd i närbutikerna. Kommendantsängen fungerar estetiskt med sina fina charmiga kåkar.

(Ung man som bott i Kommendantsängen sedan 1972)

1 INLEDNING

Kommendantsängen är en stadsdel i Göteborg. I fem- och sexvånings stenhus med ornamenterade portar, takfriser och andra uttryck för sekelskiftets hantverkarglädje bor idag knappa tre tusen människor. Människor med olika ambitioner och önskemål. Många hoppas och tror sej kunna förändra och förbättra sin och de sinas situation. Majoriteten har emellertid resignerat. Man har slagit sej till ro i förlitande på att andra ska bry sej om.

Stadsdelen förändras eller förvandlas ständigt. Denna omgestaltning tar sej skilda uttryck, och är mer eller mindre långtgående. Ibland är förloppen cykliska. Eftermiddagens butikskunder ger plats åt flanörer och restaurangbesökare när skymningen faller. Dom flesta förändringarna är emellertid mer slumpvisa eller mer korrekt uttryckt mindre regelbundna. Människor slår sej ner i området och sätter därmed sin prägel på det. Dom sluter sej samman för att lättare nå sina syften. Sakta förändras omgivningen. Byggnader, affärer och gator får en ny skepnad och ett nytt innehåll för att bättre stämma överens med människors önskemål. Drömmarna och visionerna blir samtidigt jordnära i konfrontationen med stabila stenhus och gjorda trafikinvesteringar.

Människor försöker forma sin framtid utifrån sina egna och andras erfarenheter. Dom handlar i riktning mot att förverkliga sina mål, men styrs, påverkas och hämmas av andras önskemål och handlingar.

För att förstå hur människan fungerar i sin omgivning måste vi lära oss en hel del om hennes levnadsvillkor såsom dom bestäms av uppväxtförhållanden, utbildning, arbetsuppgifter, ekonomiska möjligheter, fritidsaktiviteter, familjesituation, umgänge etc. Det är först när vi sätter oss in i människans totala situation som vi kan förstå varför vissa mätbara förlopp - byte av jobb, flyttningar etc - äger rum. Vilka är drivfjädrarna och vilka är dom hinder som håller människor tillbaka?

Med Kommendantsängsbor som aktörer och med antagandet om den ständiga växelverkan mellan människan och hennes omgivning som främsta regianvisning kan spelet börja. Först emellertid några ytterligare kommentarer till scenbilden. I en bilaga beskriver jag översiktligt hur projektet genomfördes. Här nöjer jag mej med att enbart skissera dom allmänna dragen. För att förklara banden mellan människan och hennes omgivning måste dom

båda beskrivas med stor noggrannhet. Människans situation och önskemål diskuterades i längre samtalsintervjuer. Hennes handlingar beskrevs med hjälp av speciella dagböcker. Denna uppläggning gav förutsättningar att komma åt dom hinder och möjligheter av skilda slag som påverkar människan när hon försöker förverkliga sina önskemål. Den yttre omgivningen beskrevs via inventeringar och karteringar.

För att diskutera samhällsomvandlingens ursprung och effekter kan man inte nöja sej med att göra ögonblicksbeskrivningar av människan och omgivningen. Med skilda medel måste samspelet och konfrontationerna avbildas. Detta kan ske först när olika förlopp kan återges och tiden alltså föras in i analysen. I projektet "Stad i förvandling" har detta skett i tre avseenden. För det första ägnades mycken tid åt en detaljerad historisk beskrivning av förhållanden inom stadsdelen. Gårdagens processer kan ge nycklar till framtiden.

För det andra utsattes intervjupersonerna för vår ihärdiga uppmärksamhet under två perioder med ett drygt halvårs mellanrum. Samma personer fick alltså fylla i dagböcker och anslå tid för samtalsintervjuer vid två tillfällen. Vi fick härigenom möjlighet att just beskriva hur förändringar inom hushållet jobbet, i stadsdelen, inom umgängeskretsen etc påverkade och påverkades av tjugotalet intervjupersoner. Tack vare att många av dessa flyttade under undersökningsperioden erhöll vi berättelser kring upplevda skillnader i olika yttre omgivningar.

För det tredje diskuterades framtida förhållanden med intervjupersonerna.

Rapporten disponeras på ett sådant sätt att jag i nästa kapitel redogör för undersökningens allmänna utgångspunkter, dess syfte och frågor. I kapitel tre presenteras Kommendantsången. Kapitel fyra är det volymmässigt största. Här redogörs för intervjupersonernas attityder till skilda företeelser i omgivningen. Beskrivningarna avser främst förhållandena vid första intervjutillfället hösten 1975. I nästföljande kapitel - det femte - förmedlas intryck av dom förändringar som intervjupersonerna upplevde under perioden fram till den andra intervjun försommaren 1976. Dom slutsatser kring samspelet mellan människan och omgivningen, som föranleds av intervjupersonernas erfarenheter görs i kapitel sex till föremål för en historisk jämförelse. Människors uppfattningar om och önskemål inför framtiden diskuteras i det härföljande kapitlet. Kapitel åtta ägnas åt en planeringsinriktat summering och analys. Rapporten avslutas, som nämnts, med en bilaga där jag redogör för hur studien genomfördes och dom metodinriktade erfarenheter som dragits härav.

Forskningsrapporter blir oftast lästa av en liten grupp specialister. Om denna rapport skall röna samma öde får framtiden utvisa. Min önskan har emellertid varit att undanröja ett hinder mot en allmän spridning genom att försöka använda ett enkelt språk. Våra stencilerade arbetsrapporter har skickats ut till intervjupersonerna. Det visade sig att samtliga personer åtminstone hade ögnat igenom rapporterna medan hälften hade läst dem. Den normala reaktionen var att man hade förstått rapportinnehållet. På dom punkter där ett "högskoleutbildat" språk använts, enligt intervjupersonerna, har jag nu försökt bättra mig.

Vi gräsrötter är sålunda en oerhört nyanserad skara av särpräglade krumelurer och ingalunda en sådan degig oformlig massa som ni ser för er inre syn när ni tänker på allmänheten.
(Tage Danielsson)

2 SAMSPELET OCH DESS FÖRÄNDRING ALLMÄNNA UTGÅNGSPUNKTER FÖR UNDERSÖKNINGEN

ETT EXEMPEL OCH NÅGRA BEGREPP

Inom två kilometers fågelvägsavstånd från Kommendantsängan fanns det årsskiftet 1975/76 tolv stycken apotek. Antalet apotek och deras geografiska lägen bestämmer hur långt man som konsument måste gå eller åka för att få sin medicin. Ett tätare mönster skulle vara till fördel för oss konsumenter. Vi skulle få vår medicin med mindre insats av tid, ork och pengar. För dom som tillhandahåller medicinen - tidigare enskilda apotekare och nu det statliga Apoteksbolaget - har mönstret en annan innebörd. Ett tätt mönster ger låg försäljningsvolym per apotek medan ett utspritt mönster ger stor omsättning. Ser vi bara till antalet apotek kan vi alltså slå fast att många apotek är till fördel för konsumenten men till nackdel för den som tillhandahåller varan. Detta enkla förhållande kompliceras av att apoteket kan ha större eller mindre sortering. Som konsument kan man alltså tjäna på att färdas något längre för att därmed få en bättre vara eller slippa återvända, eftersom varan inte fanns i lager. Vad som vid första anblicken såg ut att vara ett mycket enkelt förhållande är alltså i verkligheten betydligt mer komplicerat.

Det faktiska mönstret av exempelvis apotek vid en viss tidpunkt är resultatet av många människors erfarenheter, idéer, önskemål, planer och handlingar. Dessa kan ha sitt ursprung långt tillbaka i tiden. För att öka sitt inflytande kan människor frivilligt sluta sej samman i grupper eller organisationer. Det föreligger en intressegemenskap baserad på gemensamma önskemål. Samhällssystemet bestämmer dom ramar inom vilka dessa grupperingar kan ske. För en ingående diskussion kring intressentbegreppet hänvisas till Peter Söderbaums avhandling "Positionsanalys". Hänvisningar till annan litteratur sker fortsättningsvis på följande sätt: (Söderbaum, 1973). Årtalet anger när boken tryckts. Titel, tryckort etc på boken framgår längst bak i rapporten, där källorna anges.

Statsmakten har som ägare till apoteken att försöka tillgodose såväl köparnas önskemål som vissa samhällsekonomiska lönsamhetskrav. Jag föreställer mej att chefer i Apoteksbolaget agerar med snävare företagsekonomiska bedömningar för ögonen. Läkemedelstillverkarna skulle sannolikt helst se att antalet försäljningsställen minskade. Dom skulle då inte behöva leverera sina varor till så många olika ställen. Apoteken skulle dessutom ha större anledning att köpa produkter som sällan säljs. Dom apoteksanställda vill bland annat ha korta arbets-

resor och därför ett utspritt mönster. Konsumenterna skulle önska många välsorterade apotek.

Antalet apotek och dessas läge är alltså resultatet av många gruppers tidigare agerande. Vi kan alltså tänka oss att alla apotek, oberoende av avstånd, utgör handlingsutrymmet när en människa behöver medicin. Av detta teoretiska utrymme är det i verkligheten bara ett fåtal som ingår i en människas handlingsmöjligheter. Man kan tala om hinder av olika slag. Bristande tid, ork och råd reducerar antalet aktuella apotek mycket kraftigt. Av dom apotek som ligger bra till i förhållande till bostaden, skolan eller jobbet faller ytterligare några ifrån av skilda anledningar. Personen vågar kanske inte gå längs vissa gator. Kanske vill hon inte köpa sina läkemedel på ett närbeläget apotek, eftersom hon tidigare blivit felexpedierad. Av dom handlingsmöjligheter som slutligen återstår väljer människan en handling - att besöka ett visst apotek. Valet görs på basis av gjorda erfarenheter, apotekets sortiment, om man känner någon av domapoteksanställda, om apoteket är jourapotek, om det ligger nära någon annan verksamhet, som man samtidigt tänkt besöka etc. Genom att tala om handlingar i stället för beteenden poängteras att människor aktivt agerar för att uppnå sina önskemål. Jag är alltså motståndare till uppfattningen att människor reflekterat styrs av omgivningen. Det är sedan en helt annan sak att en mängd hinder var för sej eller i kombination förhindrar oss från att uppfylla våra önskemål. Detta förhållande förklarar varför projektet måste beskriva såväl människors handlingar som människors attityder, ambitioner och önskemål.

Den skillnad mellan handling och beteende som här endast antyds har diskuterats av bland andra Barth (1966), Dahlgren, Hellberg och Lindberg (1973) och Daum (1969 och 1974).

Dom flesta av undersökningens intervjupersoner utnyttjar inte oväntat det mest närliggande apoteket i korsningen Norden-skiöldsgatan och Vegagatan. Detta trots att det, enligt en ung mor, är "botten till apotek" och det inte sällan saknas medicin. Eftersom denna intervjuperson oftast har med sej sonen vid sina eftermiddagsbesök upplever hon det som mycket besvärligt att behöva vänta eller återvända efter en timma. Veckan före intervjun beställde hon hostmedicin på onsdagen, men kunde inte hämta den förrän på lördagen. En man som råkade ut för en olycka strax före intervjun har samma erfarenheter. Han tog sej trots längre avstånd ofta till Järntorget, eftersom det apoteket har öppet längre, har större sortering och snabbare expediering.

Det ovannämnda apoteket låg fram till sommaren 1971 i Kommandantsängen. En äldre man tycker det är konstigt att apoteket har "givit sej iväg till Vegagatan". Det finns ju många äldre människor i Kommandantsängen. "Nu har det blivit uppförsbacke hela vägen till apoteket".

Tre personer besöker apotek en bit ifrån Kommandantsängen. Skälen är i samtliga fall att apoteken ligger nära arbetsplatsen. Det rör sej här om människor med något friare tjänstemannyrken.

Vi förflyttar oss så raskt fram till våren 1976. Änjo diskutera vi apoteksbesök med våra intervjupersoner. För dom personer som ändrat sitt inköpsmönster är skälet i det helt över-

vägande antalet fall att personen flyttat från Kommendantsängen. En person som tidigare utnyttjade apoteket på Vasagatan har redan börjat söka sej till ett annat ställe, eftersom detta apotek skall läggas ned. En person som inte flyttat längre än att apoteket på Nordenskiöldsgatan fortfarande ligger närmast, har börjat använda jourapoteket på Götgatan i Göteborgs centrum. Skälet är att han nyligen blivit pappa och barnets behov av medicin inte alltid sammanfaller med normala öppentider.

Med utgångspunkt från människors apoteksbesök har jag härmed definierat några begrepp, vilka kommer till användning när jag härnäst redogör för min uppfattning om människan och samhället.

MÄNNISKAN OCH SAMHÄLLET

Redan av projekttiteln framgår att beskrivningen av samhället och dess förändring här utgår ifrån människors och grupper handlingar. Analysen kommer därmed att baseras på enskilda individers situation. Jag låter människor beskriva hur levnadsvillkoren förändras när dom själva och andra agerar. Med denna typ av kunskap kan man dra slutsatser, som statistiska bearbetningar inte möjliggör. Man kan beskriva hur sociala, kulturella, ekonomiska och fysiska hinder i kombination bygger upp mer eller mindre svårforcerade hinder kring oss alla. Man kan exempelvis återge hur byte av arbetsplats eller ändrad arbetstid påverkar en människas möjlighet att köpa sin mat eller ägna sej åt fritidsaktiviteter.

En stark betoning av handlingar och handlingsmönster inrymmer risken att beskrivningar och analyser i allt för hög grad färgas av samhällets hinder och barriärer. Är dessa omfattande blir gapet stort mellan människans behov eller önskemål och dom handlingar hon kan företa sej.

En analys, som endast ser till enskilda människors situation har ett begränsat värde. Man måste finna metoder för att väga samman olika människors upplevelser, attityder och önskemål. Konstnären Eva-Lotta Västvik formulerar detta på följande sätt:

Hur ritar man en tall när man inte vill rita alla barr?
 När barren ändå skall vara med. Hela tallen är ju barr
 - bara barr.
 Och ändå inte.
 På håll - full av små runda mjuka bullar.
 En massa hopsamlingar av barr.
 Där har vi dom igen!

Alla stickiga barr - individualistiska.
 Tillsammans - mjuka bullar - kommunistiska.

Samtidigt som beskrivningar och analyser baseras på din och min situation och alltså betonar den enskilda människans betydelse måste poängteras att hon utgör en liten del i ett stort sammanhang. Ingen människa kan fungera isolerat. Alla måste vi få hjälp och stöd av andra. Genom att samarbeta och konkurrera med andra

BILD I A OCH I B. "Kommendantsängen är ett jätteskönt område där intervju-
personen trivs toppen. Hon tycker så mycket om dom
gamla husen med sina tinnar och torn och berättar ly-
riskt om utsikten mot Olivedal med ett ljusskimmer bakom
fasaderna - ja man måste få njuta litet också, om det så
bara är av hustak."
Linnégatan och Linnéplatsen mot norr från Slottsskogen.
Bilderna är tagna 1922 respektive 1976.

människor eller grupper utvecklar vi oss själva. Samverkan och motsatsförhållanden är därigenom själva drivfjädern också för samhällets utveckling. Helheten i form av samhället är därmed inte summan av delarna utan mer än så.

Samarbete och specialisering var således förutsättningen för att bondesamhället skulle kunna utvecklas till ett industrisamhälle. Om inte dom boende i Kommendantsängen hade sammanslutit sig i en stadsdelsförening hade man sannolikt fortfarande saknat lekplats. Den täta trafiken på den stora gatan öster om stadsdelen hade helt säkert kommit alldeles inpå husen.

För att ge en riktig beskrivning av samhällsförändringars ursprung och effekter räcker det alltså inte med beskriva enskilda människors villkor. Jag vågar istället hävda att samhället förändras genom att olika grupper av människor ständigt och i alla sammanhang försöker flytta fram sina positioner. En bra avtalsförhandling för SAF ger LO-kollektivet mindre i lönekuverten. En rivning av ett äldre bostadsområde ger fastighetsägarna möjlighet att bygga större och därmed mer hyresinbringande lägenheter, men tvingar samtidigt dom gamla hyresgästerna att bryta upp från en van miljö. Lägg ett olönsamt apotek ner kan två fördelar uppnås ur ägarsynpunkt. En förlustverksamhet rationaliseras bort, som termen lyder. Härtill kommer att omsättningen ökar i dom närliggande apoteken eftersom efterfrågan på läkemedel till största delen kvarstår även om det blir svårare att köpa medicin. En vinst för ägaren skall emellertid ställas mot den försämring som drabbar konsumenterna och dom som var anställda på apoteket. På samma sätt ger nära nog varje förändring upphov till förbättringar för vissa och försämringar för andra. Då förändringar, enligt detta synsätt, är resultatet av handlingar kan man även påstå att handlingar, med få undantag, gynnar respektive missgynnar olika grupper. Antalet handlingar eller förändringar, som är gynnsamma för alla parter är totalt sett litet eller existerar inte alls. Möjligen kan man tänka sej vissa medicinska eller tekniska landvinningar.

Den sociala omgivningen består alltså av flera grupperingar på skilda hierarkiska nivåer. Rita Liljeström (1973) har exempelvis visat på familjens eller hushållets "speciella strategiska betydelse" i växelverkan mellan samhälle och individ. Människor kan sluta sej samman eller tvingas in i grupperingar av olika anledningar. Ensamstående mammor, oavsett var dom bor, har antagligen ett gemensamt intresse av att barn tillsynen ordnas. Här har vi ett exempel på en intressegemenskap, som är grundad på vissa sociala förhållanden. Leds tung trafik in på en gata drabbas alla som bor längs denna. Vi finner en geografiskt avgränsad intressegrupp. Trots att varken politisk eller ekonomisk intressegemenskap behöver vara grundad på geografisk närhet har vi alltför många exempel på att människor med likartade resurser söker sej till varandra. I detta förhållande finner vi förklaringen till den segregation, som idag förhindrar skilda jämlikhetssträvanden.

Jag ger rapporten igenom en vid definition av begreppet social. Det får stå för alla former av mellanmänskliga kontakter. Begreppet innefattar därmed hela skalan från det täta umgänget inom hushållet till dom mer eller mindre formella kontakterna på en arbetsplats eller varje annan organisation.

Jag har hittills betonat dom grupperingar som har sin grund i människors frivilliga samverkan. Det är emellertid minst lika viktigt att beskriva och analysera utifrån dom grupperingar som inte bär frivillighetens prägel. Man talar i dessa sammanhang om sociala grupper eller klasser. I denna rapport redovisas många exempel på hur knappa sociala, politiska och ekonomiska resurser sätter tydliga spår i människans möjlighet att förverkliga sina önskemål. Här skall påpekas att uppfattningen om vad som är frivilligt varierar från tid till annan och mellan skilda samhällen.

Samhällsförändringen har sin grund i samspelet eller konfrontationen mellan människan och omgivningen. Denna utgångspunkt för projektet har hämtats från en tolkning av den samhällsvetenskapliga teori som brukar benämnas symbolisk interaktionism. Meltzer, Petras och Reynolds (1975) har angivit följande tre grundläggande förutsättningar för denna teori. Översättningen är min egen.

Människors agerande gentemot saker och förhållanden i omgivningen grundas för det första på den mening som dessa saker eller förhållanden har för människorna. För det andra är denna mening en produkt av dom sociala sambanden i det mänskliga samhället. För det tredje modifieras och hanteras denna mening via en tolkningsprocess där varje enskild människa påverkas av dom symboler som hon möter.

Författarna fortsätter på följande sätt:

Kanske är det på det sättet att den mest grundläggande tanken i denna teori är att människan och samhället inte är isolerade enheter. Fastän det är möjligt att rent analytiskt isolera människan eller samhället saknar vi kunskap om människan så länge vi inte äger kunskap även om samhället och vice versa. Denna förutsättning innebär att man ser människan och samhället som en fullständig ömsesidighet. Det är aldrig fråga om ett ensidigt beroendeförhållande. Samhället ska ses som summan av dess människor och människorna som produkter av det samhället av vilket dom är medlemmar.

Ett interaktionistiskt perspektiv är användbart när man försöker belysa människors upplevelser av att exempelvis bo i Kommendantsängan. Dessa upplevelser bestäms av såväl husens utseende och innehåll som människans totala omständigheter. Det blir rimligt att anta att förändringar i samband med byte av arbete, civilstånd, etc. även resulterar i att man ser på sin boendesituation med nya ögon. Detta ger en dynamik åt boendet. När man därtill kan lägga förändringar i stadsdelens fysiska struktur (rivningar, trafikomläggningar, etc) så erhålls en dubbel dynamik som ger instabilitet åt upplevelsena.

David Harvey (1973) tar ytterligare ett steg mot betonandet av dom ouplösliga banden mellan den fysiska och den sociala omgivningen i exempelvis följande passus. Än en gång är den fria översättningen min egen.

Att skilja mellan sociala processer och rumslig form är alltid konstlat... Rummet ses inte som ett livlöst objekt som släpper ifrån sej socialt liv utan som en företeelse som innehåller liv på samma sätt som sociala processer är rumsliga.

David Harvey's analys grundar sig på en så kallad materialistisk samhällssyn. Människors handlingsmöjligheter och handlingar bestäms i sista hand av produktionsförhållanden eller det ekonomiska systemet. Feodalism, kapitalism och kommunism är exempel på ekonomiska system som antas bestämma hur människors liv kommer att gestaltas.

Det interaktionistiska synsättet banar väg för en analys som utgår från den totala verklighet, vilken omger oss. Man undviker att ramla i den fälla som en sektoriell ansats kan innebära. Valet av arbetsplats bestäms exempelvis inte enbart av vilka arbetsplatser som finns vid en viss tidpunkt. Det är lika viktigt att beskriva människors tidigare utbildning, var dom bor och den försörjningsbörda dom har. Det är endast genom en total analys som man kan återge hur en förändring i något eller några avseenden förändrar också andra faktorer. Först då kan man belysa hur en ny situation någonstans i samhället leder till nya förutsättningar för andra människor i andra sammanhang.

Interaktionismen betonar starkt handlingsmöjligheternas betydelse för våra upplevelser via dom erfarenheter vi gör. Gårdagens handlingsmöjligheter bildar dagens erfarenheter och bestämmer därmed dagens handlingar och morgondagens handlingsmöjligheter. Denna ljusa bild av valfrihet förmörkas emellertid av resursbegränsningarna vilka skapar positiva och negativa ödescirklar. Dessa kan inte brytas av vare sig erfarenheter eller upplevelser. Erfarenheterna bidrar kanske till och med genom vanans makt till nämnda resursskillnader.

Åke Sandberg (1975) anger tre sätt på vilket man kan uppfatta samhället. Man kan ha ett harmoniskt, pluralistiskt eller konfliktbetonat perspektiv. I en harmonisk samhällsuppfattning betonas att det i alla lägen, där störningar uppträder, finns inbygda mekanismer med vars hjälp utvecklingen vrids in i normala banor igen. Av konfliktperspektivet följer att människor endast genom politisk och facklig kamp kan förbättra sin situation. I praktiken kan det vara svårt att på detta sätt renodla samhällsuppfattningar. Detta sammanhänger i första hand med att såväl samhället som våra värderingar ständigt ändras.

Det är min uppfattning att vårt i grunden marknadsekonomiska samhälle genom politiska, sociala och ekonomiska jämlikhetssträvanden har utvecklats i riktning mot pluralism. Min ma-

terialistiska grundsyn säger mej emellertid att våra möjligheter att fjärma oss från konkurrenssamhället nås först i en verklig ekonomisk demokrati.

Samhällssynen påverkar helt naturligt projektuppläggningsen. Genom att ansluta sej till en viss samhällssyn ansluter man sej inte bara till en viss undersökningsmetodik. Man väljer samtidigt dom kanaler längs vilka man för ut sitt budskap. Hade jag haft en harmonisk samhällssyn skulle jag sannolika lättare kunnat kommunicera med majoriteten av planerare och beslutsfattare. Nu får jag anstränga mej lite mer för att få till stånd en dialog. Dessa problem skall emellertid inte överbetonas. Under projektets gång tycker vi oss ha märkt att båda dessa grupper blivit allt mer benägna att acceptera en samhällsbeskrivning där människors situation betonas. Det finns ansatser i riktning mot det självklara förhållandet att människor ska ta aktiv del i planering och beslut som berör dom själva.

För en mer ingående diskussion kring skilda samhällsuppfattningar hänvisas till Dahlström (1971) och Israel (1972).

Är det då bara fördelar förknippade med att beskriva och analysera samhället och samhällsförändringar utifrån ett människonära perspektiv? Uppenbarligen inte, eftersom man så sällan ser den typen av beskrivningar. En individorienterad ansats kan kritiserars med åtminstone tre skilda argument. Den oftast förekommande kritiken skjuter in sig på att en planering inte får grundas på några få människors upplevelser. Man skulle lätt ramla i fällan att genomföra åtgärder som förespråkas av en intressant och högljudd minoritet. Planeringen måste syfta till att större gruppers behov eller önskemål tillgodoses. Motargumentet på denna punkt blir att man givetvis måste samla in information om exempelvis hur många bostäder, boende och sysselsättningsstillfällen det finns inom ett geografiskt område. Denna typ av mer eller mindre kraftigt hopklumpade sifferuppgifter räcker emellertid inte. Låt oss ta ett exempel. Antag att det ska byggas ett nytt daghem i Göteborg. För att bestämma var detta skulle fylla det största behovet kan man tänka sig att studera antingen daghemsköns storlek eller antalet barn som inte har daghemsplats. Det krävs inte mycken fantasi för att inse hur felaktig en jämförelse mellan olika stadsdelar kan bli i dessa avseenden. Daghemskön är sannolikt kort om man, trots ett starkt önskemål, bedömt det som lönlöst att lägga ner möda på ansökningsbyråkratin. Man kan också tänka sig att personer i vissa områden på ekonomiska och andra grunder föredrar att ordna barnpassningen på egen hand. Detta kan vara aktuellt i kvarter med goda grannkontakter eller med hög andel studerande föräldrar.

Det andra argumentet betonar att det saknas lämpliga metoder för att på ett rättvisande och tillförlitligt sätt ta till vara människors synpunkter i planeringssammanhang. Vilka garantier har man för att exempelvis utfrågade personer kommer att bo kvar i området? Metoden anses kanske dessutom alltför tidskrävande och dyrbar.

Jag kan tänka mig även ett tredje men sällan uttalat argument. Genom att detaljerat beskriva människors levnadsvillkor får man klara bevis för att samhället trampar många av sina medlemmar på tårna. Sociala och fysiska hinder i kombination resulterar i att utbudet av service i skilda former inte kan utnyttjas. Vilken glädje har man av att bo i en region med ett stort arbetsplatsutbud om man inte kan ordna barnpassningen eller måste extraknäcka för att klara försörjningen och därför inte orkar läsa dom kurseer, som skulle ge möjlighet till ett mer stimulerande jobb.

OLIKA UNDERSÖKNINGSMETODER

Innan jag anger dom frågor som avses bli belysta kan det vara på sin plats att i en liknelse försöka sammanfatta samhälls-synens betydelse för projektupplägningen. Skall man skaffa sej en uppfattning om en miljö sker detta snabbast genom att färdas med flygplan över området. Fördelen är att man i ett sammanhang kan få en total översikt. Områdets form kan återges. Dom mest iögonfallande och största föremålen kan också urskiljas. Eftersom man flyger på ganska hög höjd kan man mellertid inte se människor, bilar etc. Det finns därmed ingenting, som direkt säger oss att liv och utveckling förekommer. En välgjord skalriktig modell skulle fylla samma syfte. I bästa fall kan flygresan upprepas någon tid senare. En något förändrad bild framträder kanske vid detta tillfälle. Vissa stora föremål har försvunnit medan andra har kommit till. Detaljerna är fortfarande omöjliga att urskilja. Man kan återge att någonting har hänt, men aldrig hur eller varför det skedde. En undersökningsmetod av detta slag kan jämföras med den typ av forskning baserad på statistikbearbetning, som varit förhärskande vid så många samhällsvetenskapliga institutioner under så lång tid.

Vår undersökningsmetod kan jämföras med det sätt att beskriva omgivningen, som en helikopter möjliggör. Man kan studera en miljö på såväl hög som låg höjd. En god överblick kan kombineras med vissa detaljstudier. Vi kan urskilja även mindre föremål. När helikoptern står stilla i luften kan vi beskriva hur saker och ting förändras. Helikoptern kommer emellertid att störa miljön genom sin närvaro. Den kommer aldrig att helt accepteras och är aldrig gripbar. Om helikoptern blir alltför störande kan människorna gömma sig. Det blir i detta fall svårt att fortsätta undersökningen.

Ett tredje sätt att beskriva miljön består helt enkelt i att vistas där. Man är en medlem i samhället. Man medverkar själv i dess förändring och påverkas i takt härmed. Så småningom får man mycket bra kunskap om sin närmiljö. Det är däremot svårare att återge förhållanden i områdets periferi. Beskrivningen blir här osäker och kanske även felaktig.

Denna tredje undersökningsmetod brukar kallas aktionsforskning. Begreppet anger att forskningen eller verksamheten syftar till att starta aktioner eller handlingar. I det renodlade fallet har beskrivningen inget egenvärde. Studien skall ge impulser till egna och andras handlingar för att därigenom rätta till brister och felaktigheter i samhället.

BILD 2 A. "Förr kunde man sitta på balkongen och dricka kaffe och prata - det är i princip omöjligt nuförtiden."
Övre Husargatan mot norr från hörnet av Nordenskiöldsgatan år 1902.

BILD 2 B. "Jag cyklar för det mesta, men speciellt på Övre Husargatan är det fruktansvärt. Då ser jag bilarna som fysiska varelser. Hajkäftar i ett virrvarr som man som cyklist kläms in i."
Samma vy år 1976.

Projektet "Stad i förvandling" beskriver en enda stadsdel i Göteborg. Många slutsatser kommer därför att grundas på dom speciella förhållanden, som råder här. Andra resonemang är emellertid av sådan karaktär att dom kan tänkas gälla förhållanden för stadsinvånare i hela Sverige. När vi försöker återge hur sociala och fysiska hinder samverkar till att begränsa människors handlingsmöjligheter kan slutsatserna sannolikt gälla för det stora flertalet industriländer.

För utvecklingsländernas invånare måste emellertid våra diskussioner uppfattas som verklighetsfrämmande. För personer, som inte kan uppnå grundläggande behov vad gäller föda, husrum och trygghet måste vår kritik uppfattas som kverulans. Att framföra synpunkterna att ett apotek har inskränkta öppetider, dålig sortering och ligger i en uppførsbacke är givetvis frukten av att vi i västerlandet vant oss vid att ställa mycket långtgående krav. Det som vi uppfattar som undermåligt kan ses som utpräglad lyx av andra.

TRE FRÅGOR

Detta kapitel har fyllt funktionen att kortfattat återge hur jag ser på samhället och dess förändring. Kapitlet ger därmed den nödvändiga ramen för dom frågor som studien skall försöka belysa. Ordet belysa anger att dom inte kan besvaras en gång för alla. Detta stämmer väl med uppfattningen att samhällsvetenskaplig forskning aldrig kan ge entydiga svar. Dessa är beroende av bland annat samhällssynen. Denna färgar vårt sätt att avgränsa undersökningsområdet, insamla uppgifter, bearbeta och analysera materialet. Dom tre frågorna utgör plattformen för projektet "Stad i förvandling".

Den första frågan har följande lydelse: Hur använder människan i olika stadier av livscykeln och med vissa sociala, politiska och ekonomiska resurser den omgivning som hela tiden förändras? För att förklara innebörden i begreppet livscykel kan man hänvisa till den numera halvt antika oljetrycket benämnt "Männens och kvinnans åldrar". Många undersökningar har visat att människan när hon exempelvis börjar skolan, flyttar hemifrån, bildar familj eller pensioneras ändrar sitt levnadsmönster på ett genomgripande sätt. Människan ses härvid i första hand som brukare av byggd miljö.

Den andra frågan har formulerats på detta sätt: Vilka samvariationer föreligger mellan människans handling och attityder å ena sidan och omgivningsförändringar i vilka människan mer eller mindre aktivt och direkt tar del å den andra?

Den tredje och sista frågan ansluter till undersökningars planeringsinriktning. Vilka åtgärder kan vidtas för att förbättra människans handlingsmöjligheter och hennes möjlighet att välja handling?

Bra och dåligt i Kommendantsängen? Jag kan inte se objektivt på det här. Kommendantsängen hör till hemtrakterna. Olivedal, Majorna och Kommendantsängen hör ihop för mej. Den här stenstan ser kanske lite dystert ut för såna som inte är vana, men jag tycker om kul hus med konstiga murar, plåtslageriarbeten, prång och portar. Maken och jag brukar kika in på gårdarna, när vi är ute och promenerar. Här är inget hus likt det andra. Huset vi själva bor i är inte så märkvärdigt - det är miljön omkring som jag fastnat för.

(Medelålders kvinna, som bott i en ny fastighet sedan 1971)

3 PRESENTATION AV KOMMENDANTSÄNGEN

BEBYGGELSEN

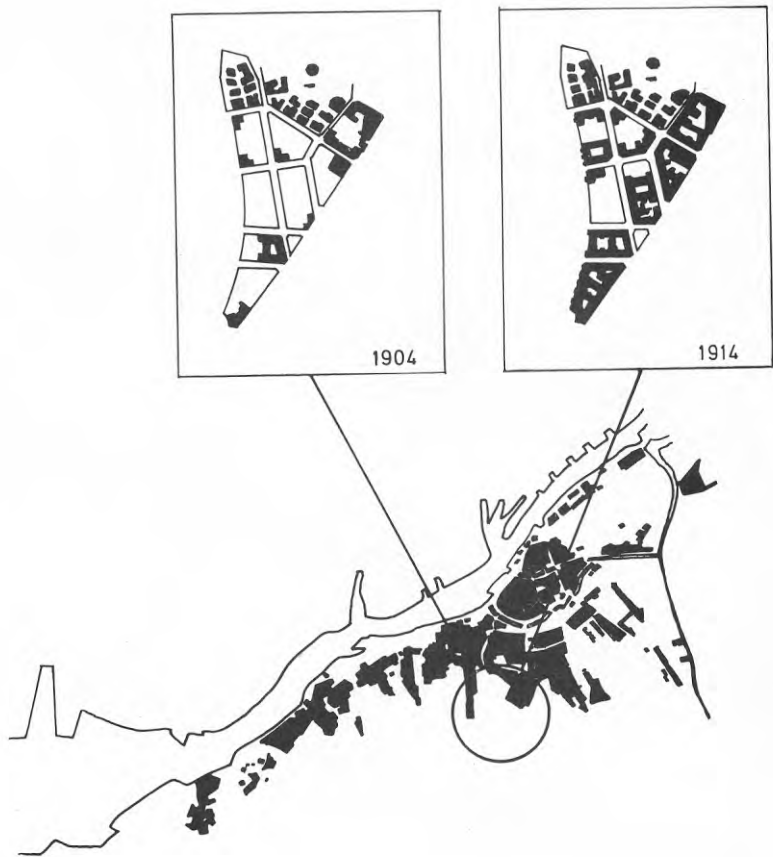
När vi började denna studie var Kommendantsängen den stadsdel som bäst uppfyllde vissa angivna undersökningstekniska önskemål. Under arbetets gång har vår inställning till stadsdelen helt naturligt förändrats. Kommendantsängen är inte längre en samling hus som innehåller ett visst antal butiker samt en befolkning indelad i skilda åldersintervall. Kommendantsängen är istället ett geografiskt väl avgränsat område där människor med vitt skilda levnadsöden och levnadsvillkor bor och verkar. Stadsdelen har fått liv. Genom att bearbeta ett historiskt material har vi även skaffat oss en uppfattning om varför dagens sociala och fysiska miljö ser ut som den gör.

Låt oss börja från början. Stadsdelsnamnet säger oss direkt något om ett av dom användningsområden som den nuvarande centrala stadsdelen haft. Kommendanten på Älvsborgs fästning i Göta älvs mynning hade området som en form av tjänstjordbruk. Under 1834 års koleraepidemi användes ett av stadsdelens nuvarande kvarter till begravningsplats. När kvarteret Kastellanen började bebyggas vid sekelskiftet flyttades kvarlevorna av nära två tusen personer till andra kyrkogårdar. Ännu så sent som vid 1930-talets slut fann man vid breddningsarbeten av Övre Husargatan spår av tragedin drygt hundra år tidigare.

Av karta 2 framgår byggnationens omfattning totalt sett i Göteborg samt i Kommendantsängen vid några olika tidpunkter. Ännu ett par år före sekelskiftet var större delen av Kommendantsängen landsbygd. Befästningen Skansen Kronan kunde utan konkurrens från annan bebyggelse fungera som ett riktmärke. När väl Kommendantsängen inkorporerats med Göteborg år 1890 (Göransson 1976) skulle det emellertid inte dröja länge innan byggnationen tog fart. Av bild 2 framgår att området redan år 1902 hade viss stadskaraktär. I ärlighetens namn måste dock påpekas att valet av fotograferingsvinkel här haft stor betydelse. Av kartan 2 framgår att större delen av stadsdelen ännu var obebyggd. Ett tiotal år senare - när första världs-

kriget stod för dörren - var förhållandet det motsatta. Stadsdelen var i det närmaste färdigbyggd. Det enda större markområde som återstod var det västliga av våra två undersökningskvarter - kvarteret Karl XII. Det skulle dröja en bit in på 1930-talet innan också denna del var bebyggd.

Bebyggelsen kom att domineras av fem- och sexvånings stenhus. Endast tomterna i sluttningen söder om Skansen Kronan blev bebyggda med så kallade landshövdingehus - denna göteborgska specialitet med två trävåningar över en stenbyggd bottenvåning.

KARTA 2 A. Karta 2 visar bebyggelsens utbredning vid skilda tidpunkter i dels Göteborg, dels Kommandantsängen. Karta 2 A visar således utbredningen av Göteborgs bebyggelse år 1900 samt Kommandantsängens bebyggda delar åren 1904 och 1914.
Källor: Generalplan för Göteborg (1959) samt Göransson (1976).

KARTA 2 B. Utbredningen av Göteborgs bebyggelse år 1959 samt Kommendantsängens bebyggda delar åren 1935 och 1970.
Se även texten till karta 2 A.

I brist på egen arkitektutbildning får vi förmedla intryck av bebyggelsens utseende och karaktär dels via bildmaterial, dels via några citat. Arkitekten Jonas Göransson (1976) återgav sina intryck på följande sätt:

Att vandra i Kommendantsängan kan bli en lektion i det tidiga 1900-talets arkitekturhistoria. Eftersom de flesta fastigheterna uppfördes under det första decenniet finns ett rikligt urval av den tidens stilhistoriska fasaddekor - i allt mer påkostade former ju förnämligare läget ansågs vara. Variationsrikedomen och fantasi-fullheten i ornamenteringen kan man fortfarande glädjas åt, även om en del skalades bort under 1930-talet, och den blir särskilt påtaglig, om man höjer blicken och ser alla gavlar och torn, som avbryter taklinjerna.

Den variation i form men även färg, som så starkt sätter sin prägel på dom äldre stenstadsdelarna har emellertid inte alltid uppskattats. I en tidningsartikel från 1913 kunde följande läsas.

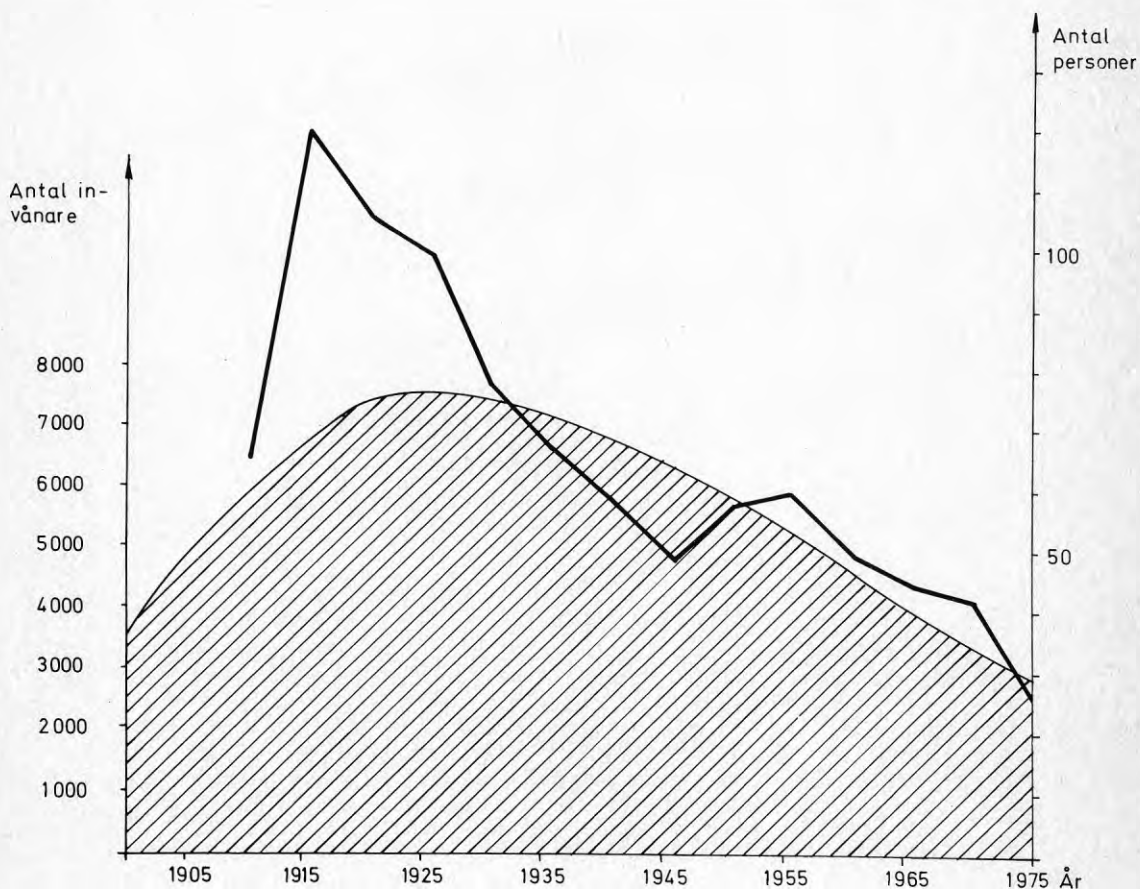
Linnégatan har ju länge varit berömd för sin sällsynt smaklösa arkitektur, som kännetecknar de längs densamma belägna byggnaderna. Främlingar har också uttalat sin förvåning över att denna breda, planterade gata, huvudstråkvägen mellan staden och Slottsskogen kunnat få så förfuskas, utan minsta hänsyn till de enklaste krav på god smak och trevnad.

Kommendantsängens bebyggelse planerades i ett skede när Göteborgs befolkningstillväxt var som kraftigast. Under 20-årsperioden 1880-1900 ökade antalet göteborgare med hela 65 procent. Även om stora barnkullar och sänkt dödlighet helt visst bidrog här till så var det i första hand den stora befolkningsomflyttningen från land till stad som förklarar denna höga siffra. Med denna bakgrund är det naturligt att bostadsområden byggdes så fort som möjligt och att husen blev höga och tätt placerade. Att Kommendantsängan trots detta idag uppfattas som ett attraktivt område kan vi tacka dåtidens byggnadsteknik för. Hur högt och hur tätt hade man inte byggt idag om man haft att möta den tidens befolkningsökning?

ANTAL BOENDE

Hur antalet boende i stadsdelen har utvecklats framgår av figur 1. I takt med att bostäderna färdigställdes ökade Kommendantsängens befolkning för att nå ett högsta värde om 7.642 personer år 1917. Tack vare Kommendantsängsbebyggelsen kunde man delvis tillgodose den starka lägenhetsefterfrågan under den första tjugo åren av detta sekel. Hur begränsad denna del ändå var framgår av att Göteborgs befolkning under samma tjugoårsperiod ökade med cirka 74.000 människor.

Från 1917 års toppnotering har antalet boende i Kommendantsängen ständigt minskat. År 1975 uppgick antalet mantalsskrivna personer endast till 38 procent av det högsta värdet. Skälet till denna utveckling - som med varierande styrka kan återfinnas i alla bostadsområden som bebyggs under kort tid - är en kombination av flera förhållanden och förlopp. Den viktigaste av dessa är en allmän utglesning, ändrad lokalanvändning och saneringsverksamhet. Utglesningen är i sin tur resultatet av flera samverkande processer av vilka högre boendestandard, tidigare familjebildning och högre levnadsåldrar kan nämnas.

FIGUR 1. Befolkningsutveckling i Kommendantsängen under detta sekel. Den tunna linjen anger antalet invånare i stadsdelen. Den grova linjen anger antalet boende i fastigheten Sveagatan 14 från det att bostadshuset uppfördes år 1911. Sveagatan 14 är en av fem detaljstuderade fastigheter. Källor: Göransson (1976) samt mantalslängden.

För att återge storleksordningen av den utglesning, som förklaras av högre boendestandard, måste man studera fastigheter där lägenhetsytan hela tiden varit densamma. I figur 1 återges hur antalet boende har förändrats i en av dom fastigheter som detaljstuderades. Antalet mantalsskrivna är här idag bara 20 procent av toppnoteringen. Vi har här även ett mycket bra exempel på att antalet boende normalt når sitt högsta värde först ett antal år efter det att huset är inflyttningsklart. Främsta orsaken härtill är att dom nya lägenheterna befolkas av unga familjer. I takt med att dessa får barn ökar antalet boende. I bostadsområden som vid bebyggelsestillfället har ett perifert relativt läge har det dessutom inte sällan varit svårt att hyra ut lägenheterna under den första tiden. (Örtenblad, Josefsson 1971). Av kartorna 2A och 2B framgår att Kommendantsängen på allvar blir en centralt belägen stadsdel först när Frölundaområdet i sydvästra Göteborg byggs på 1950-talet.

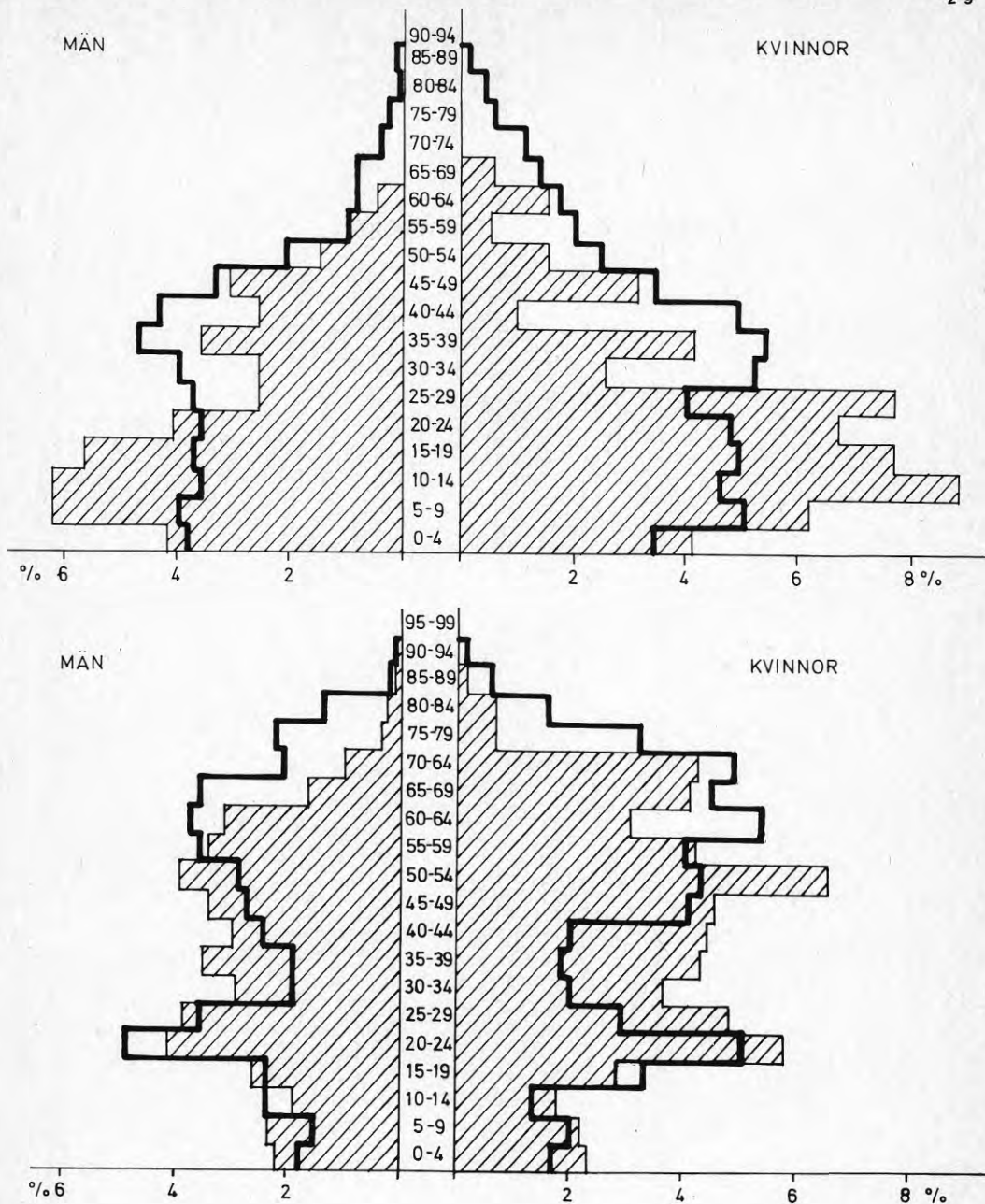
Utglesningstakten i fastigheten Sveagatan 14 är ovanligt stark. Medan antalet mantalsskrivna här har minskat med 80 procent ligger utglesningen i övriga fyra detaljstuderade fastigheter mellan 55 och 70 procent. Främsta förklaringen till det höga värdet står att finna i fastighetens gårdshus. Detta beboddes tidigare av barnrika arbetarfamiljer. Idag bor här nästan uteslutande ensamstående yngre människor. Av detta kan vi dra slutsatsen att utglesningen även har en social dimension.

Även om det finns skillnader i utglesningstakten beroende av exempelvis social sammansättning och lägenheternas storlek slås man av likformigheten. Generellt sett halverades exempelvis antalet boende under perioden 1945 till 1975.

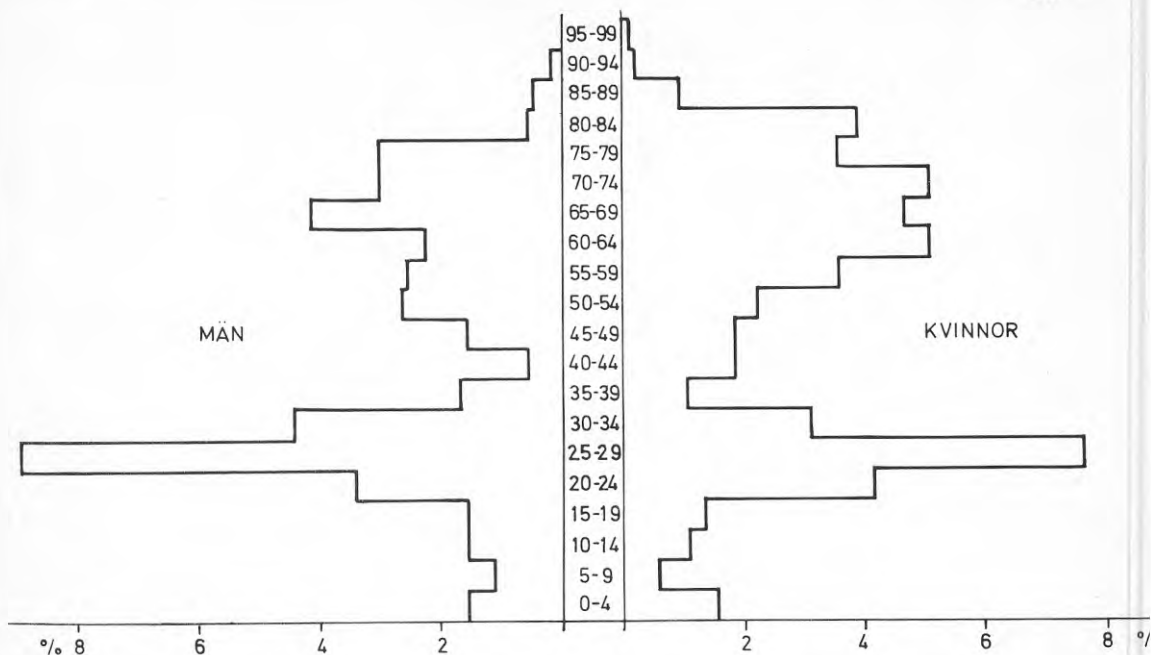
Den totala befolkningsutvecklingen för Kommendantsängen har åtminstone fram till år 1960 varit gynnsammare än vad som motsvarar utglesningen. Detta tack vare att nya bostäder har tillkommit under främst 1930-talet. Man har här ett exempel på fördelarna med att bygga ut ett bostadsområde etappvis.

ÅLDERSSAMMANSÄTTNINGEN

Följer man en stadsdels utveckling under en längre period slås man normalt av kraftiga förändringar i ålderssammansättningen. Man brukar tala om ett förgubbningstörlopp. Helt följdriktigt kan vi även i Kommendantsängen finna denna tendens. Se figur 2. Här återges åldersfördelningen hos dom boende i undersökningsområdets två kvarter vid fem olika tillfällen. I takt med att området åldras ökar andelen äldre på bekostnad av dom yngre och på senare tid även dom medelålders. Vad som skiljer Kommendantsängen från det stora flertalet stadsdelar är den höga andelen inflyttade tjuugoåringar under främst 1970-talet. Man kan här spåra tendenser till att en ny generation gör sitt inträde. Även om huvudparten av tjuugoåringarna är ensamstående studerande så finns här nämligen även unga barnfamiljer. Om dessa skall få ett rejält fotfäste i stadsdelen hänger till mycket stor del samman med hur barnomsorgsfrågan löses.

FIGUR 2 A OCH 2B. Figur 2 visar åldersfördelningen för dom boende i undersökningsområdets två kvarter. I figur 2 A (överst) visas befolkningspyramider för åren 1905 (den streckmarkerade ytan) och 1925 (den grova linjen). I figur 2 B (underst) visas samma sak för åren 1945 respektive 1965.

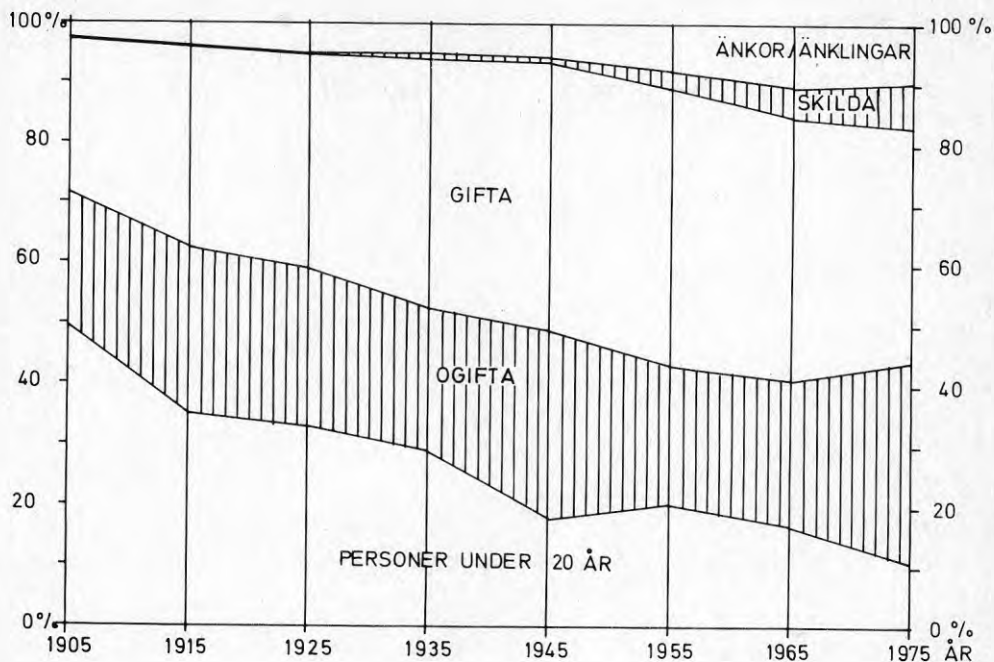
FIGUR 2 C. Åldersfördelning för dom boende i undersökningsområdets två kvarter år 1975

Utglesnings- och förgubbningsförloppen kan var för sej förorsaka samhälleliga problem. När dessa processer kombineras kan dom bli direkt förödande för servicen i ett bostadsområde. Några sifferuppgifter från vårt omfattande statistiska material är betydande. I hela undersökningsområdet omfattande 29 bebyggda fastigheter fanns det år 1975 62 människor som inte fyllt femton år. Som jämförelse kan nämnas att det i en enda av dom detaljstuderade fastigheterna år 1905 fanns 57 personer i detta åldersintervall. Motsatt fanns det år 1975 tjugo människor över 70 år enbart i hörnhuset Linnégatan och Nordenskiöldsgatan. Så sent som år 1935 kunde man inte räkna till fler än 39 personer som uppnått denna ålder om man så letade i hela undersökningsområdet. Av nämnda exempel inses lätt dom problem, som exempelvis affärsägare måste försöka möta. Serviceutbudet måste inriktas på successivt nya grupper av människor.

CIVILSTÅNDSFÖRDELNINGEN

Figur 3 visar hur civilståndsfördelningen har sett ut i undersökningsområdet vid olika tidpunkter. Andelen änkor och änklingar ökar i takt med en fortgående förgubning. Även andelen skilda ökar.

År 1975 var andelen gifta 34 procent. För att återfinna en så låg siffra tvingas man tillbaka till år 1915. Förklaringen var emellertid en helt annan vid seklets början. Då var nämligen andelen barn mycket hög. Idag står förklaringen att finna i en hög andel ensamstående studerande.

FIGUR 3. Civilståndsfördelningen i undersökningsområdets två kvarter under perioden 1905 till 1975. För att ge en uppfattning om barns och ungdomars andel av dom ogifta har även andelen personer under tjugo år angivits.

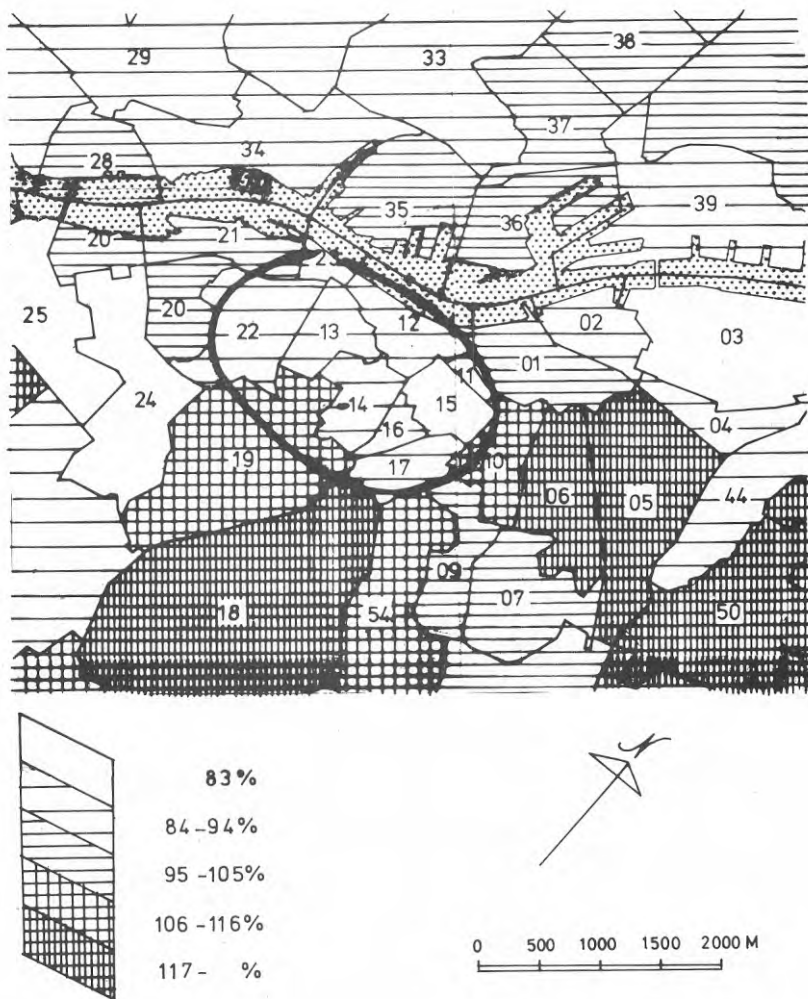
SOCIAL STATUS

Ett områdes sociala status kan mätas enligt åtminstone tre skilda principer. Man kan välja dom boendes ekonomiska resurser, utbildningsnivå eller yrkestillhörighet. Oavsett hur mättet konstrueras kan kritik riktas mot det. Samtidigt måste emellertid betonas att samma översiktliga tendenser brukar kunna slås fast oavsett vilket mått som väljs. Med denna brasklapp ger jag mej in på en allmänt hållen diskussion kring social status hos dom boende i Kommendantsängen och därmed även Kommendantsängens sociala status.

Av karta 3 framgår att Kommendantsängen ligger under genomsnittet för Göteborg när det gäller dom boendes medelinkomst. Av kartan kan utläsas att Kommendantsängen befinner sej i samma grupp som bland annat dom inringade stadsdelarna Majorna, Stigberget, Masthugget, Olivedal och Annedal. Jag vill påstå att dessa stadsdelar tillsammans med Kommendantsängen ingår i ett centralt arbetar- och lägre tjänstemannaområde.

Stadsdelsnummer

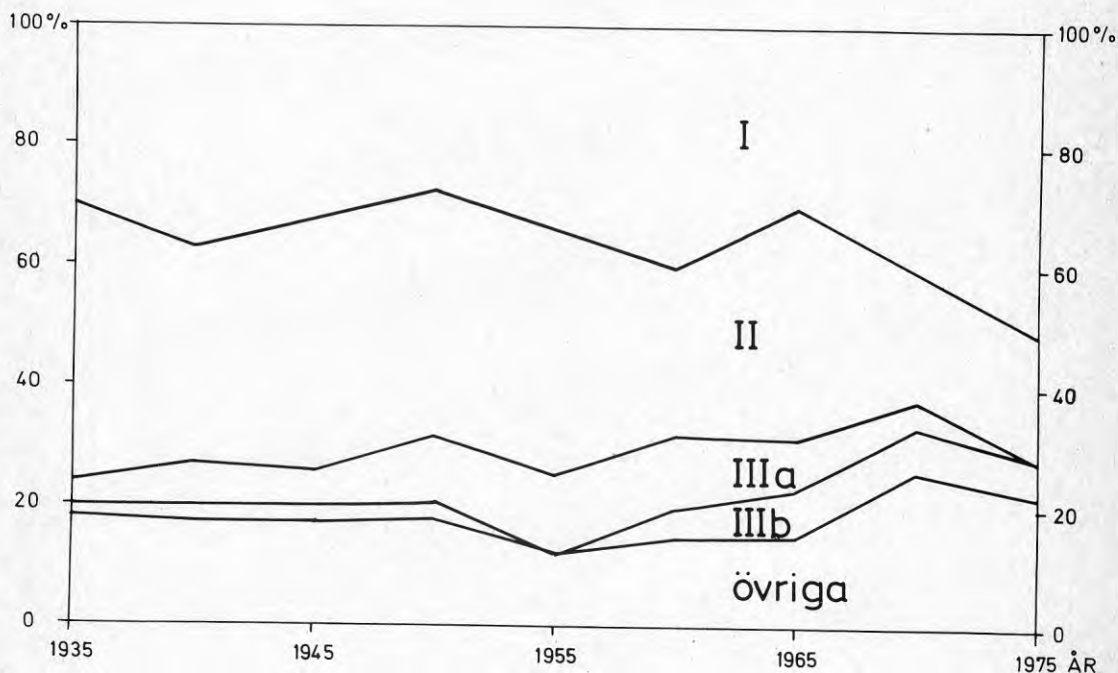
01	Inom Vallgraven	14	Olivedal	28	Färjestaden
02	Nordstaden	15	Haga	29	Bräcke
03	Gullbergsvass	16	Kommandantsängen	30	Rambergsgården
04	Stampen	17	Annedal	34	Sannegården
05	Heden	18	Änggården	35	Lindholmen
06	Lorensberg	19	Slottskogen	36	Lundbyvassen
07	Johanneberg	20	Majornas 1:a rote	37	Brämaregården
09	Landala	21	Majornas 2:a rote	38	Kvillebäcken
10	Vasastaden	22	Majornas 3:e rote	39	Tingstadsvassen
11	Pustervik	23	Majornas 4:e rote	44	Gårda
12	Masthugget	24	Kungsladugård	50	Bö
13	Stigberget	25	Sandarna	54	Guldheden

KARTA 3. Medelinkomst för dom boende i Göteborgs centrala stadsdelar år 1975. Index-talet eller procenttalet för hela Göteborg är 100. Invånarna i en stadsdel med den mörkaste och tätaste markeringen har alltså minst 17 procents högre medelinkomst än göteborgsgenomsnittet. Det inringade området anges i rapporten som ett ganska enhetligt arbetar- och tjänstemannaområde.

Källa: Rapport från Göteborgs Stadskontor, Ur 1976:5

När Kommendantsängens byggdes var det en uttalad målsättning att såväl arbetare som tjänstemän skulle bosätta sej här. Längs i första hand Linnégatan byggdes stora lägenheter. Det var inte riktigt lika fint att bo längs Övre Husargatan. I det inre av stadsdelen skapades mindre lägenheter och då framförallt i gårdshusen. Fortfarande varierar socialgruppsfördelningen kraftigt mellan skilda fastigheter. Hörnhuset Linnégatan och Nordenskiöldsgatan bebos under hela perioden av en mycket hög andel människor med goda sociala och ekonomiska resurser. Övre Husargatan 23 befinner sej på en ganska stabil mellannivå medan Sveagatan 14 med sitt gårdshus under flera decennier har den lägsta andelen resursstarka boende. Detta mönster bryts delvis för sistnämnda fastighet under 1960-talet när gårdshusets ettor börjar övertas av ensamstående högskolestuderande. I figur 4 återges socialgruppsfördelningen hos dom boende i högstatusfastigheten

FIGUR 4. Socialgruppsfördelningen bland samtliga män i fastigheten Nordenskiöldsgatan 9/Linnégatan 62 under perioden 1935 till 1975. Kurvan är något utjämnad genom användandet av ett så kallat glidande medelvärde. Gösta Carlssons socialgrupperingslista har använts. Enligt denna delas bland annat arbetargrupper in i två undergrupper beroende på graden av yrkesutbildning. Socialgruppen III a förutsätter således minst tre års studier. Övrig-gruppen består framförallt av barn och ungdomar.

Linnégatan 9/Nordenskiöldsgatan 62. Andelarna är förvånansvärt stabila trots att beskrivningen avser en lång tidsperiod. Mätt på samma sätt har andelen arbetare i fastigheten Sveagatan 14 hela tiden legat mellan 45 och 70 procent. Övre Husargatan 23 ligger mitt emellan dessa fastigheter. Lägre tjänstemän har här dominerat under långa tider.

SERVICE

Ett av dom förhållanden som idag utmärker Kommendantsängen och andra centrala äldre stadsdelar är det stora antalet affärer. Karta 5 i nästa kapitel visar samtliga affärer och offentliga lokaler i undersökningsområdets två kvarter våren 1976. Gör man en historisk jämförelse visar det sej inte oväntat att antalet affärer har minskat. Ändå är det förvånande hur väl man kunnat hålla ställningarna med tanke på den betydande befolkningsutglesningen. Totala antalet affärer inom undersökningsområdet har utvecklats på följande sätt.

År 1915	40 stycken
År 1945	30 "
År 1973	22 "
År 1975	22 "

Jämförelsen avser endast affärer i dom fastigheter, som varit bebyggda samtliga angivna år.

Anledningen till den relativt begränsade minskningen av antalet affärer förklaras av att nya typer av butiker har ersatt dom, som tiden rusat ifrån. I en före detta mjölkbutik säljs idag radio- och TV-apparater. Ett skräderi har blivit bilskola. Dom nya affärstyperna har det gemensamt att dom kräver ett större befolkningsunderlag. Specialaffärer har ersatt butiker som besöktes nästan enbart av dom boende i kvarteret. Ännu år 1945 fanns det femton livsmedelsaffärer i dom två undersökta kvarteren. Idag återstår endast två stycken.

Många av dom affärer, som idag finns i undersökningsområdet kan lika väl ligga i någon annan del av Kommendantsängen eller i någon angränsande stadsdel. Det bakomliggande skälet till att lediga butikslokaler i så stor utsträckning kunnat fyllas med nya affärer sammanhänger med Kommendantsängens förändrade relativa läge. Kommendantsängen är idag en central stadsdel, dit man lätt kan komma tack vare goda kommunikationer.

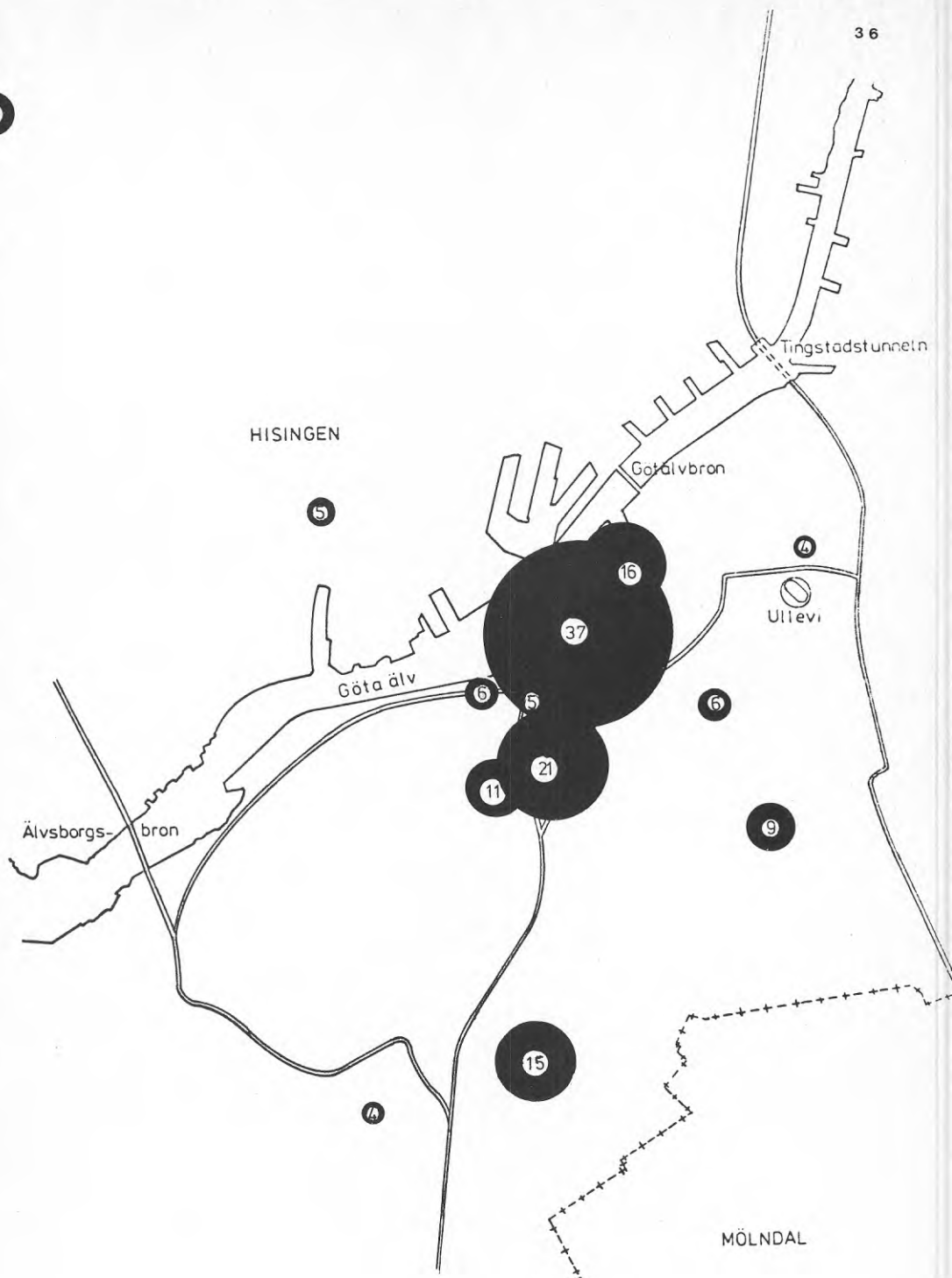
ARBETSPLATS FÖR KOMMENDANTSÄNGENS BEFOLKNING

År 1915 bodde det nära 1200 personer i dom två undersökta kvarteren. Dom största arbetsgivarna för denna befolkning var Olof Asklunds Ångbageri På Övre Husargatan och Sigrid Rudebecks privatskola i Haga. Dessa två anställde vardera fem boende. Tretton arbetsgivare hade år 1915 minst tre anställda, som var mantalsskrivna i undersökningsområdet. Att samtliga dessa arbetsplatser ligger nära Kommendantsängen mätt med dagens mått är förstäligt med tanke på stadens begränsade utbredning vid denna tidpunkt.

Trettio år senare har antalet boende i undersökningsområdet ökat till 1500 personer. Några få arbetsgivare har nu en dominerande roll. Göteborgs folkskolor och Sahlgrenska sjukhuset anställer således 21 respektive 18 av dom boende.

På karta 4 anges - med rådata från 1975 års folk- och bostadsräkning - dom basområden till vilka minst fyra av dom boende i undersökningsområdet beger sig för att arbeta. Stads kärnans stora betydelse är mest framträdande. Dom stora arbetsplatserna på Hisingen har emellertid också anställda, som bor i Kommendantsängen. Tjugoen av dom sammanlagt 378 yrkesverksamma år 1975 är verksamma inom dom två hemmakvarter, som utgör undersökningsområdet.

I och med denna redovisning avslutas detta kapitel. Det är min förhoppning att jag härmed har givit en tillräcklig beskrivning av den arena på vilken intervjupersonerna ska framträda.

KARTA 4. Arbetsplatsens läge för dem yrkesverksamma personer, som hösten 1975 bodde i undersökningsområdets två kvarter. Redovisningen baseras på Göteborgs stads statistikområden. Dessa kallas basområden. För angivelse krävs att minst fyra boende arbetar inom ett basområde. Källa: Rådata från 1975 års folk- och bostadsräkning.

Jag har hela tiden velat komma tillbaka till mina hemtrakter. I förorterna såg man bara mammor och ungar. På kvällen när dom försvunnit in i sina lägenheter, var allt öde. Nej, jag ville tillbaks till liv och rörelse. Här finns det alltid folk av olika kulörer och åldrar. Jag ser inte objektivt på de'. Här är mina barndomstrakter.

(Medelålders sammanboende kvinna)

4 LIV OCH LEVERNE I STADSDELEN KOMMENDANTSÅNGEN HÖSTEN 1975

Via samtalen med intervjupersonerna fick vi en mångnyanserad bild av hur ett antal människor upplever sin omgivning, lär sej leva med den och försöker påverka och omgestalta den.

I detta kapitel återges i första hand människors attityder och handlingar hösten 1975. Tack vare tillbakablickarna vågar jag emellertid påstå att kapitlet delvis beskriver samma sak som det föregående, men att underlagsmaterialet och metoderna är annorlunda. Förra kapitlets aggregerade och sektoriella statistik har här ersatts med detaljerade sammanvägda helhetsbilder.

För att återge hur människors levnadssituation bestäms av ett stort antal förhållanden borde jag egentligen presentera samtalsutskrifterna utan redigeringar. Varje uppstyckning av dessa fjärrar mej från önskemålet att återge människors totala situation. Om jag valt denna metod hade jag emellertid tvingats trampa på den personliga integriteten. Den medelväg jag valt innebär att längre referat eller citat återges. Förhoppningsvis skall endast intervjupersonen själv känna igen sej. Detta underlättas genom att detaljer i framställningen har ändrats. Kravet på personlig integritet har även lett till att den neutrala beteckningen IP - uttydd intervjupersonen - används.

BOENDE

Den egna lägenheten

Den enda i förväg givna likheten hos intervjupersonerna var att dom vid första samtalet bodde i samma stadsdel. Redan när man ser på boendesituationen blir skillnaderna emellertid mycket framträdande eftersom vi valde intervjupersonerna från fastigheter med olika ålder. Det äldsta huset byggdes år 1899, medan den yngsta av undersökningsfastigheterna blev inflyttningsklar år 1965.

Dom intervjupersoner, som bodde i äldre fastigheter började normalt med att beskriva lägenhetens brister. Den kritik vi fick lyssna till var av två slag. Det rörde sig dels om omoderna lägenhetslösningar och otidsenlig standard, dels om eftersatt underhåll. Inom första kategorin kretsade resonemangen ofta kring avsaknaden av dusch och badkar i lägenheterna samt tvättstuga i gemensamhetsutrymmena. I den äldsta av dom detaljstuderade fastigheterna finns exempelvis endast ett gemensamt badrum på vinden. Att detta inte används särskilt mycket är förståeligt. En kvinna i yngre medelåldern förklarar sig vara "för mörkrädd för att våga gå dit ensam". En annan av hyresgästerna säger sej visserligen utnyttja badrummet men påpekar att "det speciellt om vintern inte är så lustigt att åka dit upp i hissen, som går utanför huset". Det bör påpekas att hissen installerats i efterhand. Dom dåliga hygien- och tvättutrymmena betyder att bad- och tvättinrättningar, föräldrar, släktingar och vänner måste utnyttjas.

Den andra gruppen av kritiska synpunkter avsåg alltså bristande underhåll. Samtliga intervjupersoner, som bodde i hus byggda före 1930 tyckte att lägenheterna behövde repareras. En äldre dam, som bott i stadsdelen i över 50 år, berättade att grannen under henne för ett tag sedan suttit på balkongen och druckit kaffe, rest sig och gått in. Strax därpå föll en "sten" från undersidan av hennes balkong ner på den plats där grannen just haft sin stol. Dramatiska händelser av detta slag är givetvis sällsynta. Vi träffade emellertid fler personer, som var rädda för att just använda sina balkonger. Dom vanligaste klagomålen riktades annars mot nedsliten parkett, eftersatt målning och tapetsering samt dåligt isolerade och skötta fönster. Två tillspetsade citat får illustrera det sistnämnda. "Det drar så inte ens håret håller sig i stillhet". "Man måste putsa fönster med lätt hand".

Dom främsta fördelarna med äldre lägenheter framgår av följande bedömningar vilka återkom i flera intervjuer: stora rum; högt i tak; charmig; trivsamt; rymlig; byggd med fantasi. Två kvinnor i 25 respektive 65-årsåldern ger följande karaktäristik. Båda kvinnorna bor i en välskött fastighet, som byggdes på 1930-talet.

"Den (lägenheten) är personlig med sin gamla stil och inte sterilt omodern, som jag avskyr. Den passar precis för det liv jag lever nu. Den är lagom stor och lagom modern, och dessutom tycker jag om den miljö jag bor i. Det är precis vad jag vill ha."

"Den är charmig med det här gamla. Exempelvis spegeldörrar istället för masonit. Lite knarrig och litet sned men trevlig".

Hyresvärd och hyresgäst

Ett tema som ständigt återkom i samtalen med dom personer, som bodde i äldre fastigheter, var hyresvärdarnas försumlighet.

BILD 3 A OCH 3 B. Landshövdingehuset på sluttningarna söder om Skansen kronan revs under slutet av 1960-talet. 3 A är tagen år 1967 och 3 B år 1976.

man, som pensionerats från ett högstatusyrke, berättade att den förre värden direkt vid fastighetens övertagande klargjort att någon upprustning inte skulle komma på fråga. Fastigheten hade köpts på spekulation.

Följande synpunkter framförda av en medelålders kvinna får representera det stora flertalet intervjupersoners oro och osäkerhet.

"Jag trivs jättebra. Lägenheten är trivsamt - det är högt i tak - den är inte så steril som nyare lägenheter och stuckaturen är så vacker. Dessutom vet jag att jag själv kan förändra den och så småningom få det som jag vill här ... Men jag tycker det är otrevligt att ha en privat värd. När jag skrev på kontraktet höll han ett långt tal där han bland annat försökte avskräcka mig från att gå med i hyresgästföreningen"... Sedan dess har huset bytt ägare men IP är osäker om hon vågar anlita den nya ägaren för bland annat renovering av dom flagnade taken. "Kanske fortsätter hand då och renoverar för mycket..." Den förre värden - som aldrig hann göra någonting åt IP:s lägenhet tillät inte att man anlidade andra än hans egna hantverkare för upprustningsarbeten. IP berättade om personer, som flyttat in i lägenheter, vilka renoverats av värdens firmor. Dessa personer hade fått betala 10.000 kronor svart till värden.

En inneboende tonåring beskrev följande boendesituation. Exemplet är givetvis av marginell betydelse i en tid när inneboende och hembiträden nära nog försvunnit. Genom att föra dom nämnda reglerna tillbaka i tiden får man emellertid en uppfattning om dom boendevillkor, som förr gällde för unga människor vilka på grund av studier eller för sin försörjnings skull tvingades vistas i främmande människors hem.

Många av nackdelarna med den här boendeformen är uppenbara. För att ta sig till det egna rummet måste IP exempelvis gå genom värdfamiljens hall och kök. Hon får utan kostnad ringa till föräldrahemmet (utanför länet) två gånger per månad. Inom Göteborg får hon ringa två samtal per dag. Det är bara mellan 11 och 12 på dagen, som IP får ta emot privatsamtal. Klockan 16 stängs telefonen för ingående samtal. Som ytterligare ett oskyldigt men belysande exempel på regler som IP:s umgänge måste anpassa sig till kan nämnas att dessa skall ringa fem gånger på ytterdörren.

Sammanfattning

I detta avsnitt har enbart förhållanden i den egna lägenheten diskuterats. Att föra längre resonemang på basis härav är ganska ointressant, eftersom den egna bostaden är en begränsad del av människors miljö.

Det gick en klar skiljelinje mellan människor som bodde i den nybyggda fastigheten och dom boende i dom fyra övriga detaljstuderade och betydligt äldre husen. I förra fallet var intervjupersonerna normalt nöjda. Man saknade inga utrustningsdetaljer. Klagomålen avsåg nästan enbart hyran, som ansågs alltför hög.

Dom intervjupersoner, som bodde i någon av dom äldre fastigheterna, angav istället hyresnivån, som en fördel. Andra fördelar hade sitt ursprung i att husen tillkommit under helt andra produktionsbetingelser än dagens. Man lovprisade takhöjd, stuckatur, oregelbundenheter i planlösningarna, gedigna material eller annorlunda uttryckt charm och trivsel. Brister i dessa äldre fastigheter var emellertid ofta uppenbara. Vi fann exempel på både bristande utrustning och underhåll. I senare fallet riktades klagomålen naturligt mot värden. I denna kritik instämde nära nog alla. En kvinna frågade sig om "dom måste vara så otrevliga bara för att dom äger någonting".

Här skall påpekas att jag medvetet utelämnat alltför tillspetsade resonemang. Det är ställt utom allt tvivel att dom boende i det äldre fastighetsbeståndet ser värdarna som motståndare.

SERVICE

Redan i kapitel två diskuterades intervjupersonernas apoteksinköp. Här redogörs i första hand för livsmedelsinköpen. Den första kommentaren blir lämpligen att det finns ett mycket stort antal livsmedelsaffärer i Kommendantsängens och dess absoluta närhet. Trots att några större snabbköp etablerats har flertalet små specialbutiker kunnat leva vidare. Inom gångavstånd för våra intervjupersoner finns exempelvis fyra fiskaffärer.

Småbutiker eller livsmedelshallar

Redan inledningsvis är det på sin plats att redovisa i vilken typ av affärer intervjupersonerna handlar.

Affärstyp	I första hand	I andra hand
	absolut	absolut
Småbutiker i området	15	1
Livsmedelshallar i området	2	10
Konsum i området	4	2
Livsmedelshallar utanför området	2	3
Summa	23	16

Av tabellen framgår att våra intervjupersoner främst besöker områdets småbutiker. Vi fick många och värtaliga bevis för hur uppskattade dessa affärer är.

Sina flesta inköp gör IP hos Eliassons på Övre Husargatan. Där känner hon sig hemma. Expediterna brukar hälsa sonen med: "Hej, vad har du gjort på dagis idag", och ofta får han presenter. Där "pratar vi inte bara väder utan kontakterna är djupare än så". Hon och sonen vinkar alltid till expediterna när dom går förbi. "Sortimentet är inte så stort och där är inte särskilt billigt heller, men det kompenseras av andra saker. Bland annat tycker jag det är bra att man kan klaga när man fått dåliga varor. Härom dagen fick jag ett halvt kilo kaffe i stället för en möjlig tårtbotten".

(Ensamstående mamma med tjänstemannayrke)

IP handlar bara fågelfrö själv. Allt annat köper frun. Hon berättar med inlevelse om dom stora fördelarna hon ser i att handla i småbutikerna i stadsdelen. Bland annat berättades följande episod. Vid ett tillfälle köpte frun bokstavligt talat för sista öret i smöraffären. När hon beklagade detta fick hon tillbaka en krona eftersom affärsinnehavaren visste att hon normalt köper en dagstidning innan hon återvänder till bostaden. Även om just smöraffären är så fantastisk att Kommendantsängsbor i förskingringen söker sig tillbaka dit bara för att göra några smärre inköp och upprätthålla sociala kontakter, så går samma mönster igen i dom flesta av Kommendantsängens kvartersbutiker "Trevnaden kommer först och främst".

(Pensionärspar där mannen haft högstatusyrke)

Även indirekt kan man ana intervjupersonernas positiva inställning till småbutikerna. Många människor talar om att man vill gynna kvartersbutikerna.

"Jag vill stödja butikerna här i Kommendantsängen. Till dom hemska affärerna i stan går jag bara under pistolhot. Några storköp har jag aldrig gjort - det har jag varken nerver eller tid till - dessutom har vi ingen bil".

(Sammanboende medelålders kvinnlig verkstadsarbetare, som har månadsräkning i "sin kvartersbutik")

"Vi undviker systematiskt stormarknader. Hamnar någon gång slumpvis på en stormarknad, när vi har vägarna förbi, kanske en gång i kvartalet. Då kan vi gå in och handla, men åker aldrig målmedvetet dit... Jag vill gynna småaffärerna. Stormarknaderna har för stor makt. Stadsdelen försvinner om affärerna försvinner."

(Medelålders manlig arbetare med hemmavarande barn)

Av tabellen på sidan 41 framgick att fyra personer i första hand anlidade den lilla Konsumaffären i hörnet av Norden-skiöldsgatan och Linnégatan. Tre av dessa personer valde denna

butik eftersom den låg närmast. Endast en person säger sig gå till Konsum av ideologiska skäl. Han är medlem sedan 25 år tillbaka och gör alla sina inköp där.

Andrahandsinköpen sker till den helt övervägande delen i större livsmedelshallar i området. Också i andra hand är man alltså trogen Kommendantsängen med omgivningar. På småbutikernas vägnar måste man emellertid ställa frågan hur representativt följande yttrande är.

"Vi är nog flest gånger hos (kvarteretsbutiken) 'Andersson och Linger' men vi handlar nog för störst belopp i (livsmedelshallen) Linnéhallen."

Inköp i det egna området eller i andra delar av stan

Hittills har vi diskuterat i termer av små eller stora affärer. Den geografiska närheten är emellertid minst lika viktig när det gäller att förklara inköpsvanorna. Jag har tidigare angivit att 21 av 23 intervjupersoner i första hand besöker butiker i området. Dom två personer som faller utanför detta mönster har starka skäl för detta. Båda två är nämligen affärsanställda och har därmed direkta fördelar av att handla på den egna arbetsplatsen.

Av dom tre personer, som i andra hand gör sina livsmedelsinköp utanför närområdet handlar två stycken i affär som ligger i anslutning till den egna arbetsplatsen. Den återstående personen ger följande beskrivning och förklaring till sitt något avvikande inköpsmönster:

"Ibland åker vi till Saga på Mölndalsvägen, när dom har billiga blöjor, men annars tror jag inte på att man tjänar speciellt mycket på att göra storköp. Det är bara trångt och besvärligt..."
IP ger själv ytterligare en förklaring. Hon känner sig osäker i en manuellt betjänad affär för hon tycker att priserna ofta kommer som en chock. Hon tycker om när exempelvis kött ligger färdigförpackat "för då vet jag vad det kostar och kan jämföra".

(Yngre sammanboende hemmafru med spädbarn)

Normalt gör intervjupersonerna alltså sina flesta inköp i Kommendantsängen eller angränsande delar av närliggande stadsdelar. Inom detta område finns nära nog alla typer av kommersiell service. Det enda som tycks saknas är affärer med herrkläder.

"Varorna är domsamma överallt. Inte springer jag benen av mig för att handla. Dom kunde stänga stan, ja (grönområdet) Slottskogen vill jag ha förstås, men annars skulle jag klara mig". Så sammanfattar en ogift pensionär sitt behov av service, som helt tydligt täcks inom det egna kvarterets gränser.

Göteborgs centrums relativt begränsade betydelse för våra intervjupersoner framgår av följande referat.

"Jag brukar gå ner till centrum inte bara för att handla - utan jag går ofta och tittar litet i affärerna."

(Ensamstående ung kvinna)

"Jag hatar att handla. Fy fan för en sådan aktivitet som att gå på Kungsgatan om lördagarna Nittio procent av mina inköp gör jag nog i Kommendantsängens. Men jag är inte med och konsumerar så mycket - är inte så socialt etablerad ännu."

(Ensamstående ung man med deltidsarbete)

För att konkretisera diskussionen om närbutikernas betydelse fick intervjupersonerna försöka se på att ange vilka affärer och andra lokaler, som finns i undersökningsområdet. Till sin hjälp fick personerna blindkartor. Dessa angav samtliga lokalernas lägen. Intervjupersonernas uppgift bestod i att ange lokalernas användning och namn. Vi tog också reda på om personerna besökt affärerna. Här använde vi oss av en tregradig skala. Besöktes affären ofta, någon gång, eller hade personen aldrig varit inne i affären.

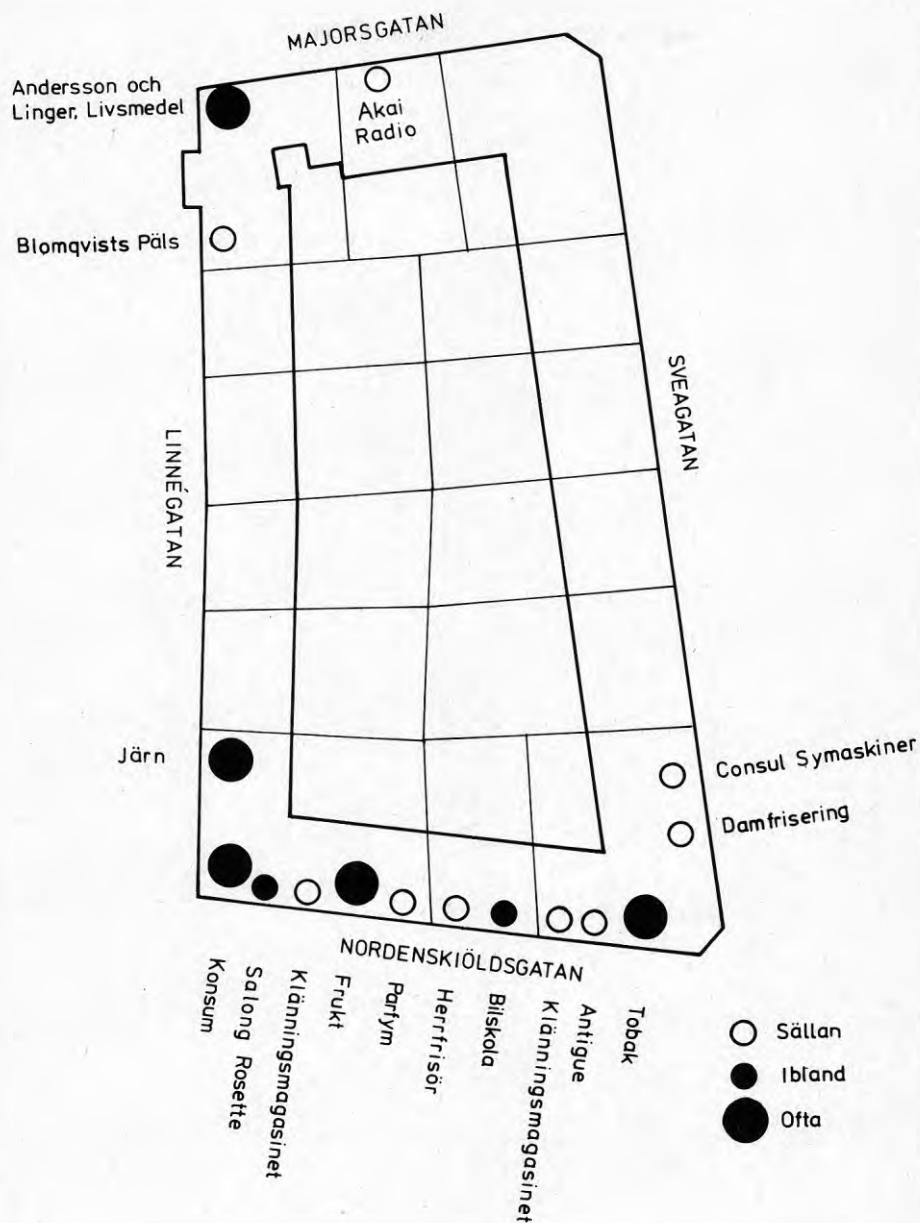
På karta 5 anges samtliga affärer eller lokaler i gatuplanet i dom två kvarteren. Härutöver markeras hur ofta intervjupersonerna sammantagna hade besökt dessa lokaler.

Bland dom fem affärer, som oftast fått besök av våra intervjupersoner återfinns inte oväntat dom två livsmedelsaffärerna, två kvälls- och helgöppna frukt- och tobaksaffärer samt järnaffären.

En majoritet av lokalerna hade besökts av endast ett fåtal av intervjupersonerna. Dessa affärer karaktäriseras av att dom säljer sällanköpsvaror eller vänder sig till vissa grupper av befolkningen. Som exempel kan nämnas pälsaffären, guldsmeden, lampaffären och affären som säljer fiskeutrustning. Dessa butiker hade lika gärna kunna ligga i någon närbelägen stadsdel. Något förvånande är kanske att kaféet och "Bellmans hörna" på Nordenskiöldsgatan hade besökts så sällan. Skälet är att båda dessa lokaler har sin stampublik.

Intervjupersonerna uppvisade stora skillnader när det gällde hur många av affärerna i undersökningsområdet som besökts. Fem av personerna hade varit inne i ett mycket litet antal butiker eller lokaler. Här återfinns vi bland andra dom två senast inflyttade av intervjupersonerna samt en äldre man, som köper nästan allt i Konsumbutiken och därför inte finner anledning att gå till andra affärer.

Fyra av personerna hade besökt flertalet av affärerna. Den gemensamma nämnaren för dessa människor är att dom oberoende av kön, ålder, familjesituation, social ställning och ekonomiska resurser är förtjusta i Kommendantsängens. Två av personerna har aktivt sökt sig hit. Boendetiden är genomgående ganska lång.

KARTA 5 A. Samtliga affärer och allmänna lokaler i det västliga av dom två undersökta kvarteren. Markeringarna anger hur ofta lokalerna besökts av intervjupersonerna sammantagna.

Hinder av skilda slag

Här och var bland citaten har framskyttat att småbutikerna i Kommendantsängen har högre priser än vad som gäller på exempelvis stormarknader. Visst förekommer det också att låga priser styr intervjupersonernas inköpsmönster. En mer normal bild förmedlas emellertid av detta citat.

"Även om varorna kostar fem procent mer här, så blir det i alla fall billigare än att åka till större varuhus i förorten - bilen kostar fem kronor milen till exempel. Om vi skall safta och sylta och behöver en massa socker handlar vi kanske i en billigare butik - men det var mycket länge sedan vi besökte någon - och då var det mest av nyfikenhet".

Även om citatet hämtas från en man med goda ekonomiska möjligheter återkommer argumenten även hos intervjupersoner med sämre ekonomi.

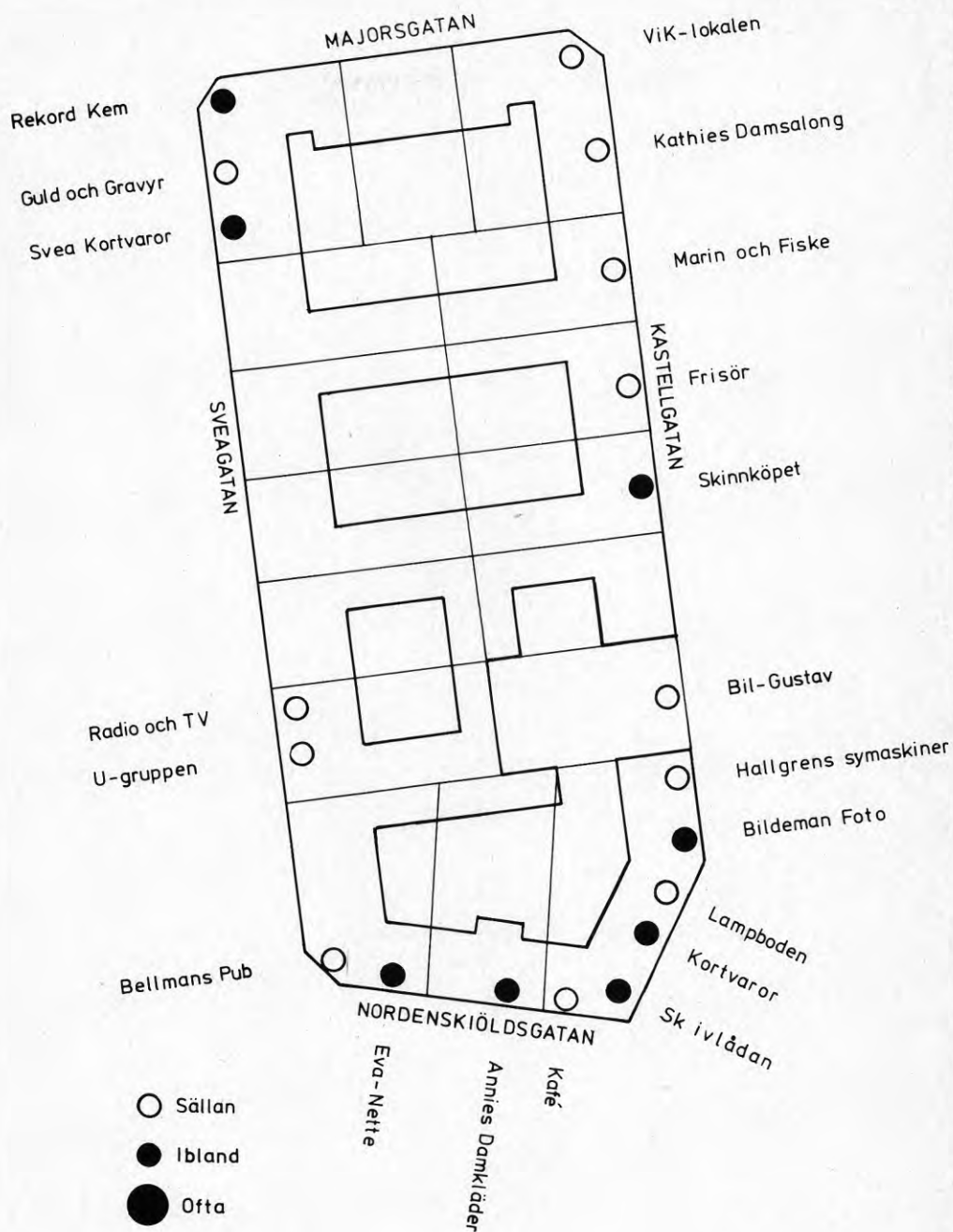
Spontant säger IP att hon brukar handla på Gunnars Livs" nere vid Masthuggstorget. (Mellan en och två kilometer från bostaden) "Vad jag får för 50 kronor där kostar 100 här i området". Hon anser att butikerna i Kommendantsängen är dyrare än i stan. Så småningom kryper det emellertid fram att det bara är när hon drabbas av sparsamhet - det sker kanske en gång i månaden - som hon släpar kassar från Masthugget och lägger ner i frysen. "För man är ju trött när man kommer från jobbet och då är det enklare att slinka in i närmaste dyra affär".
(Ensamstående medelålders kvinna med stor försörjningsbörda och relativt blygsam inkomst)

Det senaste citatet pekar på att tid och ork är viktiga faktorer när det gäller att förklara inköpsmönstret. Samma förhållande speglas av följande referat.

"Just på lördagarna brukar IP handla i större snabbköp för annars måste han gå till flera affärer och stå i kö. Det är alltid mycket folk i affärerna på lördagar. "Det räcker att stå i en kö".
(Ensamstående ung man)

Det är bara när det gäller dricka - som köps i back - som IP anlitar den närbelägna Konsumaffären. I sådana sammanhang handlar IP även litet annat för att det inte skall se underligt ut.
(Ensamstående kvinnlig pensionär)

Bilnehav tycks inte påverka inköpsmönstret. Med ett undantag handlar nämligen dom bilägande intervjupersonerna i första hand i områdets småbutiker. Den återstående personen gör normalt sina inköp i Linnéhallen. Referatet visar att inte ens

KARTA 5 B. Samtliga affärer och allmänna lokaler i det östliga av dom två undersökta kvarteren. Se även texten till karta 5 A.

för henne är bilinnehavet den enda förklaringen. Det är istället tre förhållanden som samverkar.

Livsmedelsinköp gör IP framför allt i Linnéhallen nere vid Landsväggsgatan. Anledningarna härtill är tre. För det första ligger den butiken nära Falbygdens Ost, där man kan köpa icke paketerad ost och då passar IP på att handla resten i Linnéhallen. När IP handlar här sker det för det andra oftast på hemväg från arbetet. Det brukar finnas parkeringsplatser här. Den tredje anledningen är att hennes föräldrar har brukat handla här och att hon därför själv gjort det tidigare.
(Ung ensamstående kvinna)

Tidigare upplevda förhållanden

Av sistnämnda citat framgick att tidigare upplevda förhållanden är en faktor, som kan förklara inköpsmönstret. Detta framgår även av följande citat.

När IP handlar i butikerna i Kommendantsängen gör hon det för att hon "känner för dom små butikerna". Detta hänger samman med att hon är van vid den lilla skalan från det att hennes föräldrar hade affär i Marstrand.
(Ung kvinna)

IP handlar varje dag. Han tycker att det är trevligare att handla i småaffärer. Han har bött i sådana här områden förut och är van att handla över disk. "Man känner igen dom som arbetar i affärerna och hejar och säger några ord".
(Ung ensamstående man)

Sammanfattning

Det lokala handlingsutrymmet - det totala antalet livsmedelsaffärer i Kommendantsängen med omnejd - är mycket stort. Normalt utnyttjas detta av dom boende. Bland intervjupersonernas handlingsmöjligheter ingår därmed vanligtvis ett par småbutiker och någon eller några större livsmedelshallar av "Linnehallens" typ. I första hand utnyttjas småbutikerna. Om man samtidigt inför exempelvis ett veckoslut måste köpa många typer av livsmedel, så görs inköpen emellanåt i någon av dom större livsmedelshallarna eller kanske i ett storköp. Bristande tid och ork är då den främsta anledningen. Ekonomiska förhållanden tycks däremot spela en mindre viktig roll. Tidigare upplevda inköpsförhållanden har däremot stor betydelse. Här skall emellertid en reservation inflikas. Det rätta orsaks-sammanhanget är sannolikt att många av intervjupersonerna sökt sig tillbaka till den typ av totalmiljön, som Kommendantsängen representerar, och därvid åter fått chansen att uppleva småbutikernas charm.

FRITID

När det gällde livsmedelsinköp var det naturligt att vi fann en ganska stor likformighet i människors handlingar. Oavsett ålder, social ställning och ekonomiska resurser måste människor handla mer eller mindre regelbundet. Människors fritidsaktiviteter skiljer sej betydligt mer åt såväl vad avser typ av aktiviteter som frekvens och var man vistas. Människors totala situation eller levnadsvillkor måste här tillmätas stor betydelse.

Jag begränsar i huvudsak beskrivningarna till intervjupersonernas friluftaktiviteter. I sammanfattningen snuddar jag emellertid vid andra former av fritidsaktiviteter.

Frekvens

Dom 23 intervjupersonerna kunde delas in i tre grupper beroende av hur ofta dom vistas ute i naturen. Tolv av personerna var aktiva, medan två endast mycket sällan ägnade sig åt friluftsliv. Mellangruppen innefattar alltså nio personer.

Av dom tolv människor som ofta vistas i naturen är sex stycken ensamstående personer under 35 år. Här återfinns några verkliga entusiaster. En kvinna i 25-årsåldern springer, simmar och spelar badminton varje vecka. Härutöver ägnar hon sej åt squash, tennis etc. någon timma i månaden. Hon avrundar diskussionen om sina friluftaktiviteter med att "jag håller mej igång i alla fall."

Tre av dom tolv är pensionerade och har därmed "bara fritid". Bland dessa återfinns en man som fyllt 80 år. Vanan att vistas utomhus har han i sig sedan sin yrkesverksamma tid.

IP går ut två gånger per dag. På förmiddagarna blir det en promenad i Slottsskogen. Här matar han småfåglar. Dessa känner igen honom och flyger runt omkring honom så fort han visar sig. "Slottsskogen och Botaniska trädgården är fantastiska tillgångar". Det dagliga besöket här missar IP aldrig. Eftermiddagspromenadens mål varierar. Ofta besökta områden är emellertid Majorna och Örgryte. Frun är oftast med på dessa promenader. Förr företogs även en kvällspromenad. Efter ett stort antal våldsdåd i området under senare tid sker detta inte längre.

Dom tre återstående intervjupersonerna, som ofta besöker grönområden utgörs av en medelålders manlig golffantast, en hemmafru med ett litet barn och en ensamstående mor. Gemensamt för dessa är att dom är akademiker.

Även i gruppen, som ibland vistas ute på fritiden finns intervjupersoner som tillhör gruppen unga ensamstående - närmare bestämt fyra stycken. Alla fyra nämmer hinder av skilda slag

som åtminstone vid intervjutillfället försvårar ett mer aktivt friluftsliv.

Någon egentlig fritid tycker sig inte IP ha haft sedan augusti (1975). Nu går den mesta tiden åt att hjälpa fästmannen...IP:s mor är sjuk. Detta påverkar IP:s liv och fritid mycket. "Det är inte lätt att få tiden att räcka till när man jobbar till klockan 19 och har en mor som käkar 29,5 tabletter om dan."

Två personer går alltså sällan ut i naturen. Den ena av dessa är en ensamstående mor med en svårt sjuk förälder. Den andra personen är en medelålders kvinnlig arbetare, som tillbringar kvällarna i hemmet med hushållsgöromål och teve-tittande. Hon lägger sig tidigt för att orka upp dan efter.

Typ av aktiviteter

Med ett enda undantag ägnar sig intervjupersoner äldre än 35 år åt promenader eller i vissa fall bad. Undantaget utgörs av en medelålders golfentusiast.

För äldre människor är friluftaktiviteterna i första hand ett led i den egna friskvården. För dom yngsta grupperna är friluftslivet minst lika mycket ett sätt att umgås och uppleva spänning. En ung kvinna uttrycker det på följande sätt.

"Dom har poängpromenader i 'Botaniska trädgården' och det tycker jag är kul. Jag älskar att vara ute och promenera och då är det roligt att ha något att göra under tiden... Golf kombinerar sport och promenerandet."

Detta ytligt sett åldersbundna mönster kan emellertid inte förklaras enbart på fysiologiska grunder. Det är minst lika viktigt att studera sociala förhållanden i vid bemärkelse. I och med stigande ålder tvingas människor normalt in i ett mycket inrutat liv. Karriär och barnpassning är några förhållanden som beskär möjligheterna till exempelvis friluftaktiviteter. Få är väl dom medelålders eller äldre personer som känner igen sej i följande skildring från en 25-årig ensamboende kvinna.

När IP och fästmannen är tillsammans på framförallt helger lever dom efter egna idéer och ofta i en ganska egendomlig tidsrytm. Dom går ofta ut och promenerar i exempelvis hamnen. Detta sker inte sällan tidigt på morgonen för att dom skall kunna uppleva hur stan vaknar. Dom har svårt att förstå varför man måste gå ut och trängas med andra människor bara för att det är fint väder en söndagseftermiddag. "Vi har ju rullgardiner" - att använda för att inte känna ett sådant tvång.

Tidigare upplevda förhållanden

När man försöker fånga in tidigare upplevda förhållandens betydelse för att förklara dagens friluftsansktiviteter erhålls en splittrad bild. En ung kvinna berättar följande.

"Hade samma semestervanor när jag bodde hemma, enda skillnaden är att jag då åkte tillsammans med övriga familjen. Nu åker bara min fästman och jag".

Samtidigt har många intervjupersoner berättat i termer av förr och nu. Normalt var man mycket mer aktiv förr.

Sammanfattning

Människans fritidsaktiviteter bestäms framförallt av hennes ålder samt hennes sociala och ekonomiska förutsättningar. En medelålders kvinna i ett manligt yrke orkade inte med något friluftsliv. Det är belysande att endast en av sju intervjupersoner som fyllt 35 år, ägnade sig åt något annat än promenader och bad. Denne golfspelande man hade följdriktigt ett stimulerande yrke.

Jag har här enbart behandlat friluftsliv. Det mönster, som här framträder visar sig emellertid vara än tydligare när det gäller andra fritidsaktiviteter. Intervjuundersökningens arbetare går sällan eller aldrig på teater eller konsert. Av dom sju personer, som går på krog med någorlunda regelbundenhet, är endast en fyllda 28 år.

För att ytterligare illustrera socioekonomiska förhållandens betydelse för människors fritidsaktiviteter jämförs följande två referat. Båda personerna är manliga pensionärer. Båda två är fysiskt och psykiskt aktiva.

Nu har IP tappat intresset för många av dom tidigare fritidsaktiviteter. Han skulle inte ens vilja resa jorden runt även om han så blev bjuden. IP betonar att han inte är trött på livet, men nyfikenheten har försvunnit. "Jag har ingen lust längre."

Övriga fritidsintressen är släkttforskning, frimärken och läsning. Dom höga bokpriserna har medfört att IP inte längre köper så mycket litteratur, utan istället utnyttjar bokbussen ... Under perioden maj till och med oktober vistas IP och hans fru på landet. Det vinterbonade fritidshuset har innehafts i 25 år. Här ägnar sig IP åt fiske, roddturer, tomatodling etc. I den gamla vedboden har en hyvelbänk installerats.

Det första referatet avser en före detta arbetare medan det andra har hämtas från intervjun med en sju år äldre man med tidigare högstatusyrke.

Avslutningsvis kan jag inte avhålla mej från att återge ett utdrag från en intervju med en ensamstående mor. Här ges ett avslöjande exempel på dom administrativa regler, som drabbar onormala familjebildningar.

IP berättar att hon och sonen reste till Tunisien i våras. Detta hade tydligen varit mycket stimulerande, men samtidigt dyrt. Den sexårige sonen fick nämligen betala fullt pris. Barnrabatt utgår endast om två vuxna betalande reser med.

ARBETE

Bostad och arbete

Av våra 23 intervjupersoner är arton sysselsatta med antingen arbete eller studier. Fem personer arbetar på Hisingen, medan huvuddelen har sin arbetsplats på betydligt närmre håll. Nio personer brukar exempelvis gå eller cykla. Genom att utnyttja olika färdmedel är arbetsrestiden inte direkt bestämd av avståndet till arbetsplatsen. Endast fyra av intervjupersonerna behöver exempelvis räkna med en halvtimmes restid eller mer. Dessa fyra åker bil till Arendalsvarvet på Hisingen (10 km); åker kollektivt till Wieselgrensplatsen på Hisingen (6 km); går till Odinsplatsen (3 km); och åker kollektivt till Redbergsplatsen (4,5 km). Kilometerangivelserna anger faktiskt resavstånd. Den ensamstående mor, som arbetar på Redbergsplatsen, har med sina sextio minuter den utan konkurrens längsta restiden. Denna inkluderar då den tid det tar att lämna respektive hämta sonen från daghemmet. En tims lång enkel restid kan jämföras med dom tjugo minuter det normalt tar för en kvinnlig tjänsteman att med egen bil ta sej till arbetsplatsen på Volvo. Tack vare flexitid kan hon nämligen undgå rusningstrafik.

Som en illustration till motstridiga synpunkter om det lämpliga i att ha sin arbetsplats nära bostaden kan följande två referat jämföras. En kvinna som nu arbetar på Hisingen hade tidigare jobb som kontorist i den fastighet där hon bodde.

"Men det var tradigt att bo och jobba i samma hus. Om man haft småbarn hade det varit toppen men nu... det var så tråkigt så det inte var klokt med fritid, arbete och hem på samma ställe".

En lärare, som trivs med sitt arbete, har helt motsatt uppfattning.

IP tycker att nuvarande arbetsplatsen är toppen eftersom den ligger så nära bostaden. Hon tycker om att bo i samma område som hon arbetar i eftersom hon då blir mer kompis med sina elever. Dom träffas ofta efter skolan. Eleverna stannar alltid och pratar och beundrar dottern.

Arbetstiden

Några intervjupersoner har flexibel arbetstid. Detta bedöms mycket positivt. "Det är väl praktiskt att man anpassar tiden efter människorna." Flextiden är ett stressdämpande förhållande särskilt på morgonen även om "jag aldrig flexat över åtta".

Inställningen till skiftarbete är negativ. Överhuvudtaget är intervjupersonerna klart ointresserade av udda arbetstider i form av jourtjänstgöring, kvällsarbete och helgarbete. Med onormala arbetstider har man svårt för att utnyttja samhälls-service, roa sig och umgås. En ensamstående mor har följande erfarenheter.

Tidigare arbetade IP på Linnéplatsen i nio år. Där har hon skiftgång, ibland börjar hon klockan 07.00 - innan daghemmet öppnade - och ibland slutade hon 18.30 - efter dagistiden. I skarvarna fick en väninna ta hand om flickan. När denna väninna började på ett annat jobb kunde hon inte längre ställa upp. IP fick då också söka sej ett nytt arbete.

Arbetets betydelse

Det är enbart två intervjupersoner, som bedömer sej vara ganska oersättliga i arbetet. Den ene av dessa har en ansvarig ställning i ett kommunalt bolag. Den andra är en kvinnlig pensionär, som har "nästan halvtidsjobb" med att vara barn- och hundvakt åt sin son.

Tre människor - yngre kvinnor utan yrkesutbildning - anser att andra personer mycket lätt skulle kunna fullgöra deras arbetsuppgifter. Det förhållandet att "vem som helst" skulle klara jobbet betyder inte att arbetet upplevs som oviktigt. Tvärtom!

IP tycker det är skönt att komma ut lite och skulle gärna arbeta litet mer om det fanns jobb. Hon är glad att det här tillfället dök upp för hon hade aldrig själv vågat ge sig ut och skaffa arbete. "Jag har helt tappat självförtroendet. Har ingen utbildning och har gått hemma hela tiden." IP arbetar inte för att tjäna pengar utan mest för att komma ut litet.

Intervjupersonernas inställning till sitt arbete visar sig inte oväntat vara resultatet av dels arbetets karaktär, dels människans totala situation. Eftersom arbetsuppgifternas art, grad av eget ansvar och karriärmöjligheter är beroende av bland annat människors kön och utbildning finner vi samband mellan inställning till arbetet och nämnda faktorer.

För att belysa hur personens inställning till jobbet färgas av den egna situationen jämförs följande två upplevelser. Båda personerna är sjuksköterskor på Sahlgrenska sjukhuset. Den första av dessa lever ett för tillfället mycket harmoniskt liv. Hon är en bit över 25 år och planerar sitt giftermål till våren.

IP trivs bra med sitt arbete och dom oregelbundna arbetstiderna. Arbetstakten är intensiv och det tycker IP är en fördel. Hon träffar mycket folk och pratar med anhöriga och patienter som har problem. "När läkarna går är det ofta jag som blir kvar och får trösta. Man blir ödmjuk när man ser hur mycket tragedier det finns." IP tycker om att engagera sej för människor och skulle vilja vidareutbilda sej till psykolog eller kurator. "Jag vill satsa mer på jobbet, det är ju 50% av ens liv."

Den andra kvinnan har haft sin anställning i tre månader, men "vantrivs till max". Hon tänker snart sluta. Det hör till bilden att hennes far är sjuk och att det nyligen tog slut med killen.

Sammanfattning

Arbetet tar i anspråk den största delen av dygnets vakna tid. Upplevs arbetet som meningsfullt verkar det även stimulerande på fritidsaktiviteterna. Jag har också visat att det omvända förhållandet gäller. Trassliga personliga förhållanden förtar arbetslusten. För att bedöma människors levnadsvillkor är det därför av största betydelse att försöka beskriva såväl arbets- som fritidssituation.

Hur inspirerande arbetet än upplevs kolliderar det ibland med andra önskemål. Man kan inte samtidigt fullgöra sin arbetsuppgift och exempelvis gå till apoteket eller tandläkaren. Ju mer bundna och onormala arbetstiderna är desto svårare blir det att utnyttja serviceutbudet. Man får antingen avstå eller om möjligt förmå någon annan människa att utföra ärendet. Genom flexitid kan många av dessa problem reduceras.

Det är helt naturligt att människor som inte trivs på sitt arbete i första hand ser jobbet som ett tvång eller hinder.

IP är pensionerad och "ryser bara han tänker på arbete. Hade det funnits tak över huvudet och mat till alla människor hade ordet arbete aldrig varit uppfunnet."

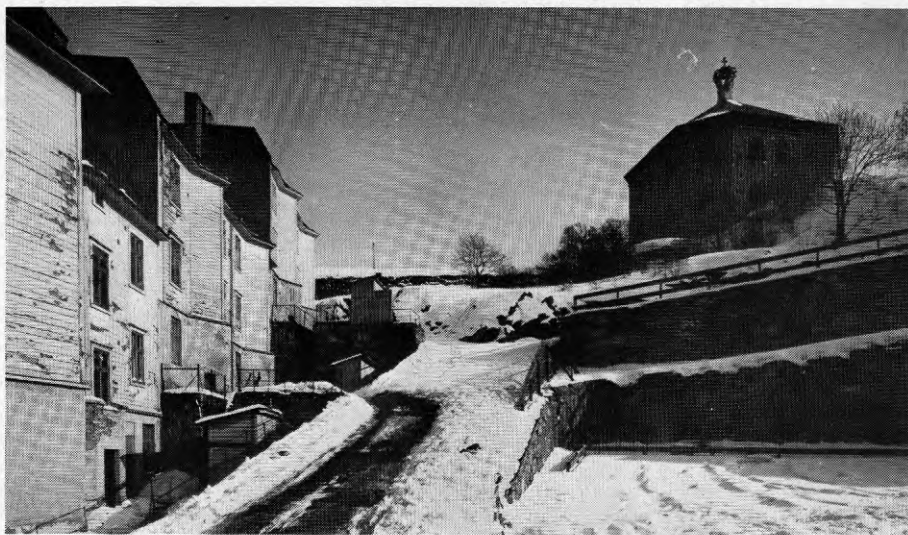

BILD 4 A OCH 4 B. Landshövdingehuset gav plats åt parkeringsplatser och lek-
ytor. Bilderna är tagna 1970 och 1976.

NÄRMILJÖN

Val av Kommendantsängen som boendemiljö

Att beskriva varför intervjupersonerna hamnat i Kommendantsängen kan vara en lämplig inkörsport till diskussionen om den totalmiljö som undersökningsområdet utgör.

Tjugo intervjupersoner beskriver hur dom fått sin bostad i Kommendantsängen. Av dessa har fyra stycken bytt sej till lägenheten via tidningsannonser medan en människa fick sin lägenhet via en hyresförmedlare. Sistnämnda person fick betala 3.000 kronor i övertag till värden. En nyss inflyttad familj med minderårigt barn betalade 15.000 kronor i övertag för två soffor och två fåtöljer. Lägenheten - en trea på 84 kvm - var trots övertaget inte särskilt välhållen. Vi fick ytterligare exempel på att det krävs svarta pengar för att få lägenhet i Kommendantsängen om man saknar dom rätta kontakterna. Förekomsten av övertag ses som ett bevis för att stadsdelen är ett attraktivt bostadsområde.

Det återstår att redovisa hur resterande femton hushåll har fått sin nuvarande lägenhet. I samtliga dessa fall krävdes kontakter i ena eller andra formen. En familj fick lägenheten via goda bankförbindelser. En ensamstående ung man fick en etta efter täta klagomål på sin tidigare lägenhet. Denna förvaltades av samma bolag. "Till sist tröttnade dom efter allt tjat och gav mej den här". En person fick sin lägenhet tack vare att hon kände vicevärden. En ung kvinna flyttade från föräldrarna till en etta i samma hus. Två intervjupersoner bor i lägenheter, som innehas av föräldrarna.

Av återstående nio hushåll är det sex stycken som bokstavligen eller bildligt talat ärvt lägenheten av släktingar eller vänner, medan tre stycken tipsades om lägenheten utan att därför känna den förre ägaren. I senare fallet angavs följande kontaktkanaler: En syster, som bodde på Sveagatan tipsade; en väninnas far äger huset; en släkting till sonens goda vänner äger huset.

Skälen till varför intervjupersonen bor i en viss lägenhet i Kommendantsängen är alltså ofta att man fått ett erbjudande och nappat på det. Flertalet personer säger sej emellertid ha försökt komma till den här delen av stan. Att det blev just Kommendantsängen är däremot mer av en slump. Man hade lika gärna kunnat hamna exempelvis i Olivedal eller Majorna.

"Lägenheten fanns här. Det var rena slumpen att den låg här - kunde lika gärna bo i något annat centralt område."
(Ung ensamstående man)

Dom boendes kunskap om sin stadsdel

Redan under serviceavsnittet nämndes att vi lät intervjupersonerna pricka in affärer och andra lokaler på en karta. Detta material används här för att mäta människors kunskap om sin närmiljö.

Arton personer medverkade i nämnda moment. Dessa kunde delas in i fyra grupper beroende av antalet rätta eller nästan rätta angivelser. En grupp bestående av fyra intervjupersoner har tolv till fjorton rätt. Totalt finns det 38 lokaler till vilka allmänheten har tillträde. I denna första grupp återfinns dom tre personer, som har kortaste boendetiden i Kommendantsängen. Den fjärde personen intar en tätplats när det gäller att pricka in lokaler i det egna kvarteret, men klarar bara en lokal i grannkvarteret. Denne äldre man rör sej inom ett extremt litet område. Inom detta är han i gengäld mycket väl informerad. Han är exempelvis den som bäst känner till grannarnas namn.

Klivet är långt till den första mellangruppen, vilken har mellan 19 och 22 rätt av 38 möjliga. Den andra mellangruppen har mellan 25 och 28 rätt. I grupperna finns fem respektive sex personer. När man försöker finna skillnader mellan dessa två grupper visar det sig att umgängets storlek är direkt utslagsgivande. Några slutsatser om orsakssammanhang vågar jag emellertid inte göra utifrån vårt begränsade material.

Tre personer har mycket god lokalkunskap. Dessa uppnår nämligen 32 till 34 rätt. För att erhålla dessa värden krävs nästan professionellt intresse. Det visar sej mycket riktigt att vi här återfinner undersökningens två affärsanställda.

Det bör påpekas att boendetidens längd fungerar som förklaringsvariabel endast så länge människan är någorlunda nyinflyttad.

Parentetiskt kan nämnas att lokalers och affärers lägen kan vara väl kända av intervjupersonerna utan att dessa besökt lokalerna. Detta gäller exempelvis pålsaffären på Linnégatan, "Klänningsmagasinet" på Nordenskiöldsgatan samt Bellmans ölstuga. Iögonenfallande lägen och speciell lokalanvändning är här den sannolika förklaringen.

Upplevda fördelar i Kommendantsängen

Innan jag övergår till att redovisa intervjupersonernas attityder till sin stadsdel finns det anledning att återge följande meningar uttalade av en nyss inflyttad människa.

"Det här har jag liksom inte valt utan jag fick det. Jag ställde in mig på att fick jag den här lägenheten skulle jag trivas... Jag är direkt formbar."

Med detta citat vill jag peka på dom ofta omedvetna och succesivt förskönande uppfattningar man bildar sej om sin egen miljö. Av ren självbevarelsedrift betonas gärna dom positiva sidorna. Ingen människa orkar med att se på sin omgivning med enbart negativa ögon om hon inte har kraft och möjlighet att flytta härifrån.

Med denna brasklapp går jag vidare och redovisar dom förhållanden som intervjupersonerna upplever som positiva i Kommen-

dantsängen. Det bör påpekas att det inte förelåg några färdiga svarsalternativ. Det är intressant att konstatera att synpunkterna är anmärkningsvärt samstämmiga. Från 23 intervjupersoner fick vi följande 51 kommentarer.

Centralt, nära till allt	17
Småaffärerna	10
Levande område, speciell atmosfär etc	10
Grönområden i närheten	7
Bra allmänna kommunikationer	4
Stadsdelsföreningen "Vi i Kommendantsängen"	1
Nära barnsjukhuset	1
Blandade åldrar hos befolkningen	1

Några referat fångar dom känslor, som flertalet av intervjupersonerna har inför sin stadsdel.

Kommendantsängen är trevligt och omväxlande och fullt av fantasi, anser IP. Affärerna är bra, det är nästan så biträdena vet vad man skall ha innan man har sagt det.
(Ung kvinna som bott i Kommendantsängen sedan 1972)

"Här kan man promenera omkring och handla och titta i skyltfönster. Där jag bott förut gick man aldrig omkring i området. "IP tycker om att gå och handla i småaffärerna. Man känner igen varandra och pratar. "Här kan man handla ett hekto köttfärs och ingen ser konstig ut för det."

Upplevda nackdelar i Kommendantsängen

Våra intervjupersoner upplever följande förhållanden som olyckliga eller negativa.

Buller och avgaser från trafiken	9
Grönska saknas	6
Gårdarna bör göras om	6
Parkeringsplatser saknas	4
Ej barnvänlig miljö	4
Alltför mycket stadskaraktär	4
Fylleri och bråk	3
Det 'Nya Annedal'	1

Trafiken är alltså det enstaka förhållande som flest intervjupersoner ser som ett problem.

Dåligt i Kommendantsängen är Övre Husargatan, där "hastigheten är på tok för hög och det finns för mycket trafik". Innan det fanns trottoar på andra sidan gatan måste IP och sonen gå ner till Skanstorget, "göra korstecken" och sedan gå över gatan där. "Där bryts konstant mot trafikreglerna - även om ljuset visar grön gubbe kör minst två bilar till över övergångsstället." När dom går hem från dagis "stinker luften av alla avgaser".
(Ung kvinna som bor längs Övre Husargatan, vilken enligt en GT-artikel intar en tätposition när det gäller mängden avgaser)

Bristen på grönska kopplas ofta ihop med gårdarnas utseende.

Hon skulle vilja ha mera grönska i området. På gården får ingen vara för vicevärden. "Den får man bara titta på genom fönstret. Skulle vara bra om man kunde vara där på sommaren."
(Medelålders sammanboende man med barn)

Människor som haft bil under lång tid framför normalt avsaknaden av parkeringsplatser som stadsdelens främsta nackdel. Något av dom upplevda problemen i detta avseende framgår av följande referat från en person, som vid första intervju tillfället redan bestämt sej för att flytta.

Några veckor senare fick IP erbjudande om lägenhet på Eldaregatan i ett av dom hus som Familjebostäder sanerat. "Lägenheten hade fantastisk utsikt över hamnen och älven. Vi hade nog ändrat oss om det inte hade varit för att vi gissade att det skulle bli stora parkeringsproblemen. Det verkar vara en mycket liten detalj, men har man upplevt problemen i Kommendantsängens så tvekar man."

Kommendantsängens få barnfamiljer upplever stora problem.

IP har aldrig vågat släppa ut barnen ensamma. Hon var rädd för att dom skulle gå ut på gatan. Dom bodde tre trappor upp. IP har lämnat och hämtat barn vid lekskola och skola vid olika tider och olika platser. "Ett tag tyckte jag att jag inte gjorde annat än sprang och lämnade och hämtade barn hela dagarna." En annan nackdel är att det inte bor några andra barn i huset. "Nästan bara gamla fröknar bor här."
(Barnen är 8 och 10 år)

Många intervjupersoner upplever, som tidigare framgått, den speciella stadskaraktären i Kommendantsängens, som mycket positiv. Helt naturligt finns det personer, som istället framhäver problemen och bristerna i denna äldre stadsdel. Detta gäller i första hand unga människor och personer med kort boendtid.

Hon upplever Kommendantsängens som gammalt och slitet. Runt Linnégatan är det "så hemskt grått och tråkigt".
(Tonåring, som bott här i ett halvår)

Tre personer upplever ordningsproblem i stadsdelen. Dessa människor är alla över 55 år. En av dom för följande resonemang.

"Ingen hoppar väl på mej, men för kvinnor och gamla skulle det innebära trygghet med en fotpatrullerande konstapel som alla kände". Kvarteretspolisen skulle också kunna hjälpa fylloren hem på ett vänligt sätt. Dessutom skulle han fungera som trafikpolis och se till att folk inte parkerar hur tokigt som helst.

Jämförelse med tidigare upplevda miljöer

På karta 6 anges var sexton av våra intervjupersoner bott innan dom hamnade i Kommendantsängen. En person har bott här sedan födelsen, medan sex av dom sammanlagt 23 människorna flyttat in från områden utanför Göteborg. Av kartan framgår att bosättningar inom det så kallade arbetar- och lägre tjänstemannaområdet dominerar.

Några personer har under någon period "tvingats" ut till förorterna. Så fort tillfälle bjudits har man emellertid sökt sig tillbaka.

Attityderna till förorterna är helt entydig. Det återstår dock att belysa hur mycket av dessa negativa synpunkter som sammanhänger med direkta fysiska förhållanden och hur mycket som snarare förklaras av en pressad social situation.

Kortedala minns IP bara som "jag drog barnvagnen i leran, lagade mat och väntade på en karl som aldrig kom".

Hammarkullen var jag led på redan från början. Där levde man inpassat, avpassat och anpassat med lera under dojorna. Men kan man inte betala övertag eller insats hamnar man där. Segregering när den är som finast var det.

Två personer flyttade till Kommendantsängen från gamla Annedal. Denna stadsdel, som efter totalsanering nu är bebyggd med fem- och sexvånings gula tegelhus, bestod tidigare av dom för Göteborg så karaktäristiska landshövdingehusen. Båda personerna lovprisar gamla Annedals speciella charm, även om dom yttre förhållandena lämnade mycket övrigt att önska.

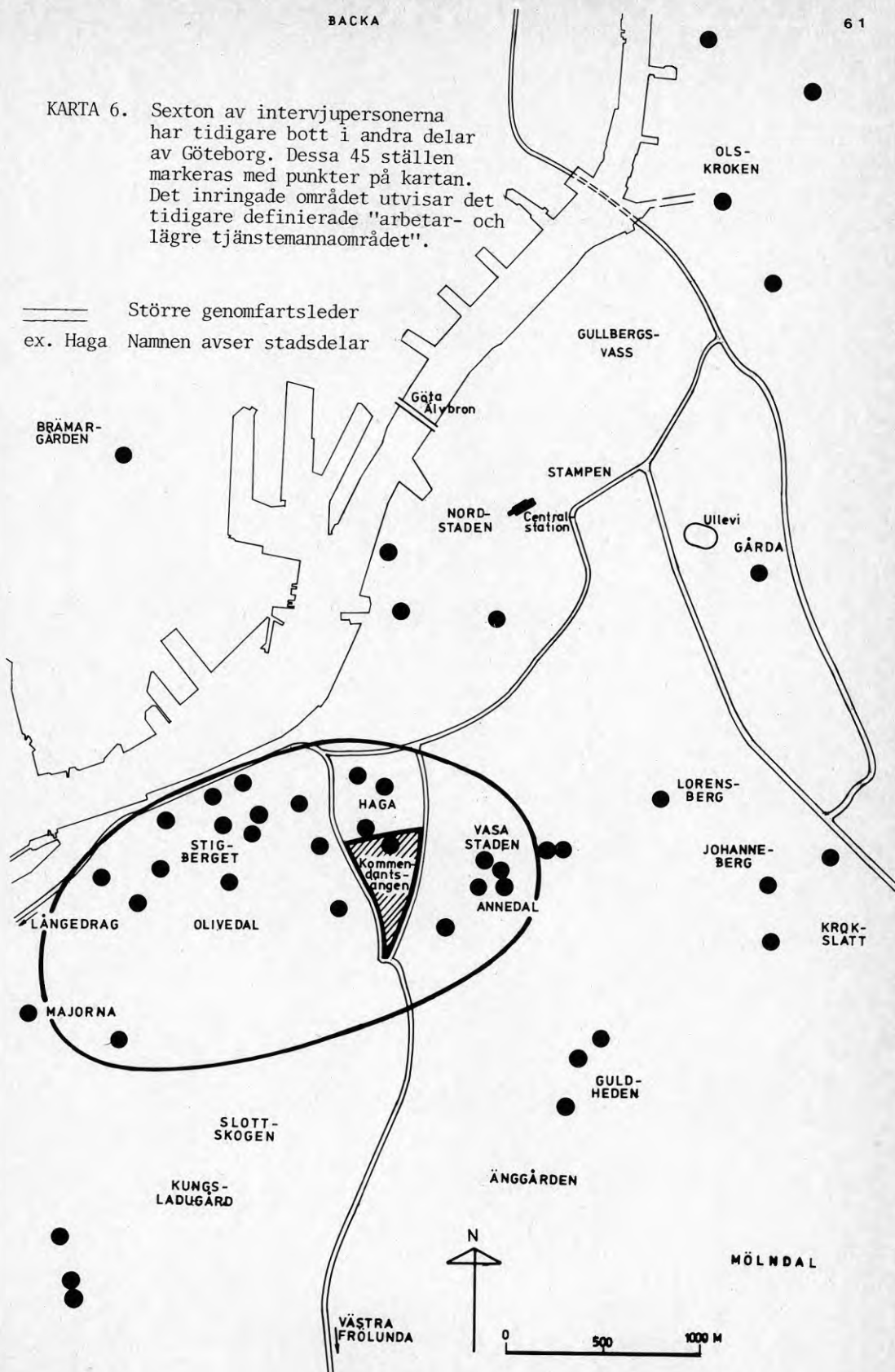
IP bodde tidigare i Annedal i en omodern två med dass på gården. Man eldade med ved som en släkting stod och högg på gården på lördagar. Hennes föräldrar och syskon bodde i andra lägenheter i samma hus. IP tyckte inte det var omöjligt att bo omodernt med två små barn. "Visst var det jobbigt, men jag hade mamma under, hon hjälpte mej rätt mycket." Även om IP tyckte det var underbart att få både värme och badrum" i Kommendantsängen tyckte hon att det var mycket mysigare miljö i Annedal. Barnen kunde exempelvis vara ute och leka på gården där.

En ung kvinna antyder ett livscykelresonemang när hon jämför Kommendantsängen med barndomsmiljön i en halvcentral stadsdel som byggdes runt 1950.

"Norra Guldheden är bättre för barn. En lugnare miljö med mer natur runtomkring. Som vuxen tycker jag att det är bättre här."

KARTA 6. Sexton av intervjupersonerna har tidigare bott i andra delar av Göteborg. Dessa 45 ställen markeras med punkter på kartan. Det inringade området utvisar det tidigare definierade "arbetar- och lägre tjänstemannaområdet".

==== Större genomfartsleder
ex. Haga Namnen avser stadsdelar

Jämförelserna utfaller oftast till Kommendantsängens fördel. Detta gäller exempelvis den kvinna som beskriver ett centralt område som totalsanerades i början av 1970-talet.

I Landala bodde IP i en sån där "förskräcklig plastlägenhet". Som exempel berättar hon att sonen stod på händer mot en dörr - och dörren sprack för den bestod bara av två masonitskivor med luft emellan. "Här (i Kommendantsängen) har jag stått på händer i hela mitt liv - mot bastanta trädörrar som tål sånt" I den lilla utegård som fanns i Landala var det inte ett grässtrå, bara buskar och träd i prydliga bunkar. Vilde man själv odla något fick det vara i små lådor.

Intervjupersonernas Göteborg

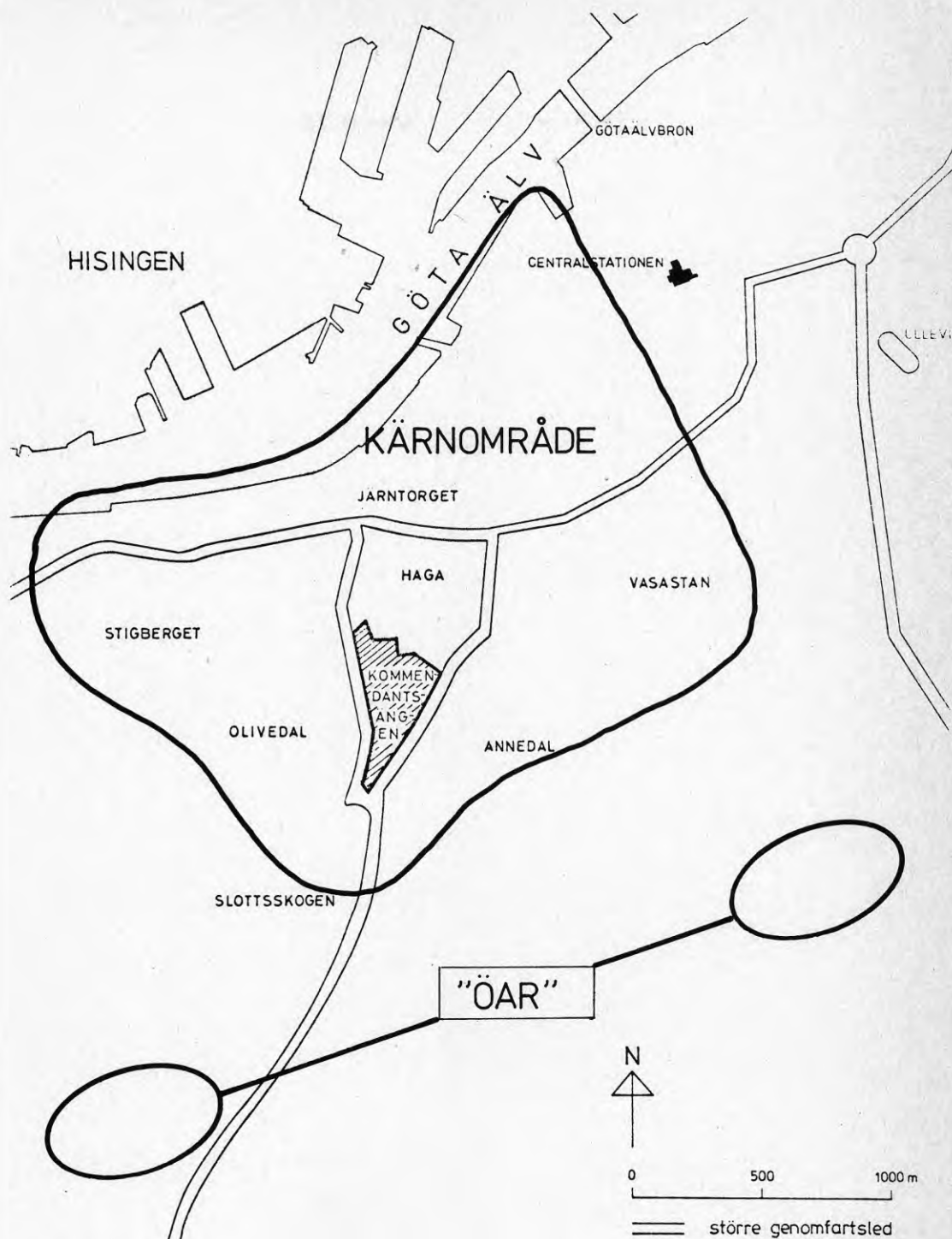
Hittills har jag nästan enbart förmedlat synpunkter om den egna stadsdelen. Flera intervjupersoner har emellertid angivit att Kommendantsängen inte är en isolerad stadsdel utan ingår i ett större stadsområde, som tidigare omfattade framförallt Olivedal och "Gamla Annedal".

För att få en uppfattning om vilka delar av Göteborg som våra intervjupersoner känner till lät vi dessa ange "sitt Göteborg" på en karta. När dom tjugo kartorna jämfördes fann vi att flertalet av dessa - eller närmare bestämt tolv stycken - liknade varandra både avseende form och storlek. På karta 7 återges ett försök till sammanvägning av dessa tolv "normalkartor". Kärnområdet omfattar förutom Kommendantsängen även dom äldre arbetar- och lägre tjänstemannastadsdelarna samt Göteborgs centrum. Hisingen ingår inte i kärnområdet. Göta älv utgör såväl en fysisk som en social barriär. Även några personer, som arbetar på Hisingen utslöt detta stadsområde vid kartframställningen. Sistnämnda personer är arbetare.

Förutom ett stort kärnområde har nämnda tolv intervjupersoner vanligtvis ritat ut någon eller några "öar". Dessa är då yt-mässigt betydligt mindre än kärnområdet. Öarna har vanligen sitt ursprung i att intervjupersonen tidigare bott här eller känner personer i respektive område.

Utöver dom tolv normalfallen kunde vi urskilja ytterligare tre typer av kartbilder. En kvinna hade vid första intervjutillfället varit göteborgare och Kommendantsängsbo i mindre än två månader. Hennes Göteborg var helt naturligt geografiskt mycket begränsat. Tre intervjupersoner angav i motsats härtill att dom kände sig hemma i en mycket stor del av stan. För dessa personer var det enklare att ta bort begränsade delar där dom inte var hemmastadda.

Fyra av dom tjugo intervjupersonerna, har förutom ett normalt eller ganska litet kärnområde ritat in flera och vanligtvis stora öar. Öarnas yta är sammanlagt större än ytan på kärnområdet.

KARTA 7. Flertalet intervjupersoner känner sej hemma inom ungefärligen samma delar av Göteborg. Detta område benämns "kärnområdet". Härutöver har man normalt kunskap även om miljön inom några mindre perifera områden - "öarna".

I nedanstående tabell jämförs vissa egenskaper hos personerna i respektive grupp.

Egenskap	Normala kartor	Många och stora öar	Stora kärnområden
Antalet människor	12	4	3
därav med hög utbildning	4	2	3
med låg utbildning	4	0	0
tillhöriga socialgrupp I	2	2	3
med hög inkomst	0	0	2
med tillgång till bil	4	4	3
regelbundna dagstidningsläsare	5	3	3
kvinnor	9	2	0

Även om underlagsmaterialet är mycket litet antyder tabellen att storleken av det område där man känner sig hemma varierar till följd av sociala, ekonomiska och politiska resurser. Det är lika intressant att återge dom förhållanden som inte tycks spela någon större roll i sammanhanget. Hit hör arbetsplatsens läge, livscykelposition och uppväxtförhållanden. Åldern verkar inte heller ha någon betydelse. Här skall emellertid betonas att barn och ungdomar inte ingår i undersökningen. Bortsett från mycket korta boendetider förefaller inte heller denna egenskap betyda något för människors miljöavgränsning.

Sammanfattning

Om man enbart ser till antalet framförda synpunkter om Kommandantsängen är det tre positiva faktorer som toppar listan. Den utan konkurrens vanligaste kommentaren är att stadsdelen ligger centralt. Man berömmar även dom många småaffärerna och områdets speciella charm. Den fjärde vanligaste synpunkten avsåg trafiken.

Det är framförallt två grupper av människor som upplever problem i stadsdelen. Det rör sej dels om barnfamiljer, dels om bilägare.

Att Kommandantsängen normalt uppfattas som ett bra bostadsområde framgår av skilda förhållanden. För att få tag i en lägenhet här måste man antingen ha dom rätta kontakterna eller vara beredd att betala övertag. Av tre intervjupersoner som skaffat en äldre lägenhet via annons eller hyresförmedling, har två fått betala svarta pengar.

Intervjupersonerna har vanligtvis tidigare bott i någon annan stadsdel i närheten av Kommendantsängen. Flyttningar sker normalt inom ett begränsat geografiskt område. Detta kan antingen visa på upplevda fördelar inom Kommendantsängsområdet eller antyda begränsad kunskap om andra miljöer. Jag återkommer till denna diskussion.

Direkta jämförelser med andra upplevda bostadsområden utfaller i dom flesta fall till Kommendantsängens fördel. Också detta förhållande finns det anledning att återkomma till.

Bortsett från personer med mycket kort boendetid känner våra intervjupersoner till minst hälften av dom många butikerna i undersökningsområdet. Detta tas som intäkt för att människorna normalt identifierar sej med sitt område. Kommendantsängen ligger följdriktigt oftast i mitten på det område där intervjupersonen känner sig hemmastadd. En medelålders man faller emellertid följande kommentar.

"Det var förr, som man kände sin identitet i det område man bodde och skiljde mellan Majkillar och Landalapojar". IP känner ingen identitet med Kommendantsängen. Han hade urhemmet i Längedrag och känner sej fortfarande som långedragbo.

STADSDELSFÖRENINGEN

Kort presentation av föreningen

Sedan början av 1970-talet har det funnits en aktiv stadsdelsförening i Kommendantsängen. Föreningen, som blev ett av resultatet av Jonas Göransson med fleras undersökningar i området, har ständigt ökat sin medlemskrets. Idag finns drygt 500 betalande medlemmar. Årsavgiften är 15 kronor, men många personer lägger till ytterligare någon sedel.

Innan jag återger intervjupersonernas synpunkter på "Vi i Kommendantsängen" (hädanefter ViK), som stadsdelsföreningen kallas, kan det vara på sin plats att kortfattat beskriva föreningens organisation och verksamhet. Högsta beslutande organ är det så kallade "ViK-mötet". Detta är ett stormöte där alla boende i Kommendantsängen alltså har rösträtt. Normalt besöks detta av femton å tjugio personer. ViK-mötet väljer styrelse, kontaktmän i arbetsgrupper, lägger fast föreningens inriktning, beslutar om gemensamma aktiviteter etc. Dom sex arbetsgruppernas uppgifter framgår ganska klart av benämningarna: Barngruppen, hyresgruppen, tidningsgruppen, kontaktgruppen, plangruppen och saneringsgruppen.

För stadsdelens invånare gör sig ViK i första hand påmind genom tidningen "ViK-nytt", som delas ut gratis till alla hushåll.

Några årligen återkommande aktiviteter samlar stora skaror av människor. Loppmarknaden gav år 1976 ett tillskott till föreningens kassa på hela 9.400 kronor. Poängpromenaderna har genom

åren stadigt lockat cirka 150 deltagare. Dom mycket fina priser-na (strykjärn, guldarmband etc) skänks av stadsdelens affärs-innehavare. Promenaden avslutas med att alla bjuds på kaffe i en av områdets restauranger.

Onsdagar är det öppet hus med kaffedrickning i föreningens egna lokaler mitt i stadsdelen. Här ordnas även kurser av olika slag.

Ett av föreningens fundament är att man är partipolitiskt obunden. Detta har bland annat tagit sej uttrycket att samtliga partier i Göteborgs kommunfullmäktige inbjuds för att ge information i för stadsdelens invånare angelägna frågor.

Genom sitt arbete har ViK tillskansat sig ett ständigt allt bättre rykte i stadsdelen och allt större inflytande i dom planfrågor, som berör området. Man kunde påverka ombyggnaden av Övre Husargatan. Det var endast tack vare ViK:s engagemang, som en lekplats förverkligades på sluttningarna upp mot Skansen kronan. Föreningen har under senare tid fått uppleva hur man mer eller mindre officiellt fått karaktären av remissorgan i skilda sammanhang.

"Vi i Kommendantsängen" har idag fått sin efterföljd i flera andra stadsdelar i Göteborg. ViK har härvid ofta varit idé-givare.

Dom boendes medlemskap och engagemang

Av 23 intervjupersoner är sju stycken medlemmar. Genomsnittet för hela stadsdelen är tjugo procent. Den högre andelen bland intervjupersonerna förklaras bland annat av att vi valde människor på basis av deras politiska resurser.

Av sexton icke-medlemmar har tre stycken inte ens hört talas om stadsdelsföreningen. Förklaringen är i dessa fall att personerna var nyinflyttade. Två intervjupersoner har trots lång boendetid mycket svävande och oprecisa uppfattningar om ViK. Det rör sej i båda fallen om unga människor utan längre skolgång.

Sju intervjupersoner är alltså medlemmar i föreningen. Två av dom har tidigare varit aktiva. En person har under hösten 1975 börjat aktivera sig. Det kan vara på sin plats att kortfattat presentera dom sju medlemmarna. Bland dessa återfinns fyra män. Två personer är unga, två tillhör yngre medelåldern, en är medelålders, medan dom två återstående är pensionärer. Två stycken har barn. Tre av medlemmarna är sammanboende. Även om akademiker och högutbildade är klart överrepresenterade återfinns här även två stycken arbetare och en lågutbildad tjänsteman.

För att ge en allmän karaktäristik av medlemmarna räcker det alltså inte med att studera människors ålder och utbildning. Även andra bakgrundsvariabler måste användas. Boendetiden är längre för medlemmar än för icke-medlemmar. Av nedanstående tabell framträder också andra skillnader mellan dom två grupperna.

Egenskap		Andel (%) av dom sju medlemmarna, som har denna egenskap	Andel (%) av dom sexton icke-medlemmarna, som har denna egenskap
Stadsdelskunskap	God	43	19
	Medel	43	50
	Låg	14	31
Politiska resurser	Goda	86	25
	Medel	14	44
	Låga	0	31
Dagstidningsläsning	Alltid	100	50
	Ibland	0	44
	Sällan	0	6
Flyttningsplaner	Inga	57	44
	Kanske	14	25
	Snarast	29	31

En ViK-medlem har alltså goda politiska resurser. Han är genomgående fackligt eller politiskt engagerad. Han läser alltid minst en dagstidning. Eftersom han bott relativt länge i stadsdelen har han god kunskap om sin miljö. Han trivs i området och vill därför bo kvar.

Ur samtalsutskrifterna med icke-medlemmar kan följande ofta återkommande resonemang hämtas.

"Ren slöhet att jag inte är medlem. Hade det kommit någon och personligen lämnat tidningen hade jag nog blivit medlem."

Har pratat om att bli medlemmar men anser sej inte ha tid att engagera sig. Tror inte att ViK kan påverka speciellt mycket..."Vi har inte planerat att bo här så länge."

Följande referat hämtat från ett samtal med en medelålders person fångar mycket av dom fördomar som har funnits om ViK men också hur inställningen ofta har ändrats.

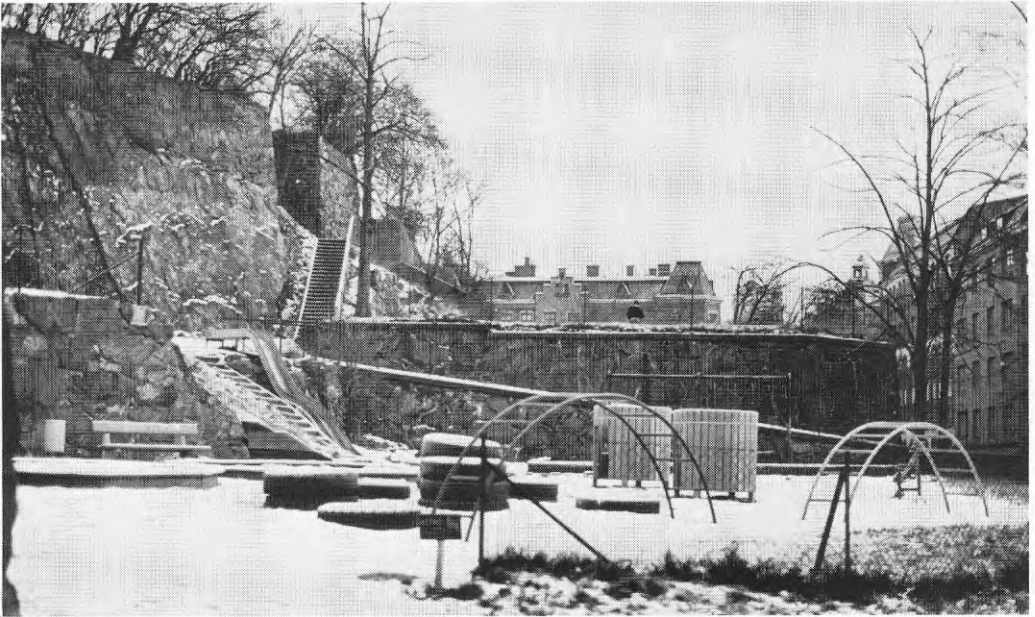

BILD 5. "Där rök parkeringsplatserna."
När landshövdingehuset söder om Skansen Kronan revs utnyttjades tom-
terna som parkeringsplatser. Efter starka påtryckningar från stads-
delsföreningen byggdes så småningom en lekplats på en del av detta
område. Bilden är tagen 1976.

IP är inte medlem i ViK men hans åsikter om föreningen har förändrats med tiden. Först trodde han att dom var mer politiskt aktiva långt ut på vänsterkanten. Han hade hört att någon bodde i storfamilj, och "sånt är inte min stil". Det gick inte klart fram vad ungdomarna ville, anser IP, och han reagerade mot deras sätt att klä sig och uppenbara sig. Byalag påminde allt för mycket om dom arbetsceller som bolsjevikerna har. Över huvud taget var han skeptisk till "nya kvastar som var så in i helgoland hurtiga"...Nu har IP i alla fall ändrat åsikt om ViK och beslutat att gå dit en gång. Han tänker också skänka en gammal möbel till loppmarknaden.

Icke-medlemmarnas allmänna uppfattning om föreningsliv och engagemang fångas bra i följande citat.

"Man borde vara med. Problemet är bara att man pacifiseras - man orkar inte bry sig om ... Det spelar ingen roll vad folket tycker - några få styr. Man gnäller ihop med fröknarna på dagis, men det leder ingen vart."

"Jag flyttar hellre än bråkar - det är krångligt att bråka."

Stadsdelsföreningens roll och betydelse

Jag väljer här att låta några intervjupersoner själva få tala om ViK:s betydelse för stadsdelen och dess invånare. Dom positiva kommentarerna är i klar övervikt.

ViK har framför allt betytt att "man kommer i närmare kontakt med dom som bor här. Dom bevakar vårt lilla samhälle"... Även rent privat har ViK betytt en del. Några medlemmar var bland annat uppe och fotograferade köket, när det var alltför nedgången. Detta resulterade i att den förre besvärlige hyresvärden "fick eld i stjärten".

IP är medlem i ViK och arbetade aktivt inom kontaktgruppen i ett och ett halvt år... ViK har betytt mycket för många. Och tidningen läses. Sen träffar man förstås på såna som tror att det är KFML (r), som står bakom och inte kan förstå att ViK är partipolitiskt obunden... Vi hade trevligt när vi träffades. Stämningen var snäll och vänlig och det är trevligt med gemenskap med folk från samma miljö och med samma problem".

"Jag är medlem i ViK, men tyvärr inte aktivt. Tidningen läser jag och så har jag varit på loppmarknader och fester... Det är sympomatiskt vad liten makt en sådan förening har i praktiken. Den har ingen som helst beslutande status. I och för sig är det vettigt att ge information från gräsrotterna till makthavarna, med det är makthavarna som bestämmer om dom skall ta hänsyn till konstruktiv kritik...ViK fyller otvivelaktigt en social funktion och enighet ger styrka i såna här frågor. Dom har lagt ned ett mätbart arbete här i området och dom informerar bra om vad som görs... Svårigheten är väl att vi är för självupptagna. Alla som vill kan gå dit och det ställs inga krav på en. Men i den interna verksamheten känner nog dom flesta att dom som redan är aktiva vill fortsätta med det - med stöd från oss andra. Det är där det brister."

Sammanfattning

När stadsdelsföreningen "Vi i Kommendantsängen" inledde sin verksamhet i början av 1970-talet var grupper av detta slag något nytt. Föreningar av typen "Gamla Masthuggspojkar" hade visserligen förekommit men dessa fyllde i första hand funktionen som kulturbevarare och vänskapsgrupp. ViK:s främsta roll bestod i att värna om den egna stadsdelen under en period när många av fastigheterna köptes upp av större byggnadsfirmor och riskerna för en omfattande totalsanering upplevdes som stora. Försök hade gjorts att skapa motsvarigheter till ViK i bland annat Annedal - men antagligen för sent. Dom människor, som skulle utgjort ryggraden i organisationen, hade redan flyttat. Området var redan utdömt.

Många av dom boende i Kommendantsängen upplevde alltså sin situation som hotad i början av detta decennium. Även kommunala och halvkommunala myndigheter upplevdes som intressenter vilka ville åt människors trygghet i form av en fysisk och social miljö i mänsklig skala. En omgivning där dom boende hade en verklig förankring. Stadsdelsföreningens tillkomst kan ses som ett exempel på människors reaktion inför dom opersonliga ekonomiska intressen, vilka utgör grunden för stadens förvandling.

En människa som bott i området i över tjugo år knyter an till ovanstående resonemang när hon indelar sin tid i Kommendantsängen i tre perioder.

"När vi kom var det hyfsat. Det fanns en samhörighet och en lugn behaglig gemenskap." Denna första period slutade i och med att (det halvkommunala saneringsbolaget) Göta Lejon började köpa upp Annedal. Härmed inleddes en mellanperiod av social och fysisk förslumning. Det var ofta poliser i området. Knark- och spritmissbruk var vanligt. När det 'Nya Annedal' började växa upp årsskiftet 1974/75 inleddes den tredje perioden. Hon är fortfarande osäker inför vad denna period kan föra med sig. "Vad är det för människor som kommer till. Hur förändrar det vårt lilla samhälle?"

Inte oväntat rekryterar ViK sina medlemmar bland personer som är politiskt och fackligt intresserade och som bott ganska lång tid i stadsdelen. Genom att verka partipolitiskt obundet har man kanske på bekostnad av uppnådda resultat lyckats överbrygga generationsklyftor, engagera boende ur alla samhällsskikt och undvika kollisioner med andra intressenter. Man har lyckats bygga upp ett förtroendefullt samarbete med hyresgästföreningen och dom verksamma i området samt inofficiellt blivit kommunens remissorgan i lokala planfrågor.

UMGÄNGE

Olika sätt att knyta och upprätthålla kontakter

Vi fick inte oväntat bekräftat att människor hellre ringer och träffas personligen än skriver brev. Det var bara sex av intervjupersonerna, som överhuvudtaget skrev brev. I dom flesta fallen var det då ekonomiska skäl, som låg bakom. Man brevväxlade när det var för dyrt att ringa. Två formuleringar förtjänar att upprepas. "Bara några julkort till en del grannar som jag träffar samma eftermiddag". "Sen motboken slopades 1955 har jag inte behövt använda pennan."

Brevskrivande är alltså normalt en ersättning för annat umgänge. Telefonen fungerar däremot som ett komplement till personliga kontakter. Människor med ett stort umgänge använder också telefonen flitigt.

IP skriver inte brev men telefonen använder hon "verkligen". Sonen klagar över att hon jämt använder den. Hon telefonerar ofta till kompisen om hörnet i stället för att gå dit. Dessutom har hon många vänner med kontaktbehov.
(En kvinna som säger sig alltid ha haft en stor umgängeskrets)

Mot denna bild kan följande referat ställas.

"Dom jag var bekant med är döda, så nu blir det ingenting." Flera perioder har det hänt att telefonräkningen visat noll markeringar. Grannarna träffar IP bara i hissen ibland och då "pratar dom bara väder". Han var inne hos grannen mitt emot när färg-teven bara visade svart-vitt för ett par månader sedan, och han ville kontrollera om det kanske var fel på antennen. Annars säger sej IP inte haft sociala kontakter på sex år. Han försöker inte heller skapa några.

I andra intervjun med denne man hade intervjuaren med sej två wienerbröd. Hans kommentar till dessa var.

"Jag skulle skämmas för att köpa så få wienerbröd i ett bageri". Därför åt han aldrig sådana trots tydlig uppskattning.

Bakom dessa noll markeringar och en ung kvinnas senaste telefonräkning på 808 kronor döljer sig alltså inte bara olika sätt att använda telefonen utan isolering respektive gemenskap.

Umgängets storlek och art

Jag ansåg mej kunna dela in dom 23 intervjupersoner i tre grupper utifrån umgängets storlek. Nio personer angavs ha ett "normalt" antal vänskapsförbindelser medan sju vardera har ett stort respektive ett litet umgänge.

Personer med stort umgänge har normalt lätt för att få kontakt med andra människor samt har i allmänhet en god skolunderbyggnad. Den enda av intervjupersonerna som trots ett stort umgänge inte anser sej ha lätt för att knyta kontakter kompenserar detta med att ha en stor och väl sammanhållen släkt. Något direkt samband mellan umgängets storlek och människors ålder fann vi inte. Vi fick däremot några bevis för att livscykelpositionen spelar en roll.

"Folk gifter sig och försvinner - särskilt killar."
(Ensamstående mor i yngre medelåldern)

"Jag accepterar inte att vara ungarl allt för länge. Just nu är jag för självupptagen och ställer kanske för höga krav, men familjen är stenhårt vettig och nödvändig för att man skall kunna klara sej... Den som är gift behöver inte sitt umgänge längre. Sämt har hänt med fina kompisar till mej. Visst är jag välkommen om jag hälsar på, men dom söker inte upp mej. Så skulle jag nog också reagera om jag flyttade ihop med nån. Det är mänskligt, man behöver en trygg vrå i ekorrhjulet - en helig plats. Men jag skulle vilja försöka att inte stelna till... Det är tragiskt med den sociala samhörighetskänslan, som håller på att urholkas. Det verkar bli sämre social kontakt, med bättre materiell standard. Vi växer upp, lär oss bete oss, spottas ut, gör lumpen, bla bla bla. Det är processen. Sen konsoliderar man ställningarna. Antingen man är lat eller karriärist. Mitt emellan är det svårt att hålla sig kvar."
(Ung ensamboende man)

Jag nämnde tidigare att lång utbildning och god kontaktförmåga kännetecknar människor med ett stort umgänge. Även motsatsen visar sej gälla. Intervjupersoner med kort skolgång har alltså i allmänhet relativt sett färre kompisar. Naturligtvis finns det undantag från detta.

Det senaste referatet visar på det allmänt kända förhållandet att utbildningen inte bara bestämmer umgängets storlek utan även vilka människor man träffar. Förutsättningarna för gemenskap och samvaro bildar därmed samtidigt grogrunden för en social segregation.

Dom flesta i hennes nära umgänge är uppvuxna på bondgårdar. Det är emellertid inte bara ursprunget som är likartat. Flertalet av dom har även samma typ av arbete. Affärs- och bankanställda dominerar nämligen.
(Ung kvinna med medelklassyrke)

Via utbildning skaffar sej människor nya intressen och så småningom också nya vänner. Följande referat från en vuxenstuderande i yngre medelåldern anger några av dom problem, som en sådan omställning kan ge upphov till.

Hon umgås nästan uteslutande med människor, som är yngre än hon själv. Detta är inte resultatet av ett val utan det har blivit så på grund av hennes annorlunda sätt att leva jämfört med hennes jämnåriga. IP lever fortfarande studentliv med bland annat knaper kassa..."Det finns inga ställen som passar mej. Det är ingen åldersspridning. Antingen får jag gå på nationerna och liknande ställen men där är alla under 25 år eller på restauranger där dom flesta är 45 år eller däröver."

Inte oväntat fann vi att ju djupare kontakterna är, desto färre är dom normalt, och vice versa. En intervjuperson uttrycker detta på följande sätt.

"Gick jag ut jämt skulle jag träffa en satans massa folk och snart behöva skaffa en tjockare adressbok. Men mitt umgänge räcker absolut. Det gäller kvalitet framför kvantitet."

(Ung man som har ett umgänge bestående av 15 å 20 personer)

Kontakter inom hushållet

Bortsett från ensamboende personer utgör givetvis det egna hushållets medlemmar det mest frekventa umgänget. Dessa kontakter kan till och med anta karaktären av tvingande beroendeförhållanden. Från ett samtal med en ensamstående mor har följande referat hämtats.

Hon vågar inte gå ifrån sonen mer än för mycket korta ärenden. Detta inte bara för att han kan hitta på något, utan också för att hon är rädd att det skall hända henne själv något under tiden.

Släktkontakter

Släktkontakterna kan vara av vitt skilda slag. En ensamstående pensionär ägnar, enligt egen uppgift halva sin tid åt att umgås med sina anförvanter. Bland annat passar hon ofta barnbarnen. Av 23 intervjupersoner är det sju som ofta träffar sina släktingar. Sex av dessa sju personer säger sej ha svårt för att få kontakt med främmande människor.

En ung kvinna har dagliga kontakter med föräldrarna. Förklaringen är att dom bor i samma fastighet.

Anledningen till att IP flyttade från föräldrarna var att hon ville "ha eget". Lösningen att bo i egen lägenhet men i samma hus som föräldrarna är "enbart positiv. Jag känner inget tvång. Jag är alltid välkommen." Både IP och föräldrarna kan dra nytta av det här förhållandet. Man tvättar tillsammans. Har IP en större fest kan hon utnyttja föräldrarnas lägenhet. När föräldrarna

har övernattande gäster kan dessa få en egen lägenhet att bo i. Det förhållandet att den här boendeformen passar IP och hennes föräldrar "är förstas en grej som är individuell". IP vet om att det finns ytterligare två ungdomar i huset som har det på samma sätt.

Grannkontakter

Av arton intervjupersoner var det bara tre, som umgicks med någon eller några av grannarna. Man tvingas alltså konstatera att grannkontakter är något ganska sällsynt även i den äldre centralt belägna stadsdelen Kommendantsängen. Av dom tre personerna råkade två stycken umgås inbördes medan den tredjes man är vicevärd.

Fem av dom utfrågade intervjupersonerna har aldrig fått besök eller satt sin fot inne hos någon av grannarna. Fyra personer har en enda gång besökt eller besökts av någon person, som bor i den egna trappuppgången. Några resonemang förtjänar att återges.

Hon beklagar att det bara finns strikta och stela människor i trappuppgången. "Jag hamnar alltid i hus med fruktansvärt tråkiga grannar. Här måste man alltid smyga - slår man litet för hårt i hissdörren så öppnas genast tio dörrar."

Att skylla dåliga kontakter på motparten är inte ovanligt. "Dom verkar vara så väletablerade."" Dom är lite stela och tråkiga."

Normalt inskränker sig kontakterna till att man hejar på dom grannar man möter i trappan eller i hissen. Det eventuella samtalsämnet blir då oftast vädret. En person, som bott i Kommendantsängen mindre än två månader, säger sej knappt en gång ha sett sina grannar.

Några människor gör jämförelser med andra upplevda boendemiljöer.

När IP redogjort för sina grannkontakter blir den spontanta reaktionen att detta är "egentligen skrämmande. Hade man bott på landet hade man vetat precis allt om deras liv och leverne."
(Kvinna som bott i Kommendantsängen i tre år och under denna tid besökt en granne en enda gång. Hon är uppvuxen på landet. Hennes teve står normalt på hela kvällarna bara för att det inte skall vara så tyst.)

"Det är en subjektiv värdering, men jag har fan-i-mej tagit initiativet för att få kontakt med grannarna. Jag har lånat tändstickor, socker och andra banala saker för att träffa dom. För på landet går man till varandra och det beteendet tog jag med hit. Men jag tröttnade på att tjata på dom, för dom kom ju aldrig igen. Man kan inte propa på samhörighet. Det måste vara tvåvägskommunikation.

Så några kontakter med grannarna har jag egentligen inte. Ändå är det mest studenter som bor här." (Ung man, som anser att man får "stöta på och jobba för att få kontakt. Förvänta dej ingenting, men var spontan och marknadsför dej själv - kanske vill dom köpa dej." Han är citatet till trots den av IP, som har flest grannkontakter.)

Mycket lång boendetid tycks bana väg för vissa kontakter. En intervjuperson berättar att han via föräldrarna - som bott mer än 25 år i Kommendantsängen - känner alla grannar vid namn. En kvinna, som bott i området sedan ett femtiotal år tillbaka, anser sej ha goda kontakter med dom gamla grannarna. En person berättar att en släkting till honom bott i Kommendantsängen sedan 1930-talet och att denna person umgicks med dom närboende.

Vi fick lyssna på två typer av argument till varför intervjupersonerna inte umgås med sina grannar.

IP tror det är skönt att inte ha goda vänner precis dörr i dörr. Då blir det lätt att man springer över litet för mycket. Själv hälsar hon på grannarna i huset men umgås inte med någon.

Hon känner några i huset, som pratar med varandra när dom träffas i trappan eller affären, men dom umgås inte. "Jag vill inte umgås med folk bara för att man råkar vara grannar. Sedan tar det slut när man flyttar."

För att få ett mått på människors intresse för sina närboende lät vi intervjupersonerna ange så många som möjligt av grannarnas namn. Av sjutton personer var det bara sex som lyckades bra med denna uppgift. Av dessa har fem bott i sina respektive fastigheter i minst sex år. Den sjätte personen, som trots en kortare boendetid kunde namnge många av grannarna, har varit aktiv ViK-medlem.

Den fysiska omgivningens kontaktskapande förmåga

Flertalet intervjupersoner anser att den yttre miljön i Kommendantsängen kan vara kontaktskapande. En medelålders man, som bott i området i nära nog hela sitt liv, uttrycker sej på följande sätt.

IP tror att "miljön skapar kontaktmöjligheter", men han har ingen erfarenhet från någon annan miljö. Han känner skräddaren, skomakaren, läkaren tvärs över gatan etc. IP har bott så länge i området att han känner eller känner igen alla affärsinnehavare och äldre personer. "Jag känner dom flesta till utseendet och vi pratar om vi ses på gatan, men vi vet ofta inte varandras namn."

Våra intervjupersoner nämner olika förhållanden, som är kontaktskapande. Nedanstående citat anger i tur och ordning: Ett omfattande folkliv, hundar, restauranger och affärer.

IP tror att det kan vara lättare att skapa kontakter i Kommendantsängen. "Det finns mer folk i rörelse ute hela dagarna."

(Aktiv ViK-medlem som har lätt för att få kontakt med andra människor)

I Kommendantsängen känner IP "folk i alla gathörn" åtminstone alla som har hundar. Första gången träffade hon dom närboende på restaurang Victoria eller Gyllene Prag. "Det blir att man strålar samman på såna nära ställen."

(Kvinna, som "tycker det är lätt att skaffa kontakter")

"Jag inbillar mej att det är lättare att knyta kontakter, om man vill här i Kommendantsängen. Man träffas i affärerna och ofta på gatan, eftersom man springer omkring till flera affärer i stället för att gå till ett snabbköp och handla allt där."

(Kvinna, som "tycker det är lätt att skaffa kontakter")

Kvinnan bakom sistnämnda citat nämner i förbigående orden om man vill. Jag vågar påstå att hon därmed anger en av dom grundläggande förutsättningarna för kontaktskapande och gemenskap. Än viktigare är förstås om man kan. När jag karakteriserar Kommendantsängen, som en stadsdel där det ändå finns någon form av vi-känsla, kan jag lika gärna påstå att dom boende och dom verksamma är resursstarka. Detta gäller då inte nödvändigtvis i ekonomiskt avseende men väl i social och politisk bemärkelse. Ovanligt många människor vågar, vill och kan knyta kontakter. Den givna slutsatsen blir att den gemenskap som finns i vissa områden mer bestäms av dom boendes egenskaper och önskemål än av den yttre miljöns utformning. Grannkontakterna mellan dom boende i exempelvis ett småhusområde finns alltså inte inbyggd i den fysiska omgivningen. Förutsättningarna för kontakter är istället att området normalt bebos av människor med ungefärligen samma bakgrund och värderingar. Likformigheten och ensidigheten ger förutsättningar för umgänge, men bär samtidigt inom sej fröet till segregation. Härmed inte sagt att den fysiska utformningen är helt betydelslös. Genom att bygga på ett lämpligt sätt kan vissa kontaktmöjligheter lättare skapas.

IP tror att man kan bygga miljön på ett sånt sätt att man kan träffa folk och knyta kontakter. "Titta på småhusområdena." Även om det börjar med att man försöker lösa praktiska bekymmer, så blir kontakterna ofta mer djupgående. Han kan ju se på det radhusområde där hans syster bor. I IP:s fastighet finns egentligen inga gemensamma lokaler. Hade det funnits exempelvis en tvättstuga tror han att man haft större anledning och möjlighet att träffa grannarna. "Det enda gemensamma vi har är soptunnorna på gården."

(En man, som inte "kan berömma sej av att ha lätt att skapa kontakter")

En person, som har lätt för att knyta kontakter, får bli talesman för dom intervjupersoner, som framför stadsdelsföreningens kontaktskapande betydelse. Den yttre miljön har, enligt denna kvinna endast en indirekt betydelse.

Indirekt har den fysiska omgivningen betydelse för en viss social gemenskap i Kommendantsängen. När man träffar någon på gatan, som är med i ViK stannar man och hälsar. Hyresförhållanden har också betytt att man träffats.

Av det senaste referatet framskyntar den gemenskap och sammanhållning, som har sin grund i upplevda problem. Samma föreställning anas i detta avsnitts sista citat. Personen jämför den nuvarande miljön med sina erfarenheter från en tidigare upplevd förort.

"Det är möjligt att det är ett specialfall i den här uppgången, men jag ser i stort sett ingen skillnad jämfört med en förort. Snarare tvärtom, där är man mer beroende av varandra, för där finns ju ingenting."

(En man, som bott ett år i en förort)

Sammanfattning

Trots ett begränsat antal intervjupersoner har jag kunnat beskriva umgängesvanor inom ett brett spektrum. Här finns exempel på mer eller mindre självvald isolering, men även på omväxlande och stimulerande gemenskap. Slutsatsen blir att människors umgängesvanor varierar betydligt mer än deras sätt att exempelvis köpa livsmedel eller utnyttja sin fritid.

Jag har försökt visa hur beroende umgänget är av människors, sociala, politiska och ekonomiska resurser. Personer med stimulerande arbete och god utbildning har normalt en stor umgängeskrets. Genom hela avsnittet har härutöver löpt en röd tråd, som kan uttryckas med talesättet att "lika barn leka bäst". Sammantagna leder dessa slutsatser till konstaterandet att människors kontakter normalt är socialt bestämda. Jag nödgas påstå att vi här har att göra med ödescirklar, vilka resulterar i och förstärker socioekonomisk segregation.

Jag har följdriktigt kunnat ge exempel på att gemensam arbetsplats eller boendemiljö inte är en tillräcklig grund för att människor skall umgås. Även om exempelvis arbetsgemenskapen inte utvecklas till en djupare samvaro är den dagliga kontakten på jobbet viktig för intervjupersonerna. Människor måste få uppleva skilda former och grader av närhet.

Många intervjupersoner bedömer stadsdelsföreningens verksamhet som kontaktskapande.

Beskrivningen av intervjupersonernas levnadsomständigheter hösten 1975 har därmed slutförts. Jag har kunnat visa hur hinder av skilda slag lägger krokben i vägen för människors önskemål. Intervjuerna har kanske ändå främst pekat på hur människors sociala, politiska och ekonomiska resurser går hand i hand. Uppväxtförhållanden och utbildningen blir därmed ofta av stor betydelse för människors arbetsituation och umgängesvanor.

I rapportens sista kapitel skall jag försöka utveckla det här resonemanget. Nu är nämligen tiden mogen att på allvar diskutera människors attityder till och medverkan i samhällsomvandlingen.

För en vanlig människa blir det mest att tacka
och ta emot.
(Medelålders kvinna)

5. FYSISKA OCH SOCIALA FÖRÄNDRINGAR UNDER VINTERN 1975 OCH VÅREN 1976

I detta kapitel skall jag försöka fånga dom förändringar som intervjupersonerna upplevt under vintern 1975 och våren 1976. Några personer ser sin situation, som nära nog oförändrad medan andra har sökt eller tvingats in i nya levnadsomständigheter. För några människor är det yttre förändringar, som avsatt spår. Flertalet intervjupersoner pekar emellertid på sociala förändringar i vid bemärkelse som dom viktigaste anledningarna till en ändrad situation.

SAMHÄLLELIGA FÖRÄNDRINGAR

I den andra samtalsomgången fick intervjupersonerna redogöra för upplevda förändringar under det senaste halvåret. Resonemanget inleddes med att respektive person fick ange eventuella förhållanden utanför det egna hushållet, arbetsplatsen och bostadsområdet, som påverkat hans eller hennes situation.

Denna fråga betraktades av många intervjupersoner, som mycket svår. Två kvinnor uttryckte detta på följande sätt: "Det var en häftig fråga till en människa, som lever för dagen", "Jag tänker aldrig på sånt." Endast elva av dom tillfrågade kunde överhuvudtaget förmås att ge någon form av svar. Dessa indelas lämpligen efter hur kopplade dom är till intervjupersonens egen situation. Några människor nämnde mer än en förklaring.

Fem av dom elva personerna tar upp händelser som ganska direkt påverkat eller kan komma att påverka dom. En kvinna, som är på jakt efter eget hus reagerar mot ett förslag till marksocialisering. "Man måste få äga marken som man bor på." En Volvoanställd pekar på inflationsproblemet ur den speciella synvinkeln att företaget kan få svårt att sälja sina bilar. Öl-, sprit- och knarkproblemet bland tonåringar framförs av en ungdomsledare. En socialarbetare nämmer i första hand invandringen av assyrier till Sverige. En hotande skogsbrand i närheten av sommarstugan är den händelse, som en kvinna främst drar sej till minnes. Endast en av dessa fem personer är politiskt aktiv.

Återstående sex människor framför alltså synpunkter, som inte har något direkt sammanhang med hans eller hennes levnadsvillkor. Plus- och minustecknen anger om förhållandet upplevs, som positivt eller negativt.

- Beslutet om att ett parkeringshus skall byggas under Kungstorget (2 personer). Observera att kommentarerna fälldes drygt ett halvår innan den uppmärksamade ockupationen.
- + Zonindelningen av Göteborgs centrum. Härigenom försvåras privatbilismen
- En eventuell ny musikteater i Göteborg
- Stängningen av några fritidsgårdar av ekonomiska skäl
- Djurplågeri
- Naturkatastrofer (2 personer)
- Inflationen
- Kapprustning och oroligheter i världen (2 personer)
- Politiska fångar

Fyra av dom sex personer, som framfört ovanstående synpunkter är politiskt aktiva.

YTRE FÖRÄNDRINGAR I OCH OMKRING KOMMENDANTSÄNGEN

Låt mej ta ett raskt kliv tillbaka till stadsdelen Kommendantsängen. Valet av undersökningsområde var delvis resultatet av att många yttre förändringar skulle äga rum i området under den alltför korta undersökningsperioden.

Öster om Kommendantsängen låg tidigare det gamla Annedal med sina i slutfasen mycket nedgångna landshövdingehus. Under åren 1975 och 1976 ersattes denna bebyggelse med höga och kompakta gula sexvåningshus. Se bild 6! Detta bildpar visar även hur Övre Husargatan utvecklats till en viktig pulsåder i stans trafiknät. Gatan fick sin nuvarande utformning under just det halvår då vårt fältarbete pågick. Som ett led i breddningen och trafikregleringen av Övre Husargatan fick även Sveaplan en ny gestaltning. Under perioden mellan dom två samtalsomgångarna revs en fastighet i ett angränsande kvarter. Som en normal företeelse i ett område av Kommendantsängens typ bytte några affärer funktion.

Annedalsbyggnationen och gatuarbetena längs Övre Husargatan pågick under så lång tid att vi kunde diskutera dessa förändringar vid båda intervjutillfällena. Endast en av intervjupersonerna hade mer påtagligt ändrat sin inställning till omgestaltningarna. Normalt behåller man alltså den attityd, som man skaffat sej på ett tidigt stadium. Enda undantaget utgörs av en ung kvinna, som bor längs Övre Husargatan.

Övre Husargatans breddning är IP oroad för. Hon vet inte vad denna kommer att innebära. Principen borde vara att hålla all tung trafik utanför stan

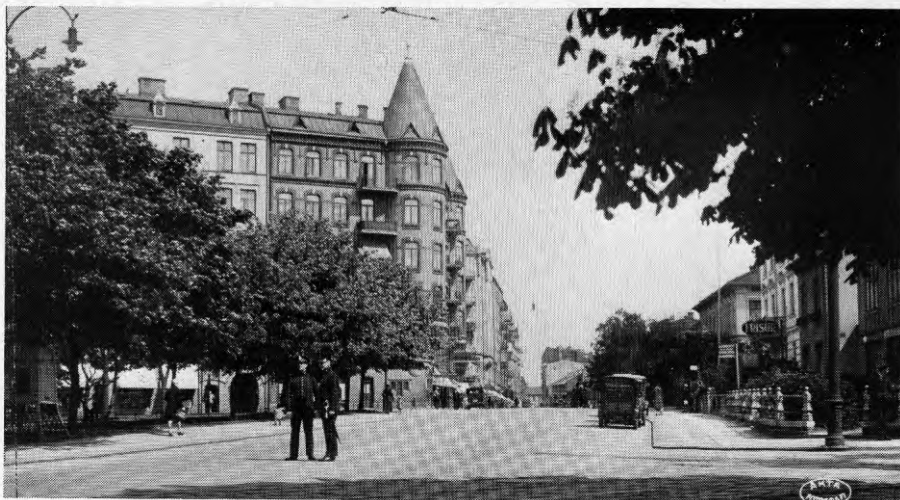

BILD 6 A. Som en nästan svunnen fördel med lägenheten nämmer IP den fina utsikten. Han glömmer aldrig när rökarna under vinterhalvåret gick rakt upp från bebyggelsen i gamla Annedal. Övre Husargatan mot norr. Bebyggelsen i Annedal skymtar till höger. Bilden tagen år 1935.

BILD 6 B. "IP är född på 'Nilssons berg', som är en del av stadsdelen Annedal, och har tillbringat större delen av sitt liv i stadsdelen. IP är inte förtjust i nya Annedal. Det verkar inte kul - brötigt och konstigt. IP har inte varit inemellan, men husen verkar höga och ogästvänliga." Samma vy år 1976.

... Just nu jobbar dom med stora maskiner om nätterna. Ombyggnaden medför också att det nästan är hopplöst att ta sej in i vissa affärer.

I det samtal, som hölls ett drygt halvår senare finns följande avsnitt.

Breddningen av Övre Husargatan är IP "mycket positiv" till. Inte just i samband med omlägningsarbetena, men därför att trafiken kommer att flyta jämnare och att den kommer litet längre bort från huset. Hon hoppas dessutom att totala trafikvolymen skall minska.

Nya Annedal

Tjugoen intervjupersoner har synpunkter på det nya Annedal. Av dessa är tolv stycken negativa. Fyra personer är positiva och fem är tveksamma. Dom negativa personerna framför två typer av argument. En grupp av människor hade lärt känna det gamla Annedal och upplevde den miljön, som mer tilltalande än dagens.

Han har gått genom området, men tyckte betydligt bättre om "dom gamla råttkåkarna i gamla Annedal".

En förutsättning för att kunna göra jämförelsen mellan gamla och nya Annedal är givetvis att personen bott relativt länge i området.

Dom flesta negativa kommentarerna hänför sej till bebyggelsens utformning och då i första hand till hushöjden.

Hon beklagar att husen blev mycket högre än hon trodde. IP irriteras av att det står en "gubbe med kikare" i en lägenhet tvärs över Övre Husargatan.

Nya Annedal har blivit en dyrbar affär för samhället. Subventioner måste utgå både till dom som flyttade ut och dom som nu flyttar in.

Dom som är positiva till nya Annedal, pekar framförallt på att området är nytt och att det är välplanerat.

Om Annedal fäller IP kommentaren att "där var så mycket gammalt, men det har väl sin tjusning det också." I stort sett tycker IP att det förändrats till det bättre. IP har inte varit där så mycket, men "det verkar fint"... "Annedal blir typ ytterområde med nytt folk som flyttar in i nya hus och det blir kanske inte så mycket gemenskap."

Nya Annedal är ett "alldeles utmärkt bostadsområde - faktiskt. Felet är bara att det är åt helvete för dyrt." Hyran ligger ju på 1000 kronor

för en tvåa på 50 kvadratmeter på Nilssons berg. Ser man till boendekostnaden så är Kommendantsängen mycket bättre.

Vi fann inte något förhållande som förenar vare sej motståndarna eller anhängarna till nya Annedal. Synpunkterna skär tvärs igenom såväl åldersgrupper som sociala grupper.

Oberoende av inställning till den nya bebyggelsen i Annedal är intervjupersonerna samstämmiga på en punkt. Dom nya affärerna i Annedal kommer inte att locka kunder från Kommendantsängen. Tvärtom kommer många Annedalsbor antagligen att besöka dom små specialaffärerna i exempelvis undersökningsområdet.

Nya Annedal kommer IP aldrig att besöka. "Vad skall jag där och göra. Det finns allt jag behöver här omkring.

Några intervjupersoner tror att själva breddningsarbetena på Övre Husargatan har bidragit till att det uppstår en klyfta mellan två stadsdelar som förr hängde intimt samman.

Färdigställandet av nya Annedal hade antagligen lämnat IP tämligen opåverkad om hon bott kvar. Det finns väldigt liten anledning att gå över Övre Husargatan. IP tror att det långvariga gatuarbetet kan ha vidgat klyftan mellan Annedal och Kommendantsängen. IP gick mer i gamla Annedal än hon gick i det nya. Det gamla Annedal var en levande miljö.

Övre Husargatans breddning

Människors attityder till Övre Husargatans breddning följer inte heller något klart mönster. Inte ens bilinnehav tycks spela någon roll. Däremot hänger inställningen till nya Annedal och gatuomläggningen samman.

Dom negativa synpunkterna gäller dels problem under själva ombyggnaden, dels farhågor för ökad trafik i framtiden. Bland dom positiva kommentarerna märks förhoppningar att trafiken ska flyta bättre samt att trafikmiljön ska bli säkrare för framförallt cyklister och gående. Övre Husargatan har tidigare varit mycket olycksdrabbad.

Breddningen av Övre Husargatan "ska bli ganska bra". Man börjar ju ta dit jord nu, eftersom man skall plantera träd. Själva byggnadsarbetet har inte påverkat IP nämnvärt. Han arbetar ju. Det har alltid dammat så inte heller i det avseendet märker IP någon skillnad, men visst skall det bli skönt när det är färdigt. När intervjuaren nämmer att det är otrevligt med dom asfaltsångor, som sprider sej i lägenheten under intervjun blir kommentaren att han uppfattar dessa närmast positivt eftersom han då associerar till sommar och sol.

(Icke-bilägare, som bor längs Övre Husargatan)

BILD 7 A. "Förr var ju Kommandantsängen världens ände, nu är Kommandantsängen en central stadsdel."
Sveaplan sedd från Annedal. Bilden tagen år 1935.

BILD 7 B. "Ombyggnaden av Sveaplan har gjort denna plats sämre för att inte säga kass. Kiosken ligger inklämd bland stoppljusen. Det hela verkar klantigt. Det enda positiva är att man kan använda refugererna när man korsar Övre Husargatan."
Samma vy år 1976

Jag har ägnat ett par sidor åt människors attityder till två yttre förändringar i den närmaste omgivningen. För att ge rättvisa åt beskrivningen måste jag emellertid betona att synpunkterna framfördes först som svar på våra frågor. Ingen av intervjupersonerna tog spontant upp något längre resonemang kring dessa förändringar. Detta kan antingen tolkas som att andra - icke fysiska - förändringar upplevs som viktigare eller att Annedal och Övre Husargatan ligger lite vid sidan om intervjupersonernas aktivitetsområde.

Hon håller inte till så mycket i den delen av Kommandantsängen och tycker inte att nya Annedal påverkar henne nu längre. Det var värre när dom höll på att bygga och sprängde så att porslinet höll på att ramla ur hyllorna. Enda gången IP tänker på nya Annedal är när hon åker förbi med tvåans spårvagn. Allt ser så trist och tråkigt ut. "Men gjort är gjort". IP har inte tänkt så mycket på breddningen av Övre Husargatan heller. Husen bildar en skärm, så man märker inte av trafiken. Själv åker hon aldrig där.

(En kvinna, som bott i det inre av undersökningsområdet i fem år)

Två personer, som båda bor åt Linnégatan, är positiva till breddningen av Övre Husargatan eftersom trafikmängden på deras egen gata därmed kan minska. Vi kan alltså finna geografiskt grundade motsättningar även i ett så litet område som Kommandantsängen.

I och med att fler väljer Övre Husargatan kanske trafiken på Linnégatan lättar. Men familjen är så van vid oljud att den kopplar bort det. Dom bor sommartid vid Sturups startbana. IP tror att man kan vänja sej vid oljud.

Sveaplan

I samband med breddningen av Övre Husargatan ändrades även trafiksituationen runt Sveaplan. Av ett begränsat antal synpunkter på denna omläggningen är ungefärligen lika många positiva som negativa. Följande referat illustrerar ännu en runslig intressekollision i den lilla skalan.

Ombyggnaden av Sveaplan är positiv eftersom den totala trafikvolymen minskar. Enligt IP medför emellertid förbättringen på den här sidan om Sveaplan en motsvarande försämring på motsatta sidan. Hon framkastar även tanken att man borde enkelrikta Övre Husargatan och Linnégatan. Intervjuaren fick lova att föra förslaget vidare. (Icke bilförare)

Två cyklister och fotgängare får representera dom intervjupersoner som är negativa till förändringen av Sveaplan.

"Det har blivit himla höga trottoarkanter".

Ombyggnaden av Sveaplan gjorde att taxistationen försvann. Tidigare kunde IP kika ut och se om det fanns någon taxibil inne.

Fastighetsrivningen

Äntligen kommer vi fram till en typisk förändring i stadsdelen där attityderna till omgestaltningen färgas av intervjupersonernas situation. Dom fyra som är positiva till rivningen, är nämligen alla bilägare. Den avröjda tomten används tillsvidare som parkeringsplats. Två av dom fyra intervjupersonerna har till och med fått en egen parkeringsplats tack vare rivningen. Ingen av dom är medlem i stadsdelsföreningen.

Endast två av intervjupersonerna är uttalat negativa till rivningen. Se bild 8 ! Dom två har det gemensamt att dom varit aktiva i ViK och att dom inte har bil.

IP har uppmärksammat rivningen av en fastighet på Sveagatan. Hon anser att det är en kulturell förlust att riva gamla fastigheter i den omfattning som nu sker. I gamla hus av den typ där IP bor finns en charm som helt saknas i dom nya "boxarna".

Hon tycker det är tråkigt med alla misskötta hus, som börjar brinna etc. "Man retar upp sej eftersom man förstår beräkningen bakom..." Hon tycker det ser mycket tråkigt ut där huset på Sveagatan rivits! Ogräs och en massa bilar.

Den viktigaste kommentaren i sammanhanget måste vara att en stor del av intervjupersonerna inte ens lagt märke till förändringen. På ett avstånd varierande mellan 150 och 300 meter från den egna bostaden rivs ett hus utan att detta ens noteras. Av detta kan två alternativa slutsatser dras. Antingen är många människor ointresserade av sin fysiska miljö eller också upplevs sociala och kulturella förändringar som så mycket viktigare än den yttre omgestaltningen. Jag återkommer till denna diskussion.

Affärsnedläggelser etc

Mellan dom två intervjuperioderna har i undersökningsområdet och dess absoluta närhet följande förändringar skett när det gäller kommersiell service.

- En frisör har upphört med sin verksamhet.
- I en klädaffär säljs skivor.
- En boutique har blivit lampaffär.
- I en före detta fiskaffär såldes orientaliska mattor under en kortare period.
- En tobaksaffär har bytt ägare.

Två av dessa förändringar har ett större antal av intervjupersonerna lagt märke till. Sex personer nämner att fisk-

BILD 8 A OCH B.

"Ena dagen går man förbi ett hus och nästa dag är det bara en stor stenhög. Man känner inte igen sej."

Bild 8 A visar den rivna fastigheten på Sveagatan. Sveagatan ses mot söder - Sveaplan. Bilderna är tagna 1974 respektive 1976.

affären på Majorsgatan blev mattbutik. Lika många människor har lagt märke till att damekiperingsaffären på Övre Husargatan 23 bytt funktion till att bli en butik för grammofonskivor.

ANDRA FÖRÄNDRINGAR

Valet av intervjupersoner gjordes inte slumpvis. Förhoppningen var i stället att flertalet av dessa skulle förändra sin situation i något avseende under den halvårslånga undersökningsperioden. Människors flyttningsplaner fick vi ett begrepp om via en enkät. Många av våra intervjupersoner hade idéer om att snart flytta. I övrigt koncentrerade vi oss på vissa "riskgrupper". Sammanboende yngre människor kunde få barn; ensamstående i tjugooårsåldern kunde flytta ihop med en annan människa; personer, som studerat under lång tid kunde ge sej ut på arbetsmarknaden; etc. I nedanstående tabell sammanfattas dom förändringar, som arton intervjupersoner upplevt under undersökningsperioden.

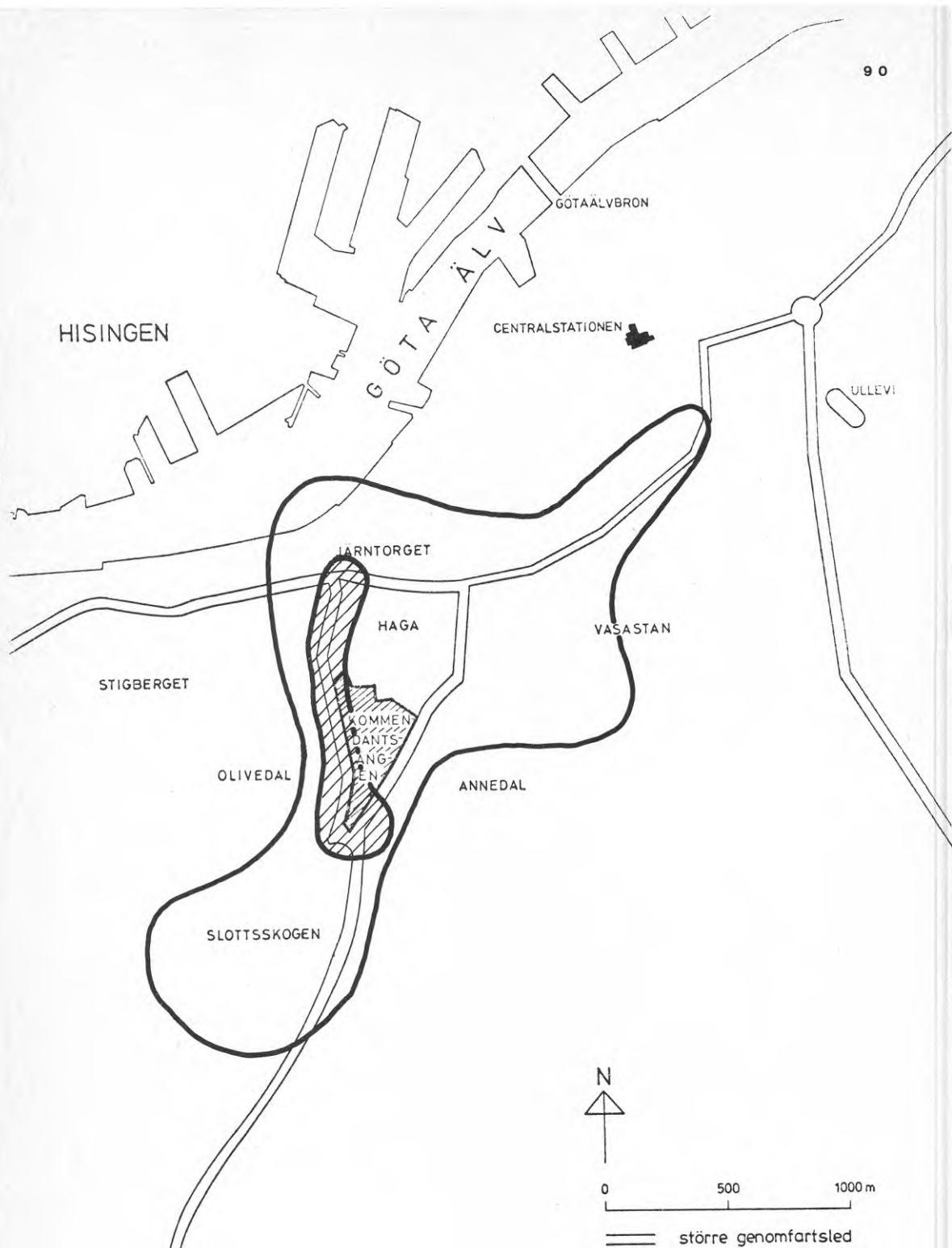
Område	Typ av förändring	Antal (av arton personer)
Boende	IP har flyttat	6
Service	IP har slutat att handla i småaffärer	4
Fritid	IP har större möjligheter/ är mer aktiv	6
	IP har sämre möjligheter/ är mindre aktiv	5
	IP:s aktiviteter har ändrats/ säsongsbundet	2
Arbete	IP har fått arbete eller arbetar mer	2
	IP har tillfälligtvis slutat sitt arbete	2
	IP:s arbetsvillkor är ändrade	2
Närmiljön	IP har flyttat	6
	IP:s område inom vilket hon känner sej hemma har förändrats markant	2
Stadsdelsföreningen	IP har blivit medlem i ViK	1
Familjesituation	IP har flyttat ihop med annan människa	2
	IP bor numera ensam	2
	IP har fått barn	1
	IP:s barn har flyttat hem igen	1
Umgänge	IP:s umgängesmönster har ändrats	7
Annat	IP har skaffat bil	3

Det är givetvis i många fall mycket svårt att ange när en förändring ägt rum. Bilköp, flyttningar och dylika händelser kan mätas och beskrivas, men när har man exempelvis ändrat sina umgängesvanor eller sina attityder. Oavsett vilka definitioner som används kan dom i sistnämnda fallen alltid utsättas för kritik. Detta förhållande kan och får aldrig förnekas. I en tid när stor möda ägnas åt att försöka kvantifiera också kvalitativa förhållanden vill jag gärna torgföra mina farhågor i sammanhanget. Om man ständigt försöker mäta alla förhållanden och processer med så kallade objektiva metoder, accepterar man samtidigt att allting kan just kvantifieras. Detta uppfattar jag som i grunden felaktigt. Hårtill kommer att man utsätter sej för den stora risken att kvantifieringsförsöken definieras bort i efterföljande byråkratiska och politiska resonemang. Försöken att mäta dom icke mätbara förhållandena ger kanske till och med alibi åt att basera utlåtanden och beslut på enbart "objektiva data". Samhällsforskaren bör hellre betona kvalitativa förhållanden och låta kvantifierbara uppgifter komplettera ett verbalt resonemang.

Låt oss alltså ganska omgående glömma ovanstående tablå. Den enda ytterligare kommentar, som kan behöva göras är att intervjupersonerna själva fått definiera när en förändring ägt rum.

Vår arbetsmetod ger oss möjligheten att nå längre än till ett konstaterande att arton personer upplevt sammanlagt 54 förändringar under ett drygt halvår. Vi kan belysa förändringars ursprung och effekter och exempelvis konstatera att en person som gift sej, samtidigt tvingades flytta och därvid fick sluta sitt arbete, fick större fritid, bytte umgänge och slutligen fick tillgång till bil. Andra personer upplevde ganska likartade levnadsförhållanden vid dom två intervjutillfällena. Till denna senare grupp har sex av intervjupersonerna förts, eller snarare fört sej själva. Här måste givetvis betonas att likartade levnadsförhållanden inte är liktydigt med händelselösa eller enahanda liv. En person gick sjukskriven en längre tid för en skada. I denna grupp ingår även den människa, som har det största umgänget av alla intervjupersoner samt en kvinna, som ägnar mycket av sin tid åt barnpassning. Här finns en människa, som vid första intervjutillfället hade bott i Kommandantsängen i mindre än två månader. Våren 1976 har hon lärt känna en betydligt större del av Göteborg. Se karta 8. Bland dom sex personerna ingår emellertid även en man, som inte tror att den egna situationen nånsin kommer att förändras. "Häriifrån får dom bära ut mej."

Bland personerna, som upplever likartade omständigheter vid dom två intervjutillfällena återfinns undersökningens fem äldsta. Gruppen omfattar bland annat två ensamstående pensionärer och två sammanboende människor vars barn flyttat hemifrån.

KARTA 8. Det område inom vilket en till Göteborg nyinflyttad person känner sej hemma vid första respektive andra intervjutillfället. Det streckmarkerade området utgör "kvinnans Göteborg" när hon bott här i mindre än två månader.

Livscykelförändringar

Dom förändringar, som intervjupersonerna upplevt i sin närmaste sociala omgivning, kan föras till endera av två grupper. Det rör sej antingen om livscykel förändringar eller förändringar på jobbet. Låt mej börja med att ge exempel på livscykel förändringar och beskriva hur dessa har satt spår i människors leverne.

Man flyttar till en egen lägenhet

Avsnittet disponeras på så sätt att jag i tur och ordning går igenom stadierna i en "normal" livscykel. Först dyker därför två unga människor upp, vilka flyttar till egna lägenheter mellan första och andra intervjutillfället. Flyttningen har i båda fallen resulterat i bland annat ändrade fritidsvanor.

IP åker fortfarande "hem" (till föräldrahemmet) varje helg. En viss förändring har dock inträtt. "Nu lever jag på bägge ställena. Nu har jag vant mej litet mer vid allting." IP har förstärkt sitt kontaktfält i Göteborg. Detta återspeglas i delvis ändrade aktiviteter. IP spelar exempelvis inte längre ishockey på hemorten.

En av personerna har dessutom skaffat sej bil. Bilinnehavet har även lett till ändrade inköps- och umgängesvanor.

När IP bodde i Kommendantsängen låg affärerna så nära. Det var "mysigt" att gå in i ostaffären och fiskaffären och hon saknar det färska brödet i bageriet. I det nya området är inte butiksatmosfären lika personlig. IP har också skaffat sej bil och det har inneburit att hon planerar inköpen mera nu. I samband med besök hos vänner i Frölunda åker hon till Bilhålls stormarknad. IP rör sej över huvud taget över ett betydligt större område och handlar nästan bara på stormarknader. En del inköp sker dock i anslutning till arbetsplatsen... IP har lagt märke till en stor förändring i och med att hon flyttat till det nya området. När hon bodde i Kommendantsängen levde hon ett studentikost liv. Många vänner kom till lägenheten och hälsade på. Nu när hon inte längre bor så centralt tvingas hon själv till ett mer rörligt liv. Hon får själv ta kontakter. Dessutom har umgängeskretsen ändrats något. Från att tidigare ha umgåtts nästan enbart med skolkamrater är det nu istället arbetskamrater hon träffar mest. Dom "gamla kompisarna" bodde nästan alla i dom centrala delarna av Göteborg, medan dom nya bor på olika ställen i stan. Dom gamla kompisarna var inflyttare i samma situation som hon själv, medan dom nya i större utsträckning är göteborgare.

Man börjar sällskapa

En ung man flyttade till en större och mer modern lägenhet våren 1976. En bidragande orsak till flyttningen var att han förlovade sej. Denne person får därmed representera nästa fas i livscykeln. Han kan dessutom tas som ett exempel på att flera förändringar sammantagna medverkar till att omgestalta människors situation. Han har nämligen varit sjuk.

Föret motionerade IP ganska flitigt, men eftersom han var sjuk i höstas, så har det inte blivit av så ofta på den senaste tiden. Nu blir det bara ungefär en gång var tredje vecka. "Det tar emot att komma iväg"... IP umgås ganska mycket med sina kamrater och sin flickvän. Dom går rätt ofta ut och äter nuförtiden ... För första gången på tre år skall IP ha semester. Han och flickvännen skall åka till Italien.

Man flyttar ihop

Två kvinnor flyttade under undersökningsperioden ihop med sina respektive karlar. I ena fallet skedde detta genom att intervjupersonen flyttade, i andra fallet genom att fästmannen flyttade till Kommendantsängan. Samboendets betydelse för livsföringen framgår av följande referat. En kvinna, som tidigare i första hand handlade i en närbelägen livsmedelshall, beskriver sina nuvarande inköpsvanor på följande sätt.

"Allt är så nytt". IP och hennes karl har nämligen inte bott ihop i mer än två veckor. Under den tiden har man handlat nere i centrum. Detta som ett led i försöken att få fästmannen att lära känna stan.

Båda personerna har förändrat sina umgängesvanor. En av kvinnorna har vid andra samtalstillfället slutat sitt tidigare heltidsarbete. Hon avser att så småningom börja arbeta halvtid och kombinera detta med studier. Hon tror nämligen inte att det går att samordna ett heltidsarbete i skiftgång med mannens normala arbetstider. En sådan situation skulle innebära att dom träffades alltför sällan.

Man skaffar barn

Som tidigare nämnts lyckades vi bland våra fåtaliga intervju personer inkludera en man som fick barn mellan första och andra samtalet. Härtill kommer att vi bland dom intervjuade även har en mamma med ett spädbarn. Barnens födelse har betytt stora omställningar i familjernas sätt att leva.

IP går på körsång en kväll i veckan och då kommer svärmor och passar barnet. Maken spelar badminton en kväll i veckan. "Innan vi fick barn spelade vi tillsammans, men det går ju inte längre."

Familjen har varit på teater en gång under det senaste halvåret. Förra året hade man teaterkort. Biobesök har det blivit någon enstaka gång. Förr gick man kanske två gånger i månaden. Krogbesök är "helt slopat"... Den enda fritidsaktivitet, som ökat i omfattning, är kortväga friluftsliv. "Vi försöker vara ute i luften." Det har blivit många promenader i Slottsskogen... Telefonen används "litet mer nu - man är mer bunden - kan inte träffas så ofta. Vi rör inte på oss så mycket". Tidigare var det framför allt IP som besökte sitt umgänge. Nu händer det lika ofta att "dom är inne hos oss".

Exemplen kan göras än fler. Ovanstående referat bör emellertid räcka som illustration till den stora förändring, som inträder i människors liv när första barnet kommer. Här kan man verkligen tala om hinder av skilda slag.

Jag kan inte undanhålla mej från att beskriva hur några kvinnor fick ändra sina livsmönster när dom fick barn.

IP har studerat vid vuxengymnasiet på heltid i två terminer. Hon ångrade nämligen att hon inte gått i gymnasiet eftersom hon ville bli lärare. När hon tyckte att utbildningen skulle ta för lång tid sadlade hon om och hade istället planer på att bli personalassistent. Efter en termin på universitetet blev hon med barn och slutade. Efter en tid som hemmafru återupptog hon studierna, men nu på halvtid och i ämnena maskinskrivning och steno-grafi. Hon har nu planer på att bli sekreterare.

IP gick ett år på en husmodersskola i Mölndal. Arbetade därefter två år i familj - med minimal lön. Hon ville bli barnsköterska, men blev själv med barn och gifte sej. Hon arbetade som sjukvårdsbiträde ett tag tills hon åter blev gravid, slutade arbeta och blev hemmafru.

Med dessa "karriärer" som bakgrund, är det inte förvånande att höra kvinnliga intervjupersoner fälla följande kommentarer.

"Han har så lätt för att prata med folk, det har inte jag. Alla tycker om honom. Han är käck och glad och pigg och jag är tyst och blyg."

Hon anser sej ha ett stort umgänge, som träffas ofta. Varje lördagkväll, men även vissa vardagskvällar träffas man hemma hos varandra. Hon har inga "egna kontakter" utan alla dom umgås med är mannens gamla vänner eller arbetskamrater.

Barnen blir större

Redan i kapitel fyra beskrevs dom problem, som barnfamiljer upplever i Kommendantsängen. Detta tema går även igen i den

andra intervjuomgången. Två av intervjupersonerna tillhör hushåll där det finns äldre barn. Ett av hushållen flyttade under undersökningsperioden medan det andra är starkt benäget att ge sej iväg.

Värst tyckte hon att det var för barnen. Enda tillflyktsorten för pojkarna var lekplatsen vid Skansen Kronan eller Slottsskogen. Det fanns få lekkamrater i Kommendantsängen. Men till "Frö-lunda eller så" ville dom inte flytta och därför "blev det att vi var kvar" tills det här erbjudandet dök upp. Hon var rädd för att barnen skulle ha hamnat i något gäng och knarkat om dom bott kvar i Kommendantsängen. "Här är det lugna, fina barn."

IP "funderar mer och mer på att "flytta häri-från". Anledningen är i första hand att flickan börjar skolan nästa år. IP tar upp motsatsförhållandet mellan reklamkampanjen "Barn är inte vuxna i trafiken" och att dom får klara sej själva till skolan. Istället för den reklamsatsningen borde man avsätta medel för skolskjutsar dom första skolåren även inne i städerna. Det är "alltid en bil som kör mot rött". Inte ens om övergångsställena är signalreglerade är dom alltså säkra för små barn. Ett alternativ till flyttning, som IP tänkt på, är att engagera en pensionär, som hjälper flickan till och från skolan.

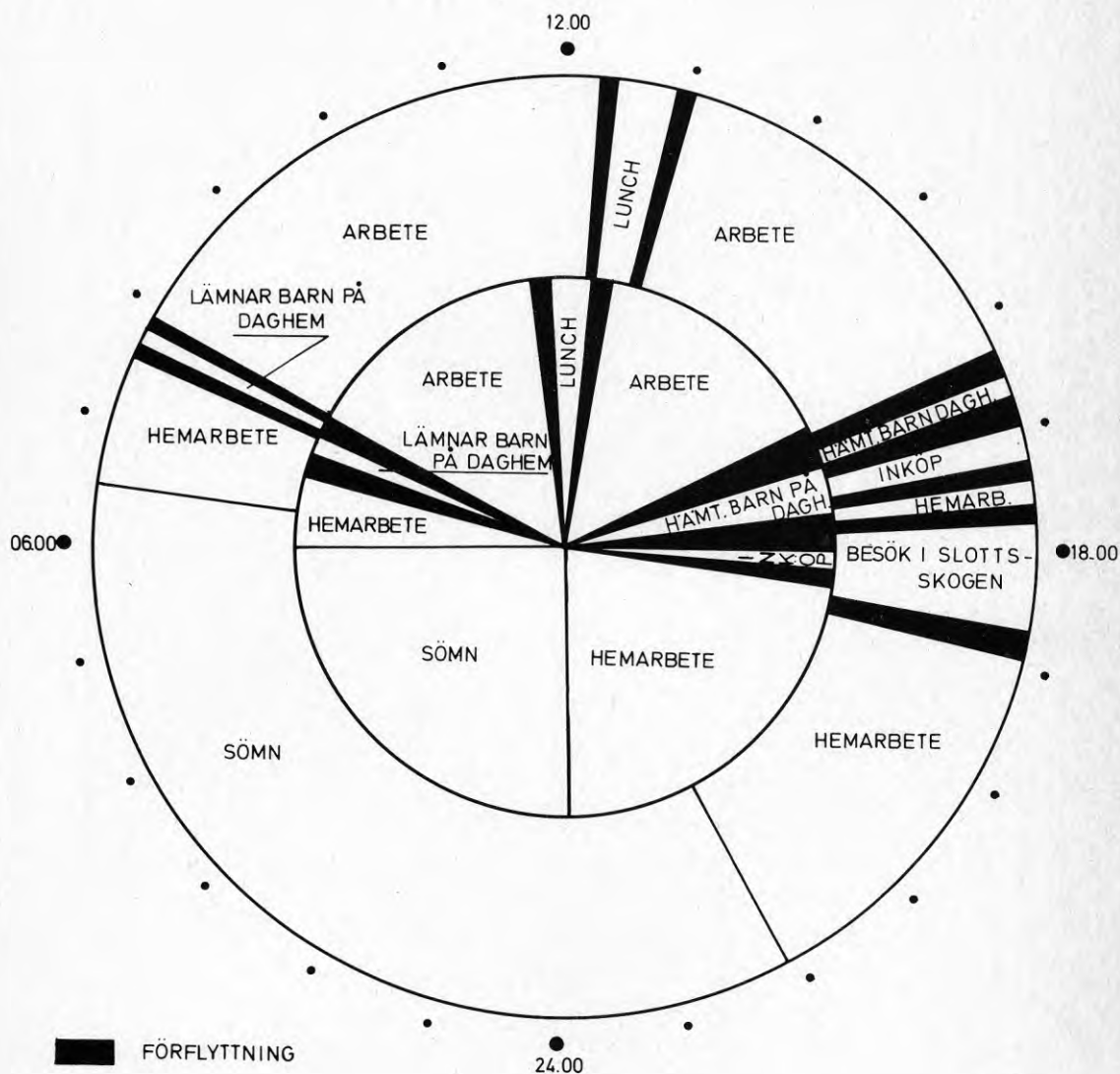
Barnfamiljen, som flyttade till ett mindre småhus, förändrade sina vanor i många avseenden.

IP vill bo, som dom bor nu, i ett litet hus nära naturen. "Det är mysigare att bo så här och man slipper tänka på hur man är klädd när man går ut. Det fick man alltid göra i stan." IP trivs med att bo nära skogen och kunna ta en promenad när hon har lust. Hon tyckte inte om att bo i centrum. "Är hemma mycket mera nu än förut. Känner inte samma oro." Man umgås mycket mera inom familjen numera. Man går och "skruttar" i huset och "pillar i trädgården. Förr var vi jämt ute och rände".

En ensamstående förälder har skaffat bil. Främsta anledningen är just att barnet blivit större.

Bilen har betytt att dom "oftare kan vara ute på kvällen". Det kan också bli fråga om längre resor på helgerna. Främsta fördelen är att "man bryter isoleringen med bil". Barnet är idag för stort för att sitta bak på en cykel och för litet för att cykla ensam. I ett sådant läge är bilen ett bra alternativ.

Bilens tidsinbesparande betydelse för denna intervjuperson framgår av figur 5, där två arbetsdagar jämförs.

FIGUR 5. En mammas arbetsdag hösten 1975 (inre cirkeln) och våren 1976 (yttre cirkeln). Tack vare ett bilinköp har restiderna kunnat reduceras kraftigt. Tidsinbesparingen motsvarar den timma, som hon och barnet vid andra intervjutillfället anslår åt ett besök i Slotsskogen.

Förändringar på jobbet

Efter genomgången av dom förändringar, som i första hand kan förklaras av en annan livscykelposition, återstår endast tre intervjupersoner. Dessa har det gemensamt att dom vid andra intervjutillfället upplever annorlunda arbetsförhållanden.

Längre arbetstid

Två personer, som vid första samtalet var halvtidsstuderande, har börjat arbeta på heltid.

IP är nu "inte aktiv när det gäller fritiden". Han har jobbat hårt hela våren. Det har varit väldigt arbetssamt. Så här i efterhand ifrågasätter han det riktiga i att arbeta så hårt, som han har gjort. Hans egen förklaring är att det handlar om en strävan efter "löjlig självprestige".

IP säger att hennes fritidsaktiviteter har förändrats en hel del. Hon har blivit mycket slöare. Hon har till exempel bara spelat badminton en gång i år. Hon tillbringar överhuvudtaget mera av sin fritid ensam hemma och detta beror till stor del på att hon har ett annat arbete nu och att hon behöver koppla av när hon kommer hem. På arbetet kommer hon i kontakt med så pass många människor att hon känner ett behov av att vara ensam ibland.

Kortare arbetstid

En kvinna upplever under våren 1976 en mer normal arbets-situation och har därmed vettigare fritidsmöjligheter. Under en tremånadersperiod förra hösten hjälpte hon sin fästman när han tillfälligtvis arrenderade en hamburgerbar. Nu är hon "tillbaka i normala gängor igen".

Flyttarnas nya omgivning

Som tidigare nämnts flyttade sex av intervjupersonerna under den halvårslånga undersökningsperioden. En person hann till och med flytta två gånger. En kvinna skulle flytta veckan efter den andra intervjun. Även hennes miljöbeskrivning tas därför med i följande genomgång.

IP har flyttat till Malmö. Området jämför hon själv med den fina stadsdelen Johanneberg i Göteborg. Typen av affärer är ungefär likadan som i Kommendantsängan. IP handlar fortfarande i närbutiker. Det finns en "riktig handelsbod alldeles utanför huset". Det finns även bageri, fiskaffär och annan service i området. Det enda IP saknar är en riktig köttaffär ... IP är född i Göteborg så hon känner sej hemma på något sätt när hon är där. Hon har en massa minnen från olika platser osv. Hon tycker emellertid att Malmö är idealiskt om man vill bo i en litet

mindre stad. När det gäller kulturutbud är skillnaden inte stor jämfört med Göteborg. IP tycker att hon trivs på ett annat sätt här. (En kvinna som "stormtrivdes" i Kommendantsängen och inte tyckte att något var negativt där)

En jämförelse med Kommendantsängen utfaller till Askims (ett stadsområde söder om Göteborg, som huvudsakligen består av villobebyggelse) fördel i dom flesta avseenden. Fördelarna med Kommendantsängen var framför allt att man hade nära till Botaniska trädgården och Änggårdsbergen, att stadsdelen låg centralt och att där fanns nästan allt man kunde önska sej. Närheten till centrum var speciellt viktig vintertid. Närheten till grönområden i Askim är emellertid minst lika god. Eftersom dom båda två har bil spelar det inte så stor roll att dom flyttat till ett något mer perifert område. Det är bra vägar vart man än skall.

Fördelen med att bo i Änggården (äldre småhusområde strax söder om Kommendantsängen) består framför allt i att dom nu bor "närmare marken" och att man fått "närhet till grönska". Det är kort och gott lättare att komma ut och kanske framförallt att komma in igen nu när man inte tvingas ta sej nedför och uppför en massa trappor. Man kunde enligt IP tala om ett fysiskt hinder i kontakterna med närmiljön i Kommendantsängen. Närmiljön i form av en ganska trist parkeringsgata har dessutom bytts ut mot villaträdgårdar, som det kan vara intressant att titta in i. Nackdelarna får intervjuaren fråga efter. Han har "förlorat närheten till butiker jag uppskattade där borta". (Observera ordvalet). (En person som trivdes bra i Kommendantsängen)

IP har verkligen fattat tycke för sin nya miljö. "Det är grönt härute - stora gräsmattor - fåglarna kvittar". Trafiken är dessutom inte så omfattande här i Krokslätt. (Stadsdel med blandad bebyggelse på gränsen till Mölndal.) Det här är på alla sätt bättre än Linnégatan.

IP trivs mycket bra i Haga. Området är trevligare än Kommendantsängen.

IP trivs i Vidkärr. (Stadsdel i östra Göteborg). Speciellt uppskattar hon träden och gräsmattorna. Dessutom tycker hon verkligen om lugnet och fridfullheten i den nya stadsdelen.

Familjen har "alltid varit ute efter ett eget ställe", där dom kan "greja själva". När IP jämför den nuvarande bostaden på Hisingen med lägenheten i Kommendantsängen finns det nu bara fördelar att dra fram. Nu rår dom sej själva, i Kommendantsängen var det bara "mörkt och dystert" och dom trivdes inget vidare.

Samtliga flyttare är alltså positiva till sin nya omgivning. Detta gäller även människor, som ett halvår tidigare rosade Kommendantsängen. Den enda negativa miljöbeskrivningen fick vi följdriktigt från en person, som under kort tid bodde i stadsdelen Masthugget.

Själva lägenheten var bra planerad och delvis renoverad. Det var bara synd att "inte en solstrimma kom in till en". Det var emellertid inte bostaden utan den yttre fysiska och sociala miljön, som fick IP att så sent som helgen före den andra intervjun flytta vidare. Gröna områden saknades. I omgivningarna fanns en "massa typer. När man än kom mötte man fyllos."

För att ytterligare belysa dom personliga kontakternas betydelse för möjligheten att få bostad i centrala Göteborg frågade vi flyttarna om vilka personer, som nu bor i deras tidigare lägenheter i Kommendansängen. Fyra av dom sex intervjupersonerna kunde svara på denna fråga. Det rör sej här om en väninna, en bror, en kamrat samt en kille, som "Lena i gottisaffären" rekommenderade.

För att få tag i sina nuvarande lägenheter har flyttarna normalt fått tips eller erbjudanden från saktningar och vänner. Följande kontaktkanaler beskrivs: En släkting äger huset; en granne till intervjupersonens föräldrar har kontraktet; en bekant hade lägenheten; områdets brandchef tipsade; en kamrat hade lägenheten. I sistnämnda fallet utvecklade sej kontakterna på följande sätt.

Kamraten rekommenderade honom hos "tanterna" och sedan fick han prata med dessa och förklara att han var "mycket flitig och brukade vara alldeles tyst på kvällarna".

En enda av intervjupersonerna fick sin nya lägenhet via den öppna hyresmarknaden.

Dom fick lägenheten genom att gå direkt till ägaren. Det är tydligen inga större problem att få lägenhet i området. Det är "rätt så stor omsättning härute". När dom valde var dom "öppna för vad som helst. Lite styrning - lite slump också". IP känner väl till området eftersom hon har syskon, som bor i närheten.

SAMMANFATTNING

I rapportens sista kapitel återkommer jag till en diskussion kring samhällsförändringars ursprung och effekter. Här nöjer jag mej därför med att kortfattat sammanfatta detta kapitelens innehåll.

Det andra samtalet kretsade kring dom förändringar av vitt skilda slag som intervjupersonerna upplevt under en halvårsång undersökningsperiod. Våra ansträngningar till trots

kom diskussionen normalt att delas in i skilda moment. Ambitionen var annars att försöka fläta samman olika förändringar till en helhet. Den vanliga gången blev emellertid att intervjupersonen först angav dom viktigaste samhällseliga förändringar, som inträffat under det gångna halvåret. Därefter diskuterades lokala yttre förändringar. Slutligen tog vi reda på hur ändrade önskemål, attityder och resurser inverkat på människors situation. Av dessa förändringar eller förlopp visade sej den sistnämnda typen vara den utan konkurrens viktigaste anledningen till nya handlingsmönster.

Dom yttre förändringarna var inte av den omfattningen att någon enda person flyttade eller på ett mer genomgripande sätt ändrade sina vanor. Intervjupersonernas nya levnadsvillkor, har alltså istället sitt ursprung i ändrad livscykelposition och - i andra hand - i ändrade arbetsförhållanden. Önskemålet att rå sej själv, giftemål och tillökning i familjen är alltså några av skälen till varför sex av våra intervjupersoner flyttade mellan det första och det andra samtalstillfället.

Oavsett angivna skäl och var man hamnade upplevde personerna den nya miljön som positiv. Jämförelserna utföll i samtliga fall till Kommendantsängens nackdel. Av detta vågar jag dra slutsatsen att människor mycket ofta skönmålar sin aktuella situation.

En stad utan gamla hus är som en
 människa utan minne
 (Unesco Courier)

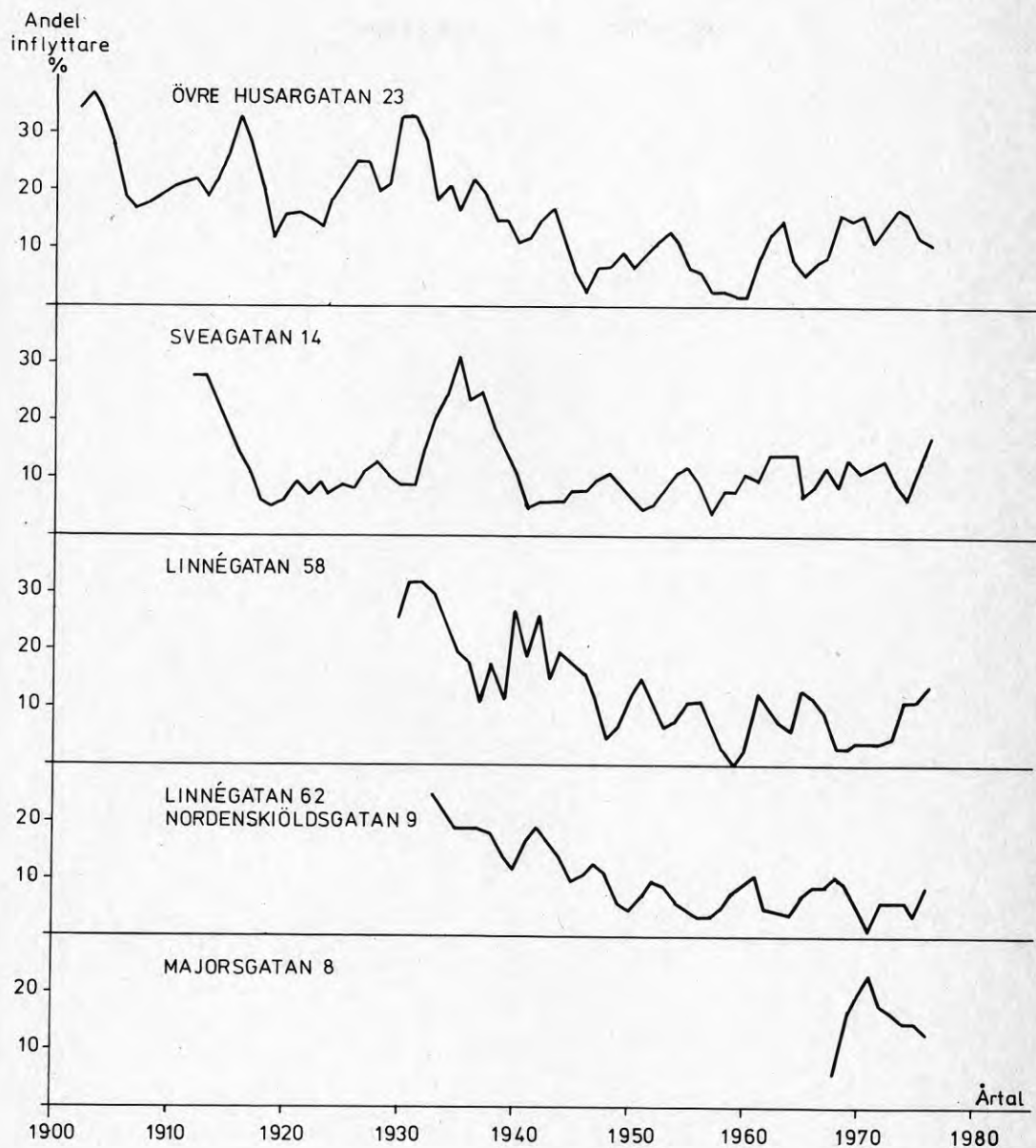
6 HISTORISK JÄMFÖRELSE

Redan av projekttiteln - Stad i förvandling - framgår att tiden spelar en central roll i analysen. Jag är mer intresserad av att beskriva förändringar än att återge lösryckta ögonblicksbilder. Vid presentationen av Kommendantsängen försökte jag följaktligen återge hur dagens sociala och fysiska verklighet tagit form. Via dom återkommande intervjuerna fångade vi några av dom förändringsförlopp, som stadsdelens invånare var invecklade i under en alltför kort undersökningsperiod. I kapitel sju gör vi ett försök att blicka in i framtiden.

I detta kapitlet avser jag att jämföra människors handlingar under en lång tidsperiod. Jag begränsar av tekniskt-praktiska skäl beskrivningen till personers flyttningar. Källmaterialet i form av mantalslängder för perioden 1900-1976 ger här en någorlunda säker grund för mina slutsatser. Samtidigt som jag alltså vågar påstå att mantalslängderna har acceptabel tillförlitlighet måste konstateras att denna form av register ger en ytlig beskrivning av människors situation. Skälen till varför flyttningar sker och dom tvångsmässiga förhållanden, som håller människor tillbaka, kan bara bli föremål för mer eller mindre välgrundade gissningar.

Det kan inledningsvis vara på sin plats att upprepa några av dom slutsatser som jag hittills dragit när det gäller människors flyttningar. Följande slutsatser kan lätt omformuleras till dom frågor, som jag vill belysa i detta kapitel.

- Dom främsta anledningarna till människors flyttningar står att finna i förändrad livscykelposition och ändrade arbetsförhållanden i vid bemärkelse.
- Förändringar i den yttre närmiljön måste vara mycket långtgående om dom skall föranleda en flyttning. Detta gäller även för samhällsförändringar på en regional, nationell eller internationell nivå.
- Ekonomiska hinder kan omöjliggöra en önskad flyttning. Ekonomiska resurser bestämmer även vart personer kan flytta.
- Flyttningar sker oftast inom ett begränsat geografiskt område.

FIGUR 6. Antalet inflyttade personer till dom fem detaljstuderade fastigheterna i förhållande till totala antalet boende föregående år. Kurvorna är något utjämnade genom användandet av ett så kallat glidande medelvärde.

ANTALET FLYTTNINGAR

I figur 6 anges hur stor andel av dom boende, som årligen flyttat in i var och en av dom fem detaljstuderade fastigheterna. Det var min förhoppning att en sådan beskrivning skulle kunna fungera som störningsindikator. Om andelen flyttare översteg en "normalnivå" kan detta visa på störningar eller förändringar av skilda slag. En samtidig ökning i flertalet fastigheter kan tyda på regionala, nationella eller till och med internationella förändringar. Om beskrivningen visar en hög andel flyttare i någon enstaka fastighet borde förklaringen hellre stå att finna i förändringar på betydligt mer lokal nivå. I detta senare fall kan exempelvis en isolerad hyreshöjning spela in.

I brist på kunskap om framförallt förändringar på regional nivå - Göteborg med omgivning - måste slutsatserna i detta avsnitt kringgärdas med diverse reservationer. Några tendenser framstår emellertid som klara. Oavsett när fastigheten färdigställdes karakteriseras dom första åren av höga flyttningsandelar. Detta gäller alltså även vid etappvis utbyggnad av ett bostadsområde.

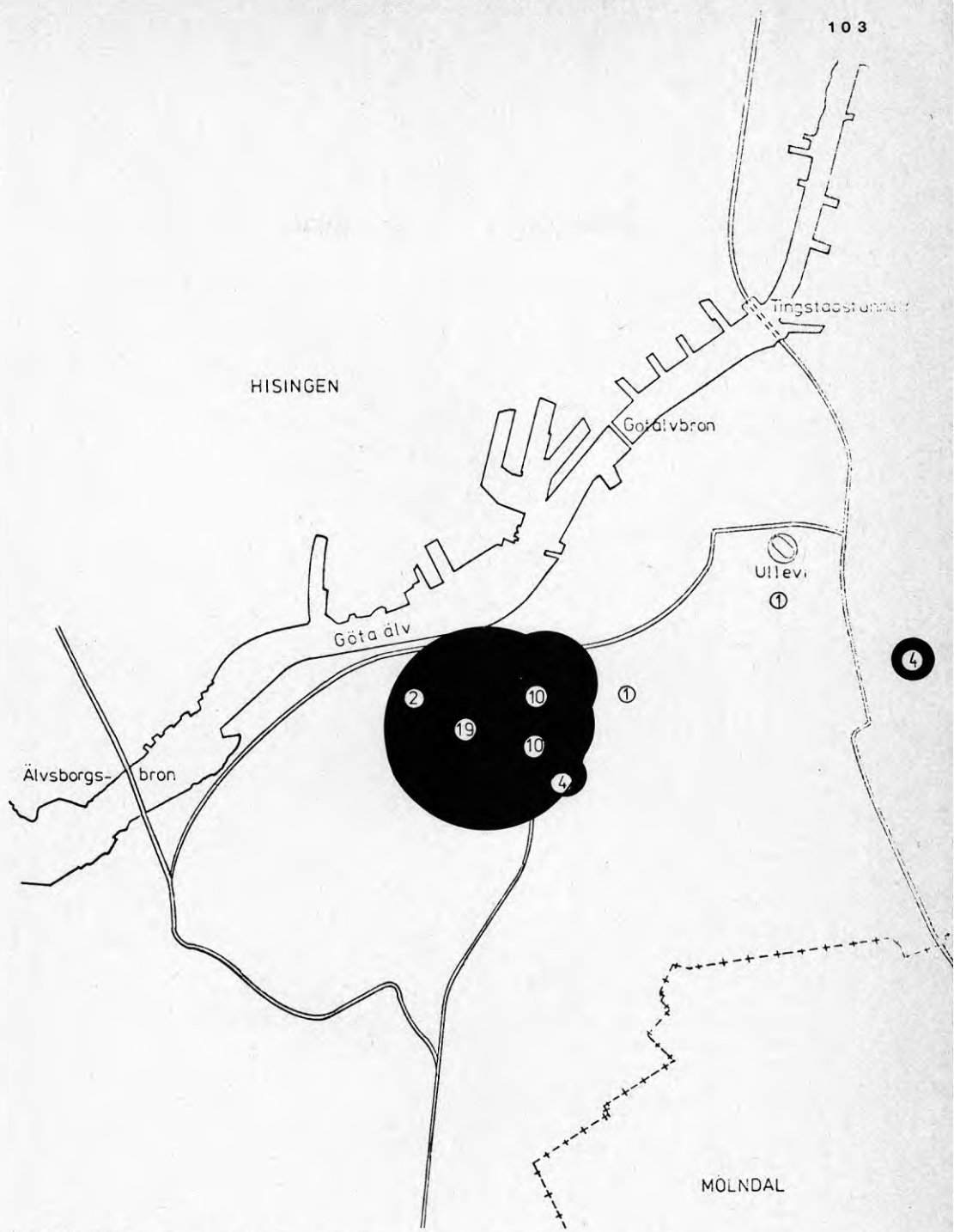
Efter andra världskriget tycks en stabilisering ha inträtt. En möjlig förklaring härtill är att offentliga myndigheter av boendesociala skäl ökat sin insyn och sin kontroll.

Före andra världskriget finner man uppseendeväckande toppar under det första världskriget samt i samband med 1930-talsdepressionen. Det krävs sannolikt samhällseliga förändringar av denna genomgripande karaktär för att flyttningsmönstret ska ändras.

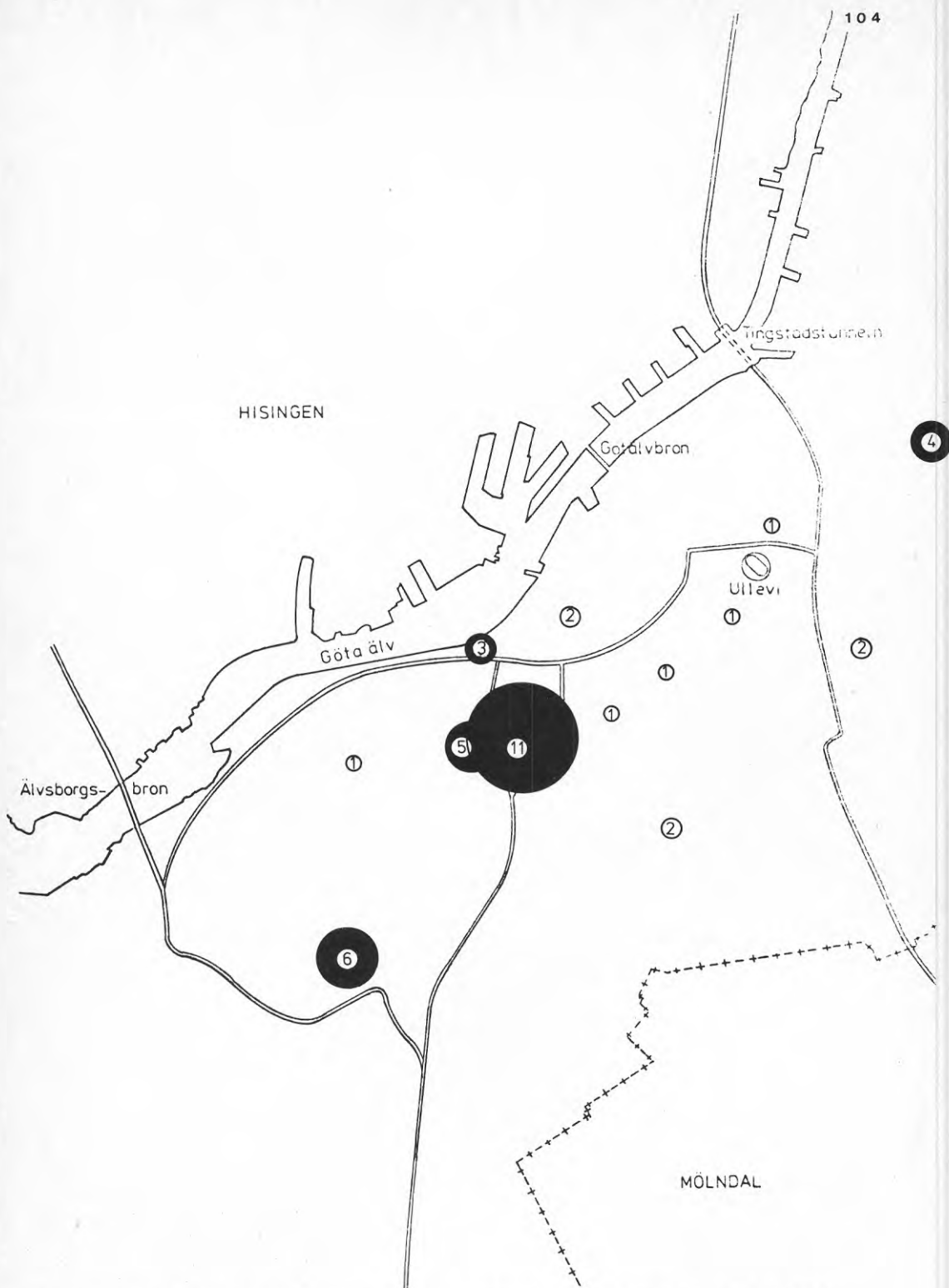
Vårt antagande, om att andelen flyttare skulle öka mot slutet av 1960-talet, visade sej inte stämma. Vi hade anat att diskussionen om stadsdelens framtid skulle öka människors osäkerhet och resultera i en större omflyttning. Den höga andelen studerande under senare tid talade i samma riktning. Denna grupp har ju visat sej vara lättrörlig.

INFLYTTARNAS TIDIGARE HEMVIST

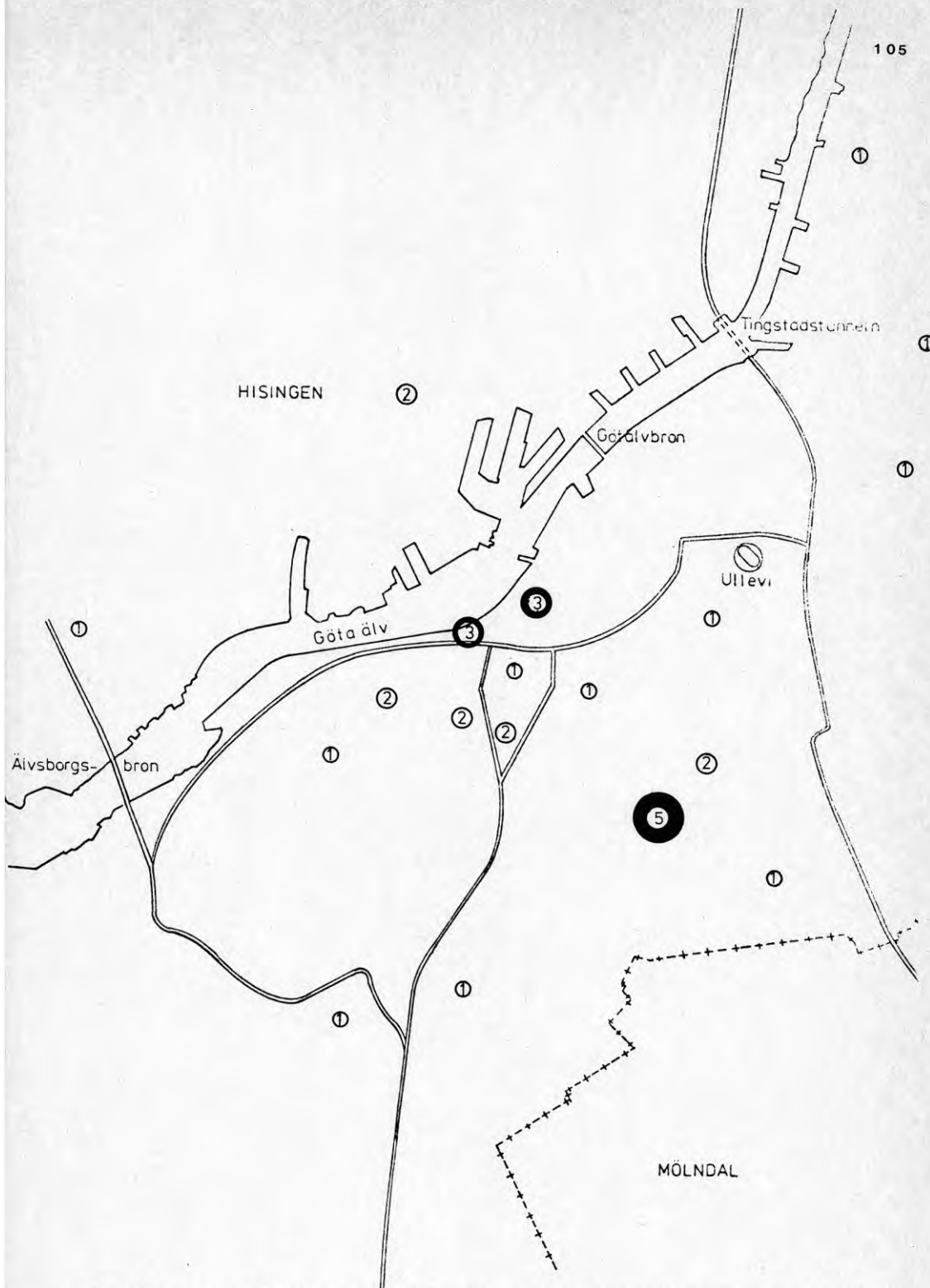
Jag har tidigare avgränsat ett "arbetar- och lägre tjänstemannaområde". Detta har bland annat skett mot bakgrund av dom flyttningar, som intervjupersonerna vidtagit. För att få ett begrepp om riktigheten i denna avgränsning beskrevs varifrån inflyttning till dom fem detaljstuderade fastigheterna skett under tre tidsperioder. På kartorna 9 A-C redovisas uppgifter för åren 1914-15, 1944-45 respektive 1975-76. Av kartserien framgår att många inflyttare till Kommendantsängen fortfarande kommer från ett geografiskt närområde. Denna bild blir allt tydligare ju längre tillbaka i tiden man går. Närområdets minskade betydelse förklaras främst av att Göteborgs bebyggelse vuxit mycket kraftigt under det här seklet. Än en gång får jag anledning att hänvisa till karta 2. Andelen av inflyttarna, som kom från "arbetar- och lägre tjänstemannaområdet" utgjorde vid mitten av 1910-talet hela 74 procent. Denna andel har succesivt sjunkit för att sextio år senare ligga på 24 procent.

KARTA 9 A. Karta 9 visar tidigare mantalsskrivningsstadsdel för dem personer, som under olika perioder flyttat till dem fem detaljstuderade fastigheterna. Samtliga flyttare från Göteborgs nuvarande kommun anges. Karta 9 A visar inflyttningsmönstret under perioden 1914-1915.

KARTA 9 B. Inflyttningsmönstret under perioden 1944-45. Se även texten till karta 9 A.

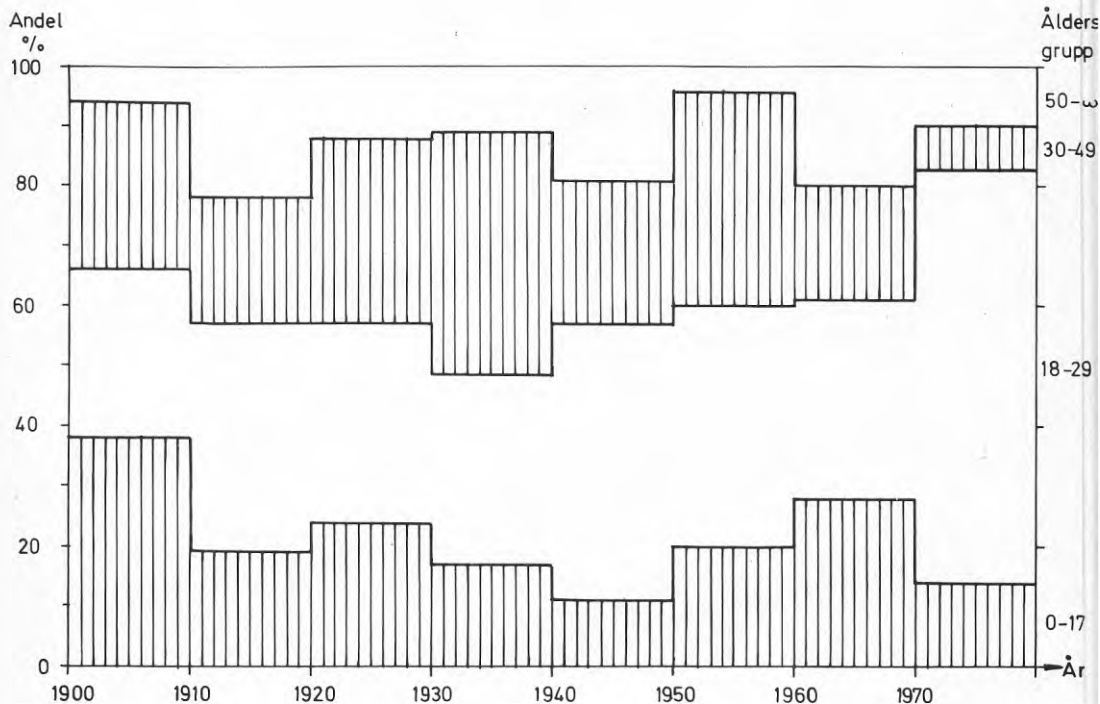
KARTA 9 C. Inflyttningsmönstret under perioden 1975-1976. Se även texten till karta 9 A.

INFLYTTARNAS ÅLDER

I figur 7 redovisas åldersfördelningen bland inflyttarna till den äldsta av dom detaljstuderade fastigheterna-Övre Husargatan 23. Ålderssammansättningen är idag mer extrem än någonsin tidigare. Ändå är inte denna fastighet något undantag. Hela 72 procent av inflyttarna till Sveagatan 14 har vid mitten av detta sekel utgjorts av människor i åldrarna 18 till 29 år. Återigen får vi ett bevis för att Kommendantängens upplevs som en attraktiv stadsdel bland yngre människor utan barn. Om inte detta mönster bryts kommer stadsdelen att bli allt mer ålderssegrerad. Den kommer att bebos av dels unga ensamstående och lätttrörliga personer, dels äldre människor med en mycket lång boendetid.

FLYTTNINGSANLEDNINGAR

Av intervjuerna framgick att flyttningar kan förklaras av livscykeförändringar och ändrade arbetsförhållanden i vid bemärkelse.

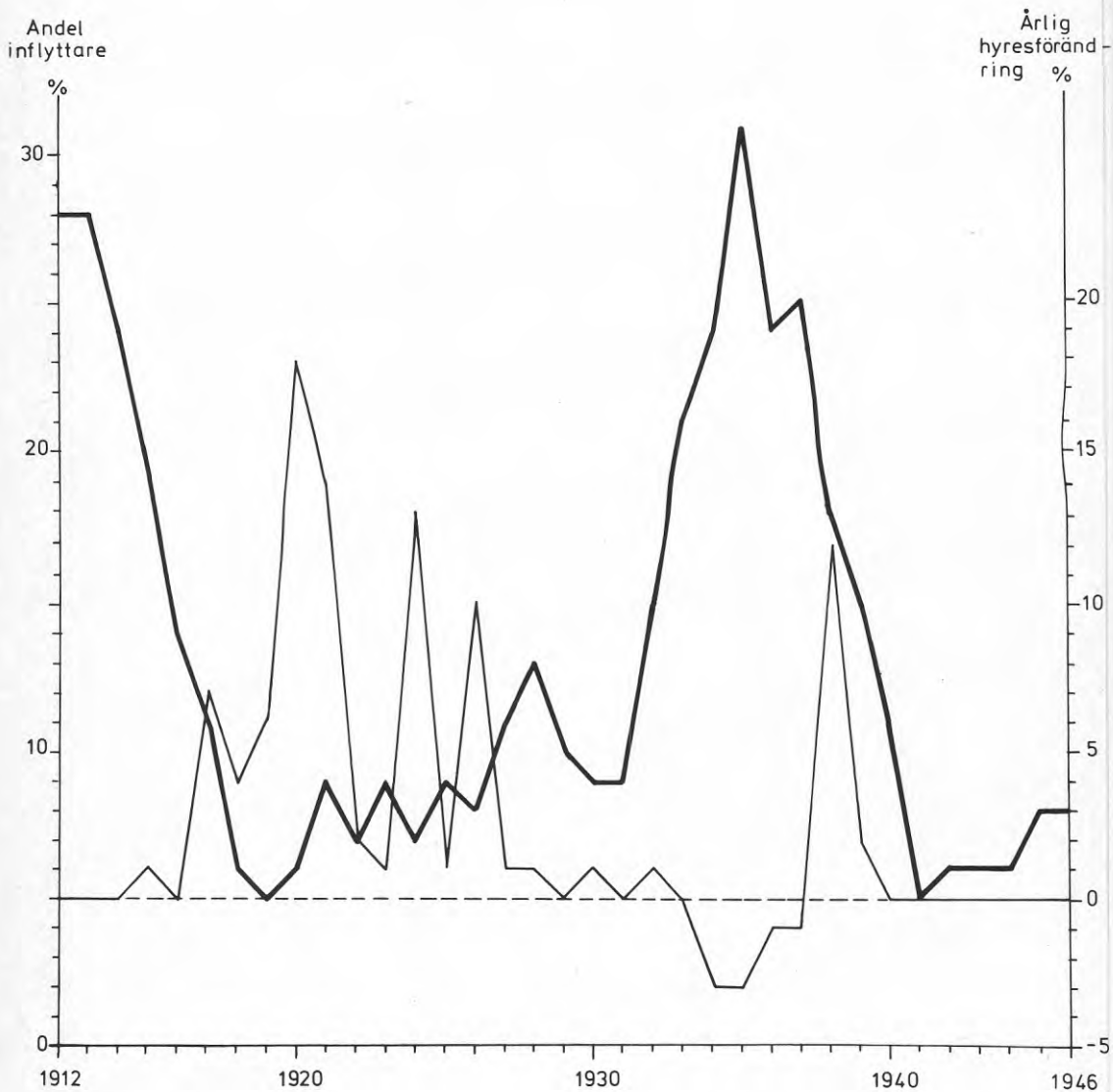

FIGUR 7. Åldersfördelningen för dem personer som flyttat till fastigheten Övre Husargatan 23.

TABELL 1

Registrerade förändringar inom hushållet två år före eller efter det att respektive person flyttat. Materialet avser totala antalet personer - 75 stycken - som flyttat mellan dom fem detaljstuderade fastigheterna eller återflyttat till någon av dessa. Dom 75 personerna tillhör 55 hushåll. För några personer har flera förändringar inträffat. Materialet avser hela undersökningsperioden.

Förändring	Antal	Förändring	Antal
Gifter sej	12	Byter arbete varvid lönen halveras	1
Skiljer sej	7	Bliar arbetslös och återflyttar till föräldrarna	1
Bliar änka eller änka- ling	3	Pensioneras	3
Bliar fosterbarn	1	Piga, som återflyttar	6
Tar ett fosterbarn	1	Mantalskrivning i sommarstugan	1
Äldre barn, flyttar till egen lägenhet. Föräldrarna bor kvar	5	Emigrerar till USA	1
Övertar lägenheten från nära släkting	5	Angiven återflyttning efter bortvaro i ett eller ett par år	19
En syster flyttar in samtidigt som syskonbarnen flyttar hemifrån	1	(Dom flesta av dessa flyttningsrörelser har troligtvis aldrig ägt rum. Här återfinns småbarn, som uppges ha varit borta under ett år trots att föräldrarna bott kvar. Många personer har varit "å församlingen skrivna")	
Längre sjukdom	1	"Ingen förändring"	7
Inneboende flyttar till egen lägenhet	1		
Studier på annan ort	5		
Gör värnplikt på annan ort	2		
Börjar arbeta	2		
Går till sjöss	1		
Anställning på annan ort	1		
Summa händelser	48	+	39 = 87

FIGUR 8. Sambandet mellan omflyttning och hyresförändring. Den grova linjen anger inflyttare i förhållande till antalet boende föregående år. Den tunna linjen anger den årliga hyresförändringen. Redovisningen avser fastigheten Sveagatan 14.

Med hjälp av ett registermaterial kan jag givetvis inte dra några säkra slutsatser om människors flyttningsanledningar. Jag kan enbart konstatera om en flyttning föregåtts eller följts av någon form av förändring inom hushållet.

I tabell 1 görs en genomgång av registrerade händelser två år före eller efter det att personer flyttat mellan dom fem detaljstuderade fastigheterna eller återflyttat till någon av dessa.

Av tabellen framgår att det absoluta flertalet av flyttningarna har ägt rum i tidsmässig närhet till förändringar inom det egna hushållet. Det förhållandet att ett registermaterial tillåter beskrivningar av detta slag är kanske intressantare än själva slutsatsen, vilken är väl belagd i andra undersökningar.

FLYTTNINGARS BEROENDE AV HYRESNIVÅN

Av intervjumaterialet framgår att boendekostnaden kan vara en återhållande faktor när människor vill flytta till följd av exempelvis ändrad livscykelposition.

I figur 8 återges dels andelen inflyttare, dels förändringen i genomsnittliga hyresnivån under perioden 1912 till 1946 för fastigheten Sveagatan 14. Jag valde denna fastighet eftersom sambanden visar sej tydligast just här. När hyran ökade kraftigt åren 1917 till 1926 var omflyttningen liten. Under depressionsåren på 1930-talet sänktes hyran. Samtidigt kunde en mycket kraftig omflyttning noteras. Dessa förhållanden kan vid första anblicken verka underliga. När hyran chockhöjs borde väl så många som möjligt försöka finna en annan bostad. Förklaringen är enkel. Under 1920-talet var tillgången på lägenheter mindre än efterfrågan. Hyran kunde därför höjas i hela lägenhetsbeståndet utan att hyresgästerna för den skull hade några möjligheter att flytta. Människors handlingsmöjligheter var starkt begränsade. Under 1930-talet var situationen den motsatta.

Slutsatsen blir alltså att graden av handlingsmöjligheter snarare än den direkta ekonomiska uppoffringen bestämmer om människors flyttningsönskemål skall kunna uppfyllas.

FLYTTNINGAR INOM UNDERSÖKNINGSOMRÅDET

Jag kommer härnäst att ägna en del uppmärksamhet åt flyttningar inom undersökningsområdets två kvarter. Det finns två skäl till detta. För det första tror jag att graden av flyttningar inom ett kvarter eller en stadsdel säger ganska mycket om hur uppskattat området är. Många flyttningar inom ett närområde leder för det andra till att sociala kontaktfält utvecklas och förstärks.

I följande tabell anges hur många av inflyttarna under respektive period, som tidigare bott i undersökningsområdet. Uppgifterna avser dom fem detaljstuderade fastigheterna.

Period	1936- 1945	1946- 1955	1956- 1965	1966- 1976
Totala antalet inflyttare till dom fem detaljstuderade fastigheterna	397	229	140	168
Antal personer, som tidigare bott i samma fastighet (återflyttare)	8	7	11	5
Antal personer, som tidigare bott i någon annan fastighet i undersökningsområdet (inområdesflyttare)	24	5	3	1
Totala antalet personer, som tidigare bott i undersökningsområdet	32	12	14	6
Total andel av inflyttarna, som tidigare bott i undersökningsområdet (%)	8	5	10	4

Jag börjar beskrivningen år 1936 eftersom mantalslängdernas tillförlitlighet då förbättrats. Av tabellen framgår att antalet återflyttare och inområdesflyttare är begränsat under hela undersökningsperioden. Tendensen tycks dessutom vara att andelen minskar.

Trots det begränsade antalet inområdesflyttare använder jag deras rörelsemönster för att kortfattat diskutera den geografiska respektive sociala närhetens betydelse för människors flyttningar. Det visar sej nämligen att "för många" flyttningar har skett inom det egna kvarteret.

En än mer detaljerad beskrivning visar att även inom det egna kvarteret är det "för många" människor, som flyttat till närbelägna fastigheter. Också inom ett mycket begränsat geografiskt område tycks alltså korta avstånd spela en roll för flyttningmönstret.

I nästa steg avstämmer jag flyttningrörelserna mot fastigheternas status. Samtalen med boende och verksamma visade ju i likhet med registermaterialet att det åtminstone förr fanns

en klar social skiktning inom undersökningsområdets två kvarter. Det "finaste" området utgjordes av Linnégats-fastigheter, medan arbetarna återfanns i det inre av stadsdelen. Med detta som grund delades undersökningsområdet i tre sektorer. Fastigheterna längs Nordenskiöldsgatan fördes till en mellangrupp. En förnyad genomgång av flyttningmaterialet visar att antalet flyttningar inom respektive sektor är fler än vad som skulle gällt om indelningen inte haft något fog för sej.

Slutsatsen blir att den rent geografiska närheten måste tillmätas betydelse i flyttningssammanhang. Skälen till att vi ofta rör oss inom ett begränsat område skall för den sakens skull inte ensidigt tillskrivas rädslan inför stora fysiska avstånd. Snarare är det så att få personer vill flytta till en helt okänd miljö. Eftersom vi normalt är hemmastadda i en starkt begränsad del av den fysiskt uppnåeliga omgivningen dominerar därför kortväga flyttningar. Sociala förhållanden ger geografiska effekter.

SAMMANFATTNING

Den historiska beskrivningen av människors flyttningar stämmer i allt överens med dom resultat vi fann i intervjumaterialet.

Av inflyttarna till Kommendantsängen kommer fortfarande en stor del från ett närområde, vilket benämnts "arbetar- och lägre tjänstemannaområdet". I takt med Göteborgs tillväxt och en minskad geografisk bundenhet har emellertid andelen inflyttare från närområdet minskat till en tredjedel sedan tiden för första världskriget. Så länge stadsdelens invånare till stor del kom från ett mycket begränsat geografiskt område förstärkte flyttningarna sannolikt det sociala nätverket med en ökad "vi-känsla" som resultat. Dessa funktioner har nu till stor del övertagits av stadsdelsföreningen.

En detaljerad genomgång av mantalsskrivningsmaterialet visade att den helt övervägande andelen flyttare strax före eller efter flyttningen antingen bytt livscykelposition eller ändrat sina arbetsförhållanden. För att finna andra flyttningssammanhang fick vi söka oss tillbaka till perioder när samhället karaktäriserats av genomgripande kriser. Under 1930-talets depression var omflyttningen således mycket stor. Samma var förhållandet under första världskriget.

Bland inflyttarna till Kommendantsängen har inte oväntat yngre människor dominerat. En mycket stor grupp utgjordes förr av unga par med eller utan barn. Detta mönster bryts under innevarande decennium när andelen unga ensamstående ökat mycket starkt. Ökningen är här så kraftig att jag har starka förhållningar att Kommendantsängen håller på att utvecklas till en stadsdel där man återfinner pensionärer och ensamboende ung-

domar. Det förhållandet att det är svårt att få tag i lägenheter i centrala stan förstärker detta mönster. Studerande ungdomar har tid och möjlighet att ägna sej åt jakten på svåråtkomliga bostäder.

Den undersökningstekniskt intressanta slutsatsen är att det använda registermaterialet möjliggör en jämförelse mellan historiska och nu pågående förlopp.

Speciellt viktigt tycker hon det är att samhället inte delas in i olika sektorer som nu: Arbetsplatser på ett ställe, hemmafruarna travar omkring i förorterna, butikerna ligger i centrum osv. Det är emellertid många förutsättningar som måste till innan man kan börja så gräsmattor på gårdarna och lägga utefik på Sveagatan. Kollektivtrafiken måste byggas ut först så att folk inte är tvingade att ha bil. Överhuvudtaget måste andra intressen styra samhället. Detta är alltså en politisk fråga.

(Kvinnlig intervjuperson)

7 INFÖR FRAMTIDEN

I detta kapitel diskuteras intervjupersonernas uppfattning om och önskemål inför framtiden. Beskrivningen görs i två steg. Redan i första samtalet fick intervjupersonen ange dom förändringar, som hon eller han förväntade sej under det närmaste halvåret. I den andra samtalsomgången vidgades perspektivet till att omfatta förändringar under dom kommande tio till femton åren. Medan förändringarna i första fallet främst gällde det egna hushållet och bostadsområdet rörde det sej i det senare fallet om samhällsförändringar på en regional, nationell eller internationell nivå. Härutöver fördes även resonemang kring människors boendeönskemål.

PLANER HÖSTEN 1975 OCH VERKLIGHET VÅREN 1976

För tio av arton intervjupersoner, som medverkade i båda samtalen, stämde planerna hösten 1975 väl överens med den upplevda verkligheten våren 1976. För åtta personer förelåg följaktligen skillnader. Diskussionen kommer att inriktas mot denna senare grupp. Varför blev inte verkligheten sådan man tänkt sej den?

God överensstämmelse mellan planer och verklighet

Först görs emellertid en genomgång av planerna - och därmed verkligheten ett halvår senare - för dom personer, som lyckades förutse sin egen närmast liggande framtid.

- Hamnar i en större lägenhet när hon flyttar ihop med sin fästman.
- Funderar på att köpa bil.
- Skall flytta; Skall söka in på skolor; Planerar att ta körkort men tänker inte skaffa bil.
- Vill flytta snarast.
- Ingenting kommer att förändras.
- Inga förändringar.
- Inga mer uttalade förändringar.

- Han kommer att lära känna en större del av stan.
- Skall flytta och samtidigt köpa bil. Härvid kommer inköpsvanorna att förändras. Hon kommer att storhandla.
- Sommarstugan skall byggas ut.

Av sammanställningen framgår att dom förändringar, som intervjupersonerna lyckades förutse kan karaktäriseras som "ingen ändring alls", eller konkreta företeelser av typen bilinköp, tillbyggnad av sommarstugan etc. Här föreligger en klar skillnad gentemot dom förändringar, som i varierande omfattning överraskat intervjupersonerna.

En förändring, som var svår att förutse

Av dom åtta återstående personerna var en människas situation ändrad vid tiden för andra intervjuomgången eftersom hon varit mycket hos sin mamma på sista tiden.

Mamman bröt armen för en tid sedan och dom fick inte tag i någon hemvårdarinna förrän efter ett par veckor. Mamman bodde då några nätter hemma hos IP, men hon ville hem till sin egen lägenhet. Under tiden fick IP besöka mamman i stort sett varje dag.

Vi har här ett exempel på en förändring, som är nära nog omöjlig att förutse. Den har sitt ursprung i en annan människas olyckliga omständigheter.

Planerna förverkligades inte

Tre personer som vid första intervjutillfället hade planer på att förändra sin situation, fick ett halvår senare konstatera att dessa inte förverkligats.

IP funderar på att flytta. Han står i kö på Bostadsförmedlingen och läser emellanåt annonser i Göteborgsposten. Han har emellertid "inte ont av att bo hemma - det är billigare i alla fall". Nackdelen består i att han "måste jämk ibland. Det skulle vara skönt att rå sej själv".

Vid andra intervjutillfället meddelar denne intervjuperson kort och gott att han ämnar bo kvar.

En ung kvinna hade hösten 1975 vissa planer på att byta arbete inom den närmaste framtiden. Skälet var att hon arbetade inom en osäker bransch. Kvinnan är emellertid kvar på samma företag ett halvår senare. En tredje person hade vid första samtalet såväl vissa funderingar på att flytta som planer på att köpa bil.

IP anser att lägenheten är för liten för att kunna fungera som både arbetsplats och bostad. Han har tittat på en tvåa i Lunden, men 10 000 kronor svart var för mycket. Han har även funderat på en tvåa i nya Annedal. Med bostadsbidrag skulle hy-

ran bli överkomlig. En flyttning verkar dock inte akut, han tror nog att han bor kvar om ett halvår "om jag inte ramlar på nåt bättre". ...En bil blir det antagligen till våren.

Vid andra intervjutillfället är det fortfarande inte aktuellt med något bilköp. Han funderar nu i stället på att hyra en bil. När det gäller boendesituationen kan han förmedla följande erfarenheter.

IP:s granne på svalen har flyttat. Han ångrar verkligen att han inte passade på att hyra också denna etta. Sammantaget hade han då fått en utmärkt ateljévåning. Som vanligt funderade han för länge. "Det finns inte tid för kontemplation" i dagens samhälle. "Det går inte att gå och fundera på en grej". Man måste ta vara på chanserna. Man måste vara "tuff, framåt och frän".

Förändringarna blev mer långtgående än planerat

Tre av intervjupersonerna trodde inte att planerade förändringar skulle påverka den egna situationen i den omfattning, som faktiskt skedde.

Ur den första samtalsutskriften med en ung kvinna hämtas följande avsnitt.

IP tror inte att hennes sätt att leva kommer att påverkas av att dom ska flytta ihop. IP har ännu inget arbete på den nya orten, men tänker försöka få en halvtidstjänst och kombinera detta med studier. Hon får tillgång till en bil men tror inte att detta kommer att förändra saker och ting mer än att hon får större möjligheter att åka ut i naturen. "Jag skall kämpa för att leva på samma sätt som nu. Jag vill inte tappa min grundinställning."

Vid andra samtalstillfället har denna kvinnliga intervjuperson vare sej skaffat nytt arbete eller börjat studera. En stor del av hennes tid har ägnats åt att iordningställa den nya lägenheten. Hon har bytt umgänge. Sammanflyttningen har helt tydligt medfört en ny situation.

Dom personliga kontakterna har blivit påtagligt färre. Botten!, tycker IP. Hon tror att detta mer beror på att hon nu bor ihop än på själva flyttningen. Numera umgås hon mest med mannens vänner. Det är speciellt två par som dom ofta träffar och IP känner att dessa även kommer att bli hennes bästa vänner med tiden... Eftersom det var lättare för IP att skaffa nytt jobb, blev det hon, som fick flytta i samband med giftermålet.

En person, som väntade barn vid första intervjutillfället, hade bestämt sej för att flytta från Kommendantsängan. Han trodde inte att den nya situationen skulle innebära någon större omställning. Det fanns här ett direkt samband mellan

barnets ankomst och flyttningen. Tidigare bodde nämligen familjen på femte våningen i ett hus som saknade hiss.

"Det är klart att det gick förr (att ha barn i en sådan miljö), men vi är för bekväma för det." I övrigt hoppas han att flyttningen inte skall ändra något. Familjen räknar exempelvis med att fortsätta att handla i dom mycket uppskattade småaffärerna i Kommendantsängen.

Fastän familjen flyttat till en närbelägen stadsdel, så har man i stort sett övergivit butikerna i Kommendantsängen. Fritidsvanorna är helt omlagda.

En kvinna med ett nyfött barn har åtminstone tillfälligtvis fått ge upp planerna på att skaffa det yrke, som hon börjat utbilda sej till.

En fjärde person trodde inte vid första samtalstillfället att hennes liv skulle förändras under den närmaste tiden. Hon nämner speciellt att hon inte tänker köpa bil och att hon inte har några flyttningsplaner. Ett halvår senare gäller följande förhållanden.

Någon semester planerar IP inte eftersom hon antagligen kommer att flytta till Norrland i början av juli och detta kommer att kosta mycket pengar... Samtalet drog ut ganska långt på tiden. Detta berodde på att IP skulle köpa bil. Hon ringde på några annonser och vi (IP och intervjuaren) var även ute och provkörde en rostig Fiat 850. Detta tog väl närmare en timme, eftersom ägaren gärna ville framhålla alla fördelar med fordonet i fråga.

Flyttningsplaner och flyttningar

Av dom arton intervjupersoner, som medverkade i båda intervjuomgångarna, hade sex stycken långt framskridna flyttningsplaner hösten 1975. Nämda sex människor bodde alla vid andra samtalstillfället i andra lägenheter. Tre av flyttarna hade redan hösten 1975 bestämt sej för ett nytt bostadsområde, medan lika många - tre - ännu inte visste vart dom skulle ställa kosan. Ur samtalsutskriften från två av dom människor, som ännu inte bestämt sej för vart en önskad flyttning skulle ske, hämtas följande referat.

Den förändring IP först nämde när vi diskuterade den närmaste framtiden var IP:s önskan att flytta. "Jag bor nog någon annanstans (vid nästa samtal). Jag försöker få tag på någonting. Det finns det som går en på nerverna"... IP:s önskelägenhet skall vara modern eller halvmodern. Det skall vara en etta med badkar. Dessutom skall det finnas tvättmöjligheter.

IP vill gärna flytta inom området. Trivs bra här men längtar efter en egen lägenhet att inreda. Kan tänka sej att sänka standarden litet men inte för mycket - måste ha dusch.

Samtliga tre intervjupersoner, som trots bestämda flyttningsplaner vid första samtalet ännu inte fått tag i någon ny bostad, bodde ett halvår senare i den önskade lägenhetstypen. Däremot gäller att personerna inte hamnat i dom delar av stan, som omnämndes i första intervjun. Den kvinna, som gärna ville flytta inom området, bodde exempelvis närmre en mil från Kommendantsängen våren 1976.

Av ovanstående redovisning kan man dra slutsatsen att lägenhetstypen är viktigare än den yttre miljön när det gäller att förklara människors flyttningar. Här är det emellertid angeläget konstatera att två av dom tre personerna för första gången flyttade till en egen lägenhet och att alla tre är mycket unga. Personerna flyttade från en boendeform till en annan. Den yttre miljöns egenskaper spelade helt naturligt en underordnad roll.

Två personer med vissa flyttningsplaner hösten 1975 bodde vid andra intervjutillfället kvar i samma lägenhet. En ensamstående mor delgav oss följande synpunkter vid första intervjutillfället.

IP vill inte flytta från Kommendantsängen om inte lägenheten blir för trång, eller hon får arbete någon annanstans. Skulle hon behöva flytta kan hon tänka sej till en annan del av landet - exempelvis Umeå - men absolut inte Halmstad (den stad där hon bodde som gift). "Men jag kan inte flytta omkring mer nu, måste tänka på (sonen) Mats". IP vill bo i centrala stan och kan inte tänka sej att bo i en förort.

Ett halvår senare planerar samma intervjuperson att flytta till Sundsvall.

Som huvudorsak nämner IP klimatet i Göteborg. Hon blir deprimerad av vintrarna här. Hon vill gärna flytta till ett ställe, där man kan åka skidor och i övrigt vara ute mer. IP tycker att hon måste byta ut sin nuvarande slöa livsstil mot en mer sportig. Hon tror också att hon då skall kunna göra flera saker tillsammans med sonen: åka skidor, vandra i fjällen och dylikt. Hon är lite rädd för att sonen skall hamna i ett passivt gäng här i stan.

Sammanfattning

Det är framförallt konkreta och materiella förändringar, som våra intervjupersoner lyckades förutse. Dom omfattande förändringar, som har sitt ursprung i ändrat läge i livscykeln eller andra arbetsförhållande har dom intervjuade däremot ofta underskattat dom totala effekterna av. Av detta drar jag slutsatsen att vi människor lever i nuet. Vi har svårt för att förutse konsekvenserna av vidtagna handlingar. Vi har därmed även en låg beredskap inför dom förändringar, som vår omgivning ständigt består oss med.

BOENDEÖNSKEMÅL

Ett led i diskussionen kring människors framtidsplaner bestod i en genomgång av intervjupersonernas boendeönskemål. Denna diskussion var i stort sett fri från förutsättningar givna av intervjuaren. Genom att ämnesområdet togs upp sent i intervjuerna blev resonemangen ändå realistiska. Hinder i form av exempelvis begränsade ekonomiska resurser var redan blottlagda.

Aktuella boendeönskemål

Det främsta intrycket efter samtalen med intervjupersonerna är att man normalt är nöjd med såväl den nuvarande boendeformen som boendemiljön. Den aktuella situationen är alltså normalt liktydig med den önskade. Framhävandet av eller lösningen till den aktuella situationen framgår av bland annat följande referat.

IP har inte några planer på att flytta från Kommandantsängen. Det enda som skulle kunna få henne därifrån är brand, jordbävning, kolera eller något liknande. Hon tror inte att hon ändrar åsikt även om hyran höjs betydligt. "Lika dyrt att bo överallt".
(Medelålders kvinna)

Det är enbart människor med långt framskridna flyttningsplaner, som har en klar bild av andra boendialternativ. Eftersom jag tidigare visat att flyttningar ofta är resultatet av förändrade omständigheter kan jag alltså påstå att boendeönskemålen förändras i samband med förändringar i människors situation.

Boendeönskemål vid andra levnadsvillkor

Det krävs alltså normalt långtgående förändringar för att en ny boendeform eller boendemiljö skall bedömas som angelägen. Den främsta anledningen till att människor kan tänka sej att flytta har inte oväntat sin grund i livscykelförändringar. I andra hand nämns ändrade arbetsförhållanden. Resonemangen berörde ofta dom ekonomiska förutsättningarnas betydelse för att kunna förverkliga angivna boendeönskemål. I detta avsnitt kommer jag än en gång att gruppera människors boendeönskemål efter stadierna i en tänkt livscykel.

Man flyttar till en egen lägenhet

En av intervjupersonerna bor hemma hos föräldrarna.

Den egna lägenheten skall helst ligga nära föräldrarnas. Han vill bo "lite modernare" men har inte tänkt så långt som till hur stor lägenheten bör vara.

En person som, vid första intervjutillfället bodde i ett kollektiv längtade efter att få inreda en egen lägenhet.

Man börjar sällskapa

Av dom intervjuade personerna är det en kvinna, som vid första samtalet nyss börjat sällskapa.

Någon annan boendeform än lägenhet är inte aktuell för närvarande. Skulle hon flytta ihop med en karl skulle hon flytta till en större lägenhet.

Man skaffar barn

Överrepresentationen av tjugohåringar bland intervjupersonerna visar sej i att många människor nämner eventuella barns ankomst, som skäl för att skaffa en annan bostad.

"Vi lever ungarliv och det passar inte i villa på landet. Det blir för långt till allt och dessutom för dyrt att bo så. Men hade jag barn skulle jag nog bo i villa och inte som jag bor nu".
(Ung kvinna, som har stadigt sällskap)

Om IP får barn vill hon bo på "rena landet".
Ha lite djur och arbeta i någon mindre kommun.
(Ung ensamstående kvinna)

Barnen blir större

En ensamstående mamma är i likhet med många andra föräldrar oroad över barnens situation i Kommendantsängen. Här saknas barntillsyn i alla dess former.

Egentligen vill IP inte flytta. "Vet inte om det löser några problem". Skulle det ändå visa sej lämpligt blir det antagligen till en mindre stad. Har vissa förhoppningar om att via jobbet kunna få erbjudande om en plats i just en mindre stad. Att flytta tillbaka till landet traktar hon inte efter. Där finns vanligen få arbetstillfällen. "Bara fabriken att välja på". Lönen är dessutom ofta låg. Eftersom hon nu bott länge i stan är hon "van vid att vara anonym. Det räcker att man gör bort sej en gång så är man stämplad". Härutöver vet IP inte "om hon är vuxen nog för ett lugnt liv". Hon vill roa sej lite mer först...

Det är klart att det är "oekonomiskt att bo i lägenhet i dagens samhälle". IP skulle inte ha något emot att "bo nära marken". I hennes nuvarande situation kan detta emellertid endast bli fråga om drömmar. "Tyvärr har min sedelpress gått sönder".

En intervjuperson flyttade under undersökningsperioden till andra våningen i en tvåfamiljsvilla när första barnet kom. I andra samtalsutskriften med denna person kan följande läsas.

IP har inga aktuella flyttningsplaner. "Miljön som sådan kan inte bli bättre". Möjligen kan man eftersträva att komma ytterligare närmare marken.

Sistnämnda familj har i motsats till den ensamstående mamman goda ekonomiska möjligheter.

Barnen flyttar hemifrån

Bland intervjupersonerna finns även en medelålders familj, vars barn flyttat hemifrån.

IP har vissa planer på att flytta eftersom lägenheten blivit i största laget sedan barnen flugit ut. "Men nu har vi blivit bortskämda med en lägenhet, som vi trivs i". Dom har stora pretentioner på ett alternativ och flyttar bara om dom hittar vad dom vill ha. Helst skall det vara en tvåfamiljsvilla med trädgård. Dom läser annonser i tidningarna.

Man pensioneras

För en person med goda ekonomiska resurser skall pensioneringen, enligt planerna, resultera i att man får möjlighet att lämna Göteborg.

Efter IP:s pensionering har familjen tänkt dra sej tillbaka till Kungsbacka. Dom känner till trakterna eftersom dom haft en sommarstuga i närheten. Och det viktigaste: Det finns en golfbana i närheten av tomten. Dom ställde sej i tomtkö för flera år sedan, då dom sett en annons i tidningen att kommunen hade tomter till salu.

Man åldras

En äldre kvinna har följande flyttningsplaner.

Hon önskar en mindre och billigare lägenhet i centrala stan. Något annat är knappast aktuellt. Möjligen kan hon i framtiden tänka sej ett ålderdomshem. "Hovås ålderdomshem vore trevligt, men där står 2000 människor i kö"... Som ett särskilt problem då det gäller att bo utanför centrala stan nämner hon halkan vintertid.

Ändrade arbetsvillkor

För en mindre grupp av dom intervjuade är det inte livscykel-
förändringar man främst har i tankarna när framtida boende-
önskemål diskuteras. Det rör sej i dessa fall om ändrade
arbetsförhållanden.

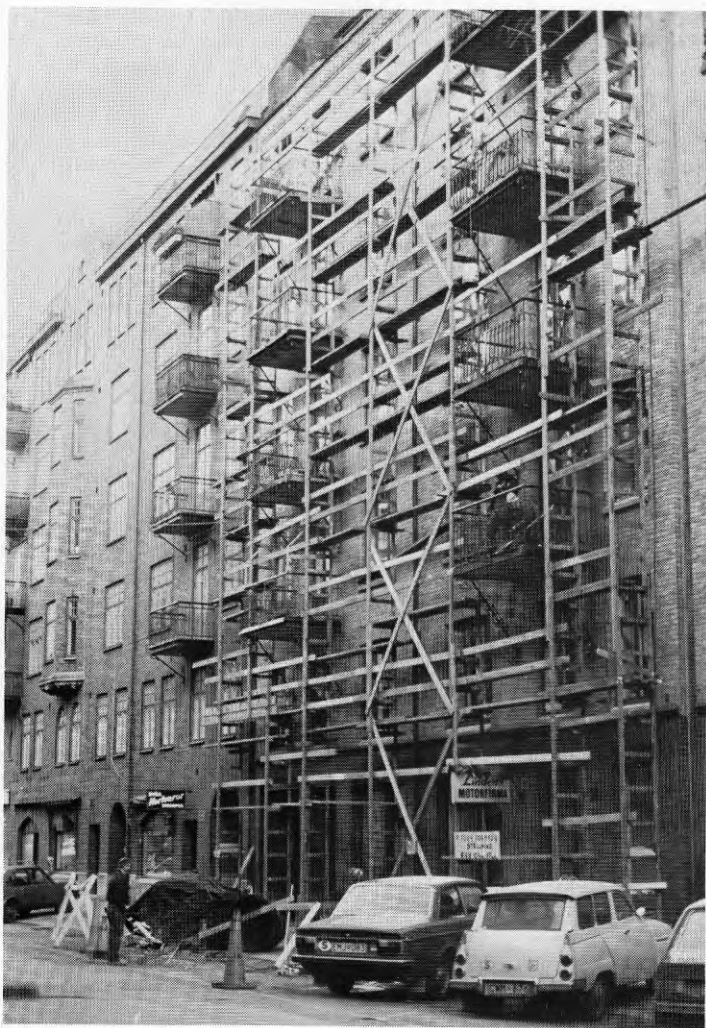

BILD 9. "Just nu renoveras fasaderna till två fastigheter på
andra sidan gården. Detta är en typ av förändring av
närmiljön som jag uppskattar."
Fasaderna på fastigheten Sveagatan 14 förbättras hösten
1976.

IP har inga som helst flyttningsplaner. "Det är jättebra här". Mina (intervjuarens) ansträngningar att finna skäl för en flyttning grusas länge. En ytterligare försämrad trafiksituation räcker inte. Inte heller en kraftig hyreshöjning. Till slut kommer IP i alla fall på en anledning: "Ett bra jobba på någon annan ort"... IP:s allmänna inställning är att det spelar inte så stor roll var han bor. Han har råkat hamna här och då blir han kvar här. Att flytta till någon annan typ av bostad - radhus etc - har aldrig fallit honom in.
(Ensamstående man i yngre medelåldern, som bott i Kommendantsängen sedan år 1960)

Småhus

Diskussionen kring människors boendeönskemål berörde normalt fördelar och nackdelar med att bo i ett eget hus. Av ovanstående redovisning har redan framgått att barnfamiljer genomgående önskade sig till ett småhus. Samma var förhållandet för dom yngre människor, som inom en inte alltför avlägsen framtid kan tänka sej att skaffa barn.

Inställningen till ett eget hem är klart åldersbunden eller snarare beroende av läge i livscykeln. Äldre människor och mycket unga människor är negativa eller tveksamma. Härtill kommer att personer med begränsade ekonomiska resurser inte har möjlighet att bo i ett småhus.

När IP och hennes fästman planerade inför sin flyttning hade dom inte några småhusdrömmar i tankarna. "Så småningom. Det är så mycket annat man vill göra nu."
(Ung kvinna, som till för två år sedan bodde hos föräldrarna och som helt nyligen började sällskapa)

IP kan absolut inte tänka sej att pendla. Hon har arbetskamrater som har villa utanför stan och dom håller på att slita ihjäl sej på resor, arbete i trädgården osv. Dom är också tvungna att ha två eller tre bilar.
(Medelålders arbetare)

En man med goda ekonomiska möjligheter anser sej ha uppnått den ålder när fördelar och nackdelar med ett eget hus väger jämt.

IP tror att det mest är unga människor som har mycket bestämda åsikter om var dom vill bo. Han har av egen erfarenhet lärt sej att man trivs på väldigt olika ställen. Även på ett från början attraktivt ställe kan man få otrevliga grannar, eller någon kan bygga ett stort skjul... Han har svårt att säga om han föredrar hyreshus eller villa. När man är yngre och har barn är det en villa att föredra, men för äldre är han osäker.

För några intervjupersoner är en sommarstuga det enda realistiska alternativ om man vill ha en egen vrå.

Dom tjugotre intervjuade människorna kan sammanfattningsvis delas in i tre ungefärligen lika stora grupper utifrån inställningen till småhus. Nio personer är positiva medan lika många - sju vardera - är tveksamma eller negativa.

Förortsbebyggelse

Om inställningen till småhus varierar beroende av livscykelposition och ekonomiska resurser så är attityder till nyproducerad förortsbebyggelse nära nog samstämmig. Fördömandet är i många fall mycket kraftigt. För att förstå dom ofta hårda orden är det på sin plats att upprepa att hotet om omfattande sanering ännu ej undanröjts för Kommendantsängens del. För många av stadsdelens invånare utgör ytterområden enda alternativet vid en hyreshöjande sanering.

"Förorterna är en nödlösning precis som barackerna i Majorna på tjugotalet. Jag tycker att det är bra standard i förorterna, men socialt fattigt. Ingen gemenskap. I barackerna var standarden dålig man hade det eländigt men det fanns gemenskap.
(Medelålders sammanboende man)

Det skulle absolut inte kunna bli tal om en flyttning till någon av "sovstäderna". Grannar på landet har berättat om dom miljöerna. Dom kan inte ens tänka sej en flyttning till någon modern lägenhet inom området - typ nya Annedal. Delvis är detta beroende av praktiska förhållanden. Möblerna går helt enkelt inte in i nyproducerade lägenheter, som har lågt i tak.
(Äldre sammanboende man)

Resultatet av sextiotalets boendesociala strävanden får alltså underbetyg av det stora flertalet intervjupersoner. Mönstret bryts endast av en ung man, som kan tänka sej att bo i Västra Frölunda samt en pensionär, som anser att Kortedala (ett område i nordost, som byggdes i början av 1960-talet) verkar vara ett trevligt område. Den äldre mannens uppskattning av Kortedala är naturlig mot bakgrund av följande tidigare upplevda boendemiljöer.

Dom första två åren i Göteborg var han inneboende. På den tiden var inackorderingsrummen sej lika. Det fanns en utrangerad säng plus en kommod med handkanna och tvättfat. År 1937 flyttade han in i ett eget rum utan kök och tambur. "Det var som en annan värld att slippa vara inneboende"... Tillbaks i Göteborg igen fanns det "bara rätthål" att bo i. I ettan på Klamparegatan "var det så fuktigt så skor och kläder möglade".

Annorlunda boendeformer

I samtalen försökte vi även ta reda på intervjupersonernas inställning till annorlunda boendeformer såsom terasshus och småhus med hyresrätt. Flertalet människor hade inte tidigare stött på dessa boendeformer. Diskussionerna blev därmed oprecisa. Härtill bidrog det faktum att vi saknade lämpligt illustrationsmaterial.

Terasshus tycker IP låter fint - bara det inte blir så "välplanerat", som hennes utegård i Landala. Den gången dom tänkte utnyttja gården till ett "garden-party", så kom polisen och stoppade festen.

(Ensamstående mor i yngre medelåldern)

IP vill bo i radhus eller villa, men anser att det bara är till för privilegierade och tror inte att han kommer att tillhöra den gruppen. Han kan inte tänka sej att köpa insatslägenhet, men däremot att hyra ett småhus.

(Ung studerande man)

Några företrädesvis unga personer har önskemål om att flytta ut på landet. Som kontrast mot ett första något idealiserat referat återges även en något äldre människas idéer om att bo nära naturen.

IP har tänkt bo kvar i stan i tre å fyra år framåt och under den tiden kan ingenting få henne att byta lägenhet. Efter detta tänker dom flytta ut på landet. Så fort dom fått tag på en gård, skall dom börja renovera den. Den får ligga cirka en timmes bilväg från stan. IP och hennes man tycker att det är skönt att bo centralt nu, men dom tror att andra saker blir viktigare om några år. Dom vill då ha nära till naturen, bo mera avskilt och kunna odla lite för husbehov.

(Ung sammanboende kvinna utan barn)

En annan boendeform hon tänkt på vore att bygga ut huset på Onsala och bo där året runt. Men dels är det en ekonomisk fråga dels är hon helt beroende av att ha folk omkring sej. Hon har bott på Onsalahalvön i trettio somrar utan att känna nån där. "Där sitter alla i sina små hus, har sina familjer och tittar på sina spetsdukar".

Ekonomiska förhållanden

Ekonomiska överväganden och förhållanden i samband med förverkligandet av boendeönskemålen har flera intervjupersoner tagit upp till diskussion. Man kan här urskilja tre typer av attityder. Skillnaden förklaras av olikartade ekonomiska och politiska resurser.

En pensionerad kvinna får representera den stora grupp av människor, som inte har tillräckliga resurser för att anpassa sej till eller dra fördel av det ekonomiska systemet.

Hon skulle nämligen tvingas flytta om hyran chockhöjdes. Att kraftiga hyreshöjningar kommer att drabba många av dom boende i Kommendantsängen är ställt utom allt tvivel eftersom hyresregleringen successivt avvecklats från och med oktober 1975. Den nämnda kvinnans hyra steg under undersökningsperioden från 474 till 547 kronor per månad. Den senare hyresnivån uppfattas ännu inte som "skyhög". Kvinnans begränsade politiska resurser framgår bland annat därav att hon inte kände till att hyreshöjningen har sin förklaring i hyresregleringens avskaffande.

Några intervjupersoner med relativt goda ekonomiska och politiska resurser planerar att utnyttja gällande skatteregler genom att köpa egna småhus.

Det hela är en ekonomisk fråga. Hyrorna kommer troligen att fortsätta att stiga år från år och då är det bättre att äga ett hus.

Ser man till ekonomiska förhållanden borde man inte hyra en bostad. "Man borde anpassa sej till den marknad som finns".

Hos ett par av dom intervjuade finner vi en tredje typ av reaktion inför dom ekonomiska förhållanden som råder på bostadsmarknaden. Dessa intervjupersoner är samtliga politiskt engagerade.

IP anser överhuvudtaget att bostadspolitiken för mycket styrs av den privata initiativförmågan. Det är tur att vi kommit över sextiotalets värsta vansinnesbyggnader. Det är en positiv förändring att beslutsfattarna renoverar i stället för att riva solida stenkåkar och landshövdingehusen i exempelvis Majorna. Men det är bara för att det visade sej lönsamt att göra det. "Ekonomi styr alltid"... Egnahemsidén har IP inte mycket till övers för. Den leder till penningsspekulation, som bland annat resulterar i social segregering och framtida sociala problem.

Beroende av politiska och ekonomiska resurser - vilka oftast samverkar - uppfattar alltså intervjupersonerna ekonomins inflytande på boendet, som ett hot, en möjlighet respektive en anledning till motstånd.

Sammanfattning

Jag tror att vårt sätt att belysa människors boendeönskemål gav oss realistiska synpunkter. Genom att hela samtalet fördes i termer av handlingsutrymme - hinder - handlingsmöjligheter - handlingar fick vi en klar uppfattning om hur skilda levnadsvillkor styr människors val av bostad.

Jag har visat att den aktuella boendesituationen vanligtvis även är den önskade. Vanans makt och socialpsykologiska förhållanden bidrar här till. En person, som hamnar i en viss omgivning anpassar sej antingen till denna eller också

skapar hon om den efter sina önskemål. Medvetet eller omedvetet förstärks därmed banden mellan människan och hennes omgivning. Det är först vid störningar i detta växelspel, som en flyttning kan bli aktuell.

Av avsnittet framgår att i första hand livscykel förändringar och i andra hand ändrade arbetsförhållanden ofta är tillräcklig grund för nya boendeönskemål. Om dom nya levnadsvillkoren också leder till flyttning sammanhänger med styrkan i dom hinder, som håller människan tillbaka. Vi fick således flera och värtaliga bevis för upplevda ekonomiska hinder. Även bristande ork och hög ålder kan hindra människor från att förverkliga sina boendeönskemål.

Eventuella barns ankomst är den enstaka händelse, som flest intervjupersoner ansåg leda till nya boendeönskemål. Det "marknära boendets" fördelar framfördes i det sammanhanget. Såväl mycket unga som äldre personer anade däremot att boendets fördelar inte uppvägte nackdelarna.

Flerfamiljshusbebyggelsen i Göteborgs ytterområden fördömdes nästan enhälligt. Av detta drar jag slutsatsen att boendesociala målsättningar i form av hög lägenhetsstandard inte ensidigt får sätta sin prägel på bostadsproduktionen.

För en diskussion av alternativa boendeformer av typen terrasshus, hyrda småhus, "informella" bostadsrättsföreningar, kollektivboende etc krävs ett mycket mer detaljrikt och illustrativt underlagsmaterial än det vi förfogade över.

FRAMTIDSBEDÖMNINGAR

I ett försök att föra mer långsiktiga och allmängiltiga resonemang sammanställdes två alternativa framtidsskisser. Dessa fick intervjupersonerna ta del av under det andra samtalet.

Två framtidsskisser

Framtidsoptionen baseras på ett underlagsmaterial, som tagits fram inom ramen för projektet "Stadskärnan". Även detta är en byggforskningsfinansierad studie. Av ett större antal alternativ fastnade vi för två stycken, vilka benämns "Hög" respektive "Annorlunda". Se nästa sida. Vissa förändringar har gjorts i förhållande till originalen. Dom beskrivna situationerna antas gälla år 1990.

Dom verbala beskrivningarna blir alltför abstrakta. För att öppna diskussionen fick vi som intervjuare i första hand försöka klä dom två alternativen i en lämplig språklig form. Till vår hjälp hade vi dessutom några bildpar som presenterats i rapporten: "Vad händer med Kommendantängan?" Även om bildmaterialet därmed inte helt anpassats till dom två alternativen gavs härigenom en nödvändig lokal förankring.

Redovisningsform

Det finns många sätt på vilket man kan redogöra för arten människors uppfattningar och önskemål inför framtiden.

Alternativ Hög (AH)	Alternativ Annorlunda (AA)
- Begränsad höjning av den offentliga konsumtionen	- Höjning av den offentliga konsumtionen
- Hög privat konsumtion	- Sänkning av den privata konsumtionen
- Stora investeringar inom näringslivet. Näringslivets önskemål överväger vid lokalisering av verksamheter. Detta betyder att företagen placeras sej så centralt som möjligt	- Investeringar för resurssnål industri. Sociala hänsyn överväger vid lokalisering av verksamheter. Företag placeras i mindre arbets- och serviceområden nära bostäderna
- Markpriserna fortsätter att stiga i attraktiva lägen. Många gamla hus rivs för nyexploatering. Befolkningsutflyttning till småhus i regionens ytterområden	- Markpriserna hålls konstanta. Byggnader räknas som resurser och byggs om samt underhålls kontinuerligt. Boendet förstärks inom befintliga bostadsområden. Om dessa inte räcker till byggs nya bostäder
- Utrymmesstandarden fortsätter att öka	- Utrymmesstandarden höjs för eftersatta grupper
- Trafik med individuella transportmedel bibehålls på en hög nivå. Fortsatt ökning av privatbilismen. Stora investeringar krävs för utbyggnad av motorvägsnätet	- Ett tätt kollektivtrafiknät byggs ut till olika servicepunkter. Begränsad biltrafik. Vid behov kan man hyra individuella transportmedel. Cyklar kan användas i stor utsträckning. Stöd till kollektiva transportmedel
- Stora påkostade anläggningar för rekreation, sport och fritid tillkommer på några ställen i regionen	- Områden och anläggningar avsedda för fritidsaktiviteter av olika slag tillkommer i anslutning till bostadsområdena
- Regionkärnan blir ett västsvenskt centrum för kultur, handel och administration	- Regionala funktioner för kultur, handel och administration blandas med bostäder inom hela stadsområdet
- Prioritering av kvalitetshöjande investeringar av typen: Upprustning av stadskärnan, nya teatrar, fritidsanläggningar, öppen sjukvård, nya skolor, nya daghem, bättre kommunikationsleder, hamnutbyggnad	- Stöd till investeringar för återanvändning och energibesparing, omlokalisering, sysselsättning åt eftersatta grupper m m
- Oförändrade kommunalskatter	- Höjda kommunalskatter

Det mest rättvisande sättet vore att återge samtliga refererat obeskrivna. Detta skulle emellertid kräva ett tiotal textsidor. Generella drag skulle dessutom lätt försvinna i den mängd av detaljsynpunkter, som radas upp.

Jag väljer i stället att i ett första steg gruppera intervjupersonerna efter deras inställning till dom två framtidsskisserna. Följande antal personer förs till fyra definierade grupper.

- Förordar Alternativ Hög (AH) 0
- Förordar ett mellanting 12
- Förordar Alternativ Annorlunda (AA) 2
- Förordar åtminstone AA - vill gå längre - men tror att AH håller på att förverkligas 4

Redan här kan alltså konstateras att dom två huvudalternativen inte var dom lämpligaste. Hög-alternativet var antingen extremt eller annars presenterades det på ett olämpligt sätt.

Alternativval och politiskt engagemang

I flertalet samtalsutskrifter finner man en tvehågsenhet när det gäller om diskussionen skall avse önskad framtid eller trolig framtid. Speciellt om personen fastnar för att diskutera önskad framtid blir det omöjligt att blunda för politiska realiteter. Det föreligger alltså förutsättningar för att intervjupersonen direkt eller indirekt skall diskutera i politiska termer. Även här upprättas en fyrgradig skala.

- Direkt förnekande av att frågan är politisk eller vägran att föra en politisk diskussion 2
- Politiska förhållanden nämns ej 10
- Frågan har politiska sidor 2
- Framtidsdiskussion är lika med politik 4

Genom att kombinera ovanstående två grupperingar framträder alternativens politiska innehåll tydligt.

Grupp I:	Blandat val; Förnekande av politiskt innehåll	2
Grupp II:	Blandat val; Politiska förhållanden nämns ej	9
Grupp III:	Blandat val; Frågan har politiska sidor	1
Grupp IV:	AA; Politiska förhållanden nämns ej	1
Grupp V:	AA; Framtidsdiskussioner = politik	1
Grupp VI:	Fasar för AH; Frågan har politiska sidor	1
Grupp VII:	Fasar för AH; Framtidsdiskussioner = politik	3

Några av intervjupersonerna har i samtalen berättat vilket politiskt parti dom stöder eller eventuellt är medlem i. Av

nedanstående redovisning framgår att den gjorda grupperingen även har ett direkt partipolitiskt innehåll.

Grupp I: -
 Grupp II: Centerpartist
 Grupp III: -
 Grupp IV: -
 Grupp V: Socialdemokrat
 Grupp VI: Marxist
 Grupp VII: VPK; VPK, VPK

Osökt får jag här tillfälle att än en gång diskutera vilka grupper av människor, som tillhör stadsdelsföreningen. Av den andra intervjuomgångens arton intervjupersoner tillhör sex stycken ViK. Man återfinner en ViK-medlem i grupperna I och V och två vardera i grupperna II och VII. Av detta kan slutsatsen dras att även om ViK-medlemmarna normalt har goda politiska resurser så saknas den partipolitiska kopplingen. Stadsdelsföreningen rekryterar medlemmar från samtliga politiska partier.

Skilda framtidsbedömningar

I denna redovisning återges dels några längre resonemang, dels funderingar som är typiska för personer i respektive grupp.

Grupp I

IP blev allt mer disträ när dom två alternativen beskrevs. Han ville inte gärna diskutera dom här sakerna eftersom han tyckte att detta gällde politiska värderingar och dessa ville han inte lämna ut. "Stryk den frågan". Han förklarade att han inte trodde någon människa kunde instämma helt i något av alternativen. "Vi lever i en blandekonomi och det skall vi fortsätta att göra".

Till grund för IP:s resonemang ligger antagandet att arbetstiden förkortas. Hon föreställer sej en rullande fyradagarsvecka. Människor kommer att anpassa sej till detta system genom att ha två bostättningar". En etta i centrum, resten i ett weekend-hus. Det kommer alltså alltid att bo kvar folk i stan även om man förlägger en stor del av sin vistelsetid till stadens ytterområden eller omgivningar. För dom som har att fullgöra sitt arbetspass inne i stan måste man ordna det lite trivsammare än idag. Byggnationen kommer framförallt att koncentreras på ytterområdenas weekend-småhus. Äldre hus kommer att rivras. Man kommer att anpassa sej till den "moderna tidens" nya material. Det utspridda boendet leder till längre resor. I förhållande till dagens situation ökar pendlingen alltså både vad avser antalet resor och resornas längd. Det spridda bostättningsmönstret får som följd att också kultur- och fri-

tidsaktiviteter etc sprids ut. IP tror på idrottsanläggningar av typen "små Slottsskogs-vallar". Man satsar överhuvudtaget mer på idrotten... IP vänder sej något mot intervjuarens sätt att välja Volvo som exempel när lokaliseringsförutsättningar diskuteras. "Volvo får inte bestämma idag. Det är på gång" att ta sociala och mänskliga hänsyn vid etablering av verksamheter... IP tror inte på en övergång mot offentlig konsumtion under den närmaste femtonårsperioden. "Det är spännande att köpa än".

Grupp II

Gårdarna tycker IP skall vara små och privata. Stora gårdar är inte bra. "Jag vill ha en privat atmosfär". IP tycker också att kostnaden för en ombyggnad inte skall läggas på hyran, utan man skall kunna inrätta en fond för det ändamålet. Hon tycker att dom boende kan arrangera en eventuell ombyggnad själva. "Alla ska få använda sina egna hjärnor" ... IP är anhängare av ett samhälle där prestation och kunnande betyder mycket. Här följer i sammandrag citat där detta framgår: "Människor skall klara sej själva; Varje individ skall veta sitt ansvar; Nuförtiden vet inte människor hur de skall bete sej. Allting är ordnat så jäkla bra".

I energifrågorna är IP lite tvehågsen. Hon verkar ha ändrat inställning helt och hållet sedan hon gift sej med en tekniker. Tidigare hade hon "höga ideal", och gick på föredrag om kärnkraften. Hon var motståndare till utbyggnaden. Numera har hon blivit övertygad om att vi inte kan klara oss utan kärnkraft. Hon tycker man dels skall försöka spara energi, dels bygga ett mindre antal kärnkraftverk. Hon tror inte att sol- och vindkraft är några realistiska alternativ.

IP strävar inte efter en "klappjakt på kaffe-kokare, färg-TV och fin bil - men visst är det frestande".

Det framtidsalternativ IP förespråkar inkluderar inte sämre standard. Man får "ej gå tillbaka" men det får heller inte vara ett "ohämmat raseri på detaljer". Det behövs inte femton tvättmaskinsmodeller. Han kan tänka sej "viss återhållsamhet vad gäller satsning på nya produkter". IP förespråkar produktion med återvinning. Resultatet får dock inte bli "absurt av typen fin gräsmassa och inget jobb"... "Rent mänskligt tycker jag inte att det har hänt speciellt mycket. Alienationen griper omkring sej. Vi behöver trygghetsfaktorer".

BILD 10. "Linnégatan tycker IP är underbar och levande. Men dom håller på och smyger undan ett träd i taget och gör allt fler parkeringsplatser. Det är först när hunden stannar och kissar, som man märker att dom tagit bort ytterligare ett träd. Så diskret sker det." Fasaden åt Linnégatan på vårt västra undersökningskvarter. Bilden är tagen år 1973.

Grupp III

I det stora hela tror IP att utvecklingen kommer att gå framåt. Visserligen tar vissa råvaror slut med tiden, men teknologin kommer att finna ersättning. Det hela är en lång process och det blir inte så att oljan tar slut en dag och vi blir tvungna att elda med ved... För att kunna påverka vårt samhälles utveckling måste man engagera sej politiskt. Han ser även ViK som en politisk grupp, eftersom dom försöker påverka dom styrande, som ju är politiker.

Grupp IV

Vi (IP och intervjuaren) tittar gemensamt på bilderna över Sveagatan och gårdarna. IP erinrar sej att hon och kamraterna någon gång gått ner på sin gård för att sola. Det fanns inget annat än piskställningen att använda som solstol. IP tror att om gårdarna kunde göras trivsammare skulle människorna i husen ta med sej kaffe och gå ut och sätta sej och därigenom också skapa naturliga kontaktpunkter ... IP:s dröm är en stad med mycket parker, utan avgaser och häftig trafik. Småbutikerna ska få leva och man borde vara mån om att bevara den äldre bebyggelsen. Gamla hus bör renoveras i den mån det är möjligt. IP tror också att dom som bor i dom äldre fastigheterna är beredda på att kämpa för att få behålla dom. Detta att ha ett gemensamt intresse skapar också sammanhållning, tror IP. "Det som nu finns måste förbättras".

Grupp V

Hon betonar att man måste ta ett politiskt ställningstagande. För att vi skall få samhället i riktning mot AA skall vi gå till valurnorna i höst och rösta på socialdemokraterna. "Ideella föreningar i all ära, men i sista hand är det en politisk fråga". IP anser att ViK arbetar i riktning mot AA.

Grupp VI

IP tror att utvecklingen lutar åt högenergialternativet - "absolut om det blir en borgerlig regering".

Grupp VII

"Här svälter ingen men vi kommer dithän också - kapitalismen tar slut". Mat och bostad borde vara billigt, medan färg-TV kunde kosta hur mycket som helst... Även om IP har diagnosen klar är det inte lätt att bryta sej ur. Vi diskuterar bland annat ungarnas modemedvetenhet. Dom blir utstötta om dom inte följer modet. "Man måste följa med"...

Dagarna innan intervjun hade sprängningsolyckan på Hisingen skett, då två människor miste livet. IP blev mycket upprörd när hon redan dagen efter explosionen såg en stor annons där det basunerades ut att nu sålde ett varuhus ut skadade varor billigt. Det är "skickliga reklamkillar".

"Så länge produktionsmedlen är privata så länge kan aldrig ett samhälle vara jämlikt". IP tycker inte att det spelar någon roll om socialdemokraterna förlorar valet i höst, förändringen skulle ändå inte bli stor. "En del har det så jävligt bra, en del bara bra jävligt"... "Det är för bedrövligt", att dom, som bor i stadsdelen inte får vara med och bestämma om hur den skall se ut. Inte ens lekplatser finns så det förslår.

Referatsammanställningen visar entydigt att människors framtidsfunderingar och önskemål är starkt färgade av tidigare erfarenheter, dom aktuella levnadsvillkoren och därmed av den allmänna politiska inställningen.

Sammanfattning

Till grund för framtidsresonemangen valdes två skisser som framställdes av andra forskare och för ett annat syfte. Trots detta lyckades vi ofta få till stånd intressanta samtal med intervjupersonerna. Härtill bidrog den konkretisering, som möjliggjordes tack vare några välkända bildpar. Framtidsdiskussionerna är intressanta av minst två skäl. För det första kan samtal med så kallade lekmän ge nya och konstruktiva uppslag i planeringsprocessen: Helt naturligt blir synpunkterna allt mer konkreta ju angelägnare problemet upplevs. Tidsmässigt och geografiskt närliggande händelser ger alltså lättare upphov till diskussion. I Kommendantsängsbarnas fall är trafiksituationen och saneringsverksamheten bra exempel på förhållanden, som påverkar och engagerar den absoluta merparten av människorna. Att hålla dom närmast berörda och därmed dom mest initierade personerna utanför planeringsprocessen måste mot denna bakgrund uppfattas som rena resurslöseriet.

Den andra slutsatsen är att framtidsdiskussioner inte kan isoleras från politiska förhållanden. Inställningen till dom två presenterade alternativen följer människors politiska uppfattning.

"Samhället skiter fullständigt i individen. Några få bestämmer. Samhället gör allt för att passivisera oss. Man blir förbannad och deprimerad."
(Kvimlig intervjuperson)

8 PLANERARINRIKTAD SUMMERING

UNDERSÖKNINGENS TRE FRÅGOR I ETT SAMMANHANG

Låt mej inleda detta sista kapitel med att upprepa dom tre frågor, som utgör projektets bas.

Hur använder människan i olika stadier av livscykeln och med vissa sociala, politiska och ekonomiska resurser den omgivning som hela tiden förändras?

Vilka samvariationer föreligger mellan människans handling och attityder å ena sidan och omgivningsförändringar i vilka människan mer eller mindre aktivt och direkt tar del å den andra?

Vilka åtgärder kan vidtas för att förbättra människans handlingsmöjligheter och hennes möjlighet att välja handling?

Det finns ett samband mellan frågorna. Den första av dessa syftar till en beskrivning utifrån vissa gjorda antaganden. Frågan får sin belysning via den stora datamängd, som insamlats och bearbetats inom projektets ram.

Den andra frågan har formulerats för att kunna ge en förklaring till dom tendenser, mönster och samband som spårats i dom beskrivande delarna.

Via den tredje frågan får jag möjlighet att dra vissa framtidseller planeringsinriktade slutsatser av undersökningen.

DEN FÖRSTA FRÅGAN

Hur använder människan i olika stadier av livscykeln och med vissa sociala, politiska och ekonomiska resurser den omgivning som hela tiden förändras?

BILD 11 A OCH 11 B.

Majorsgatan sedd
från Olivedal.
Lägg märke till
att takutsmyckningarna
tagits bort.
Bilderna är tagna 1935
respektive 1976.

Jag har rapporten igenom kunnat visa exempel på familjesituationens stora betydelse för människors handlingsmöjligheter. Genom att beskriva olika familjesituationer för en och samma människa kan vi tala om personers livscykel. Även om många förlopp inte kan förklaras av ändrad livscykelposition så visar nedanstående längre referat att exempelvis bostadsvalet påverkas av förhållanden inom hushållet.

IP är född på landet mellan Säffle och Karlstad. Trots sitt lantliga ursprung önskar hon sej inte tillbaka till en sådan miljö. "Jag trivs inte på landet. Jag får lappsjuka. Jag vill höra folk omkring mej". Fadern arbetade vid järnvägen. Vare sej IP eller hennes syskon fick någon längre skolgång. "När pappa bestämt att jag inte fick läsa vidare efter den sexåriga folkskolan gick jag ut i skogen och grät. Skolan var den roligaste perioden i mitt liv"... Efter skolan började IP arbeta i en garnaffär inne i Säffle. Innan hon fyllt 20 flyttade hon till Karlstad. Också här arbetade hon i affär. I Karlstad träffade IP sin man. Hon var 21 när dom gifte sej. Så länge barnen var små var IP hemmafru. Hon hjälpte till med försörjningen genom att handarbete. Dom åren vill IP inte ha tillbaka. Det var arbete till långt in på nätterna. Familjen bodde under den här perioden i faderns halvmoderna villa. När fadern gick bort såldes huset och familjen flyttade till en modern fyrarumslägenhet. Samma år började IP arbeta. Arbetet lärde man sej succesivt. "Såg man betrodd ut fick man jobb utan skolor"... När IP blev änka och barnen i samma veva flyttade hemifrån bosatte hon sej i en tvåa med kokvrå i centrala Karlstad. Det var en lägenhet som IP verkligen trivdes i. Den låg högt upp i ett höghus. "Jag såg över halva Vänerne"... Redan före pensioneringen hade IP planerat att bryta upp från Karlstad. Nu rådde hon sej själv för första gången i sitt liv. Bekantskapskretsen trodde nog att detta var ett hugskott. IP ville emellertid söka sej närmare dottern, som bodde i Partille. Redan två månader efter pensioneringen var IP installerad i Göteborgsområdet.

Även om ålder och familjesituation alltså kan bidra med förklaringen till människors sätt att leva så måste resonemangen utvidgas till att omfatta hinder och resurser.

I diskussionerna kring stadsdelens serviceutbud visade det sej att olika former av hinder ofta bestämde var man gjorde sina inköp. En intressant slutsats var här att bristande tid och ork var en viktigare förklaringsgrund än rent ekonomiska förhållanden.

För att förstå människans arbetssituation, attityder till närmiljön och umgängesvanor räcker det inte med att enbart studera hennes egna resurser. Här ställs även krav på beskrivningar av bland annat utbildningsmöjligheter och social ställning. Annor-

lunda uttryckt måste dom samhällseliga stödformerna och resurserna tillmätas stor betydelse. Allmänt sett vill vi betona vikten av att i analysen utgå ifrån ett alltid existerande samspel mellan individuella och samhällseliga resurser. I ett planeringsperspektiv ger detta synsätt lätt upphov till en pessimistisk bild. Förutsättningarna för att med enkla medel ändra missförhållanden i samhället är små.

Normalt samverkar flera hinder till att bygga upp barriärer, som vi har mycket svårt för att ta oss över. Det framgår av följande längre referat från en ensamstående ung mor, som är medveten om att hon är "lyckligt lottad - ändå - som har bostad, jobb och frisk unge".

IP ville först inte ställa upp på den här intervjun. Man kunde få intrycket att det var någon form av lättja som gjorde att hon inte ville medverka. Under samtalets gång blev det emellertid alltmer klart att skälen var helt andra. "Ingen skulle bli gladare om nånting ändrades" till följd av undersökningen. IP tror emellertid inte att den skall kunna leda till någon verklig förbättring. Denna inställning sammanhänger med hennes politiska övertygelse. Det finns även ett annat skäl till IP:s tvekan. Hon har jämt dåligt samvete för att hon inte hinner umgås tillräckligt med sin flicka Anna. IP har en idealbild uppställd för sej, som hon inte orkar leva upp till. "Jag är inte med." IP hinner inte med att uppleva hur Anna utvecklas. Det är daghemspersonalen som märker framstegen. Ingen period kommer tillbaka. Anna har exempelvis lärt sej skriva sitt namn utan att IP vet hur. Hon frågar om allt, men IP hinner inte svara. IP vill leka med Anna men i stället har hon så mycket annat att göra. Hon är dubbelarbetande. Hon skulle vilja jobba bara halvtid eller så. IP drömmer om att kunna jobba varannan vecka. Hon skulle då ha tidsmässiga möjligheter att exempelvis resa bort tillsammans med Anna. Detta kan emellertid inte bli annat än drömmar. IP lever nämligen med knappa ekonomiska resurser. För att dryga ut ekonomin syr IP både sina och Annas kläder. Detta betyder emellertid samtidigt att hon får ändå sämre möjligheter att umgås med Anna och därmed ändå sämre samvete. "Man ger upp. Det tjänar ingenting till att försöka". Hade IP inte sytt hade hon inte haft råd att köpa den cykel till Anna, som hon behöver för sin utveckling... Om IP skall tjäna in pengar på hyran får hon flytta till en etta. Detta är alltså heller inget alternativ. IP upplever dessutom kraftliga marginaeffekter. En löneökning äts upp av skatter, inflation, högre daghemsavgift och lägre hyresbidrag. Hon upplever det som orättvist att kostnader för barnpassning inte är

avdragsbara. IP är ju absolut tvingad till detta för att kunna arbeta. Inte ens reskostnaderna i samband med avlämnandet av barn vid daghemmet är avdragsgilla... Det hör dessutom till saken att Anna är allergisk. IP har exempelvis fått order om att dammsuga en gång om dagen och ofta piska sängkläder. Detta innebär helt naturligt ytterligare jobb som tar tid från IP:s möjligheter att umgås med Anna. När IP dessutom vet att allergin ofta är psykiskt beroende blir hon än mer frustrerad. Hon måste ta sej tid till ungen. Slutligen undrar IP hur allergierna påverkas av luftföroreningarna. IP funderar också på hur Anna påverkas av att inte växa upp tillsammans med sin pappa. Hon har sett någon undersökning, som visar att barn som inte har någon manlig förebild är mer aggressiva.

DEN ANDRA FRÅGAN

Vilka samvariationer föreligger mellan människans handling och attityder å ena sidan och omgivningsförändringar i vilka människan mer eller mindre aktivt och direkt tar del å den andra?

Denna andra fråga har allt mer utvecklats till att bli en viktig förutsättning för studien. I kapitel två fäste jag således stor vikt vid enskilda människors handlingar, som förklaring till samhällsomvandlingen. Vid undersökningens slut måste jag konstatera att denna förutsättning var något idealiserad. Detta hänger delvis samman med att vi människor lever i nuet. Vi påverkar visserligen vår omgivning, men ofta omedvetet och utan insikt om dom fulla effekterna av vidtagna handlingar.

Tack vare dom återkommande samtalen kunde vi beskriva den omfattning i vilken människors önskemål, avsikter och planer förverkligades. Slutsatsen blev att människor missbedömde förändringars riktning och styrka fastän planeringshorisonten inskränktes till ett halvår. Den vidare slutsatsen av detta skulle lätt kunna bli att lekmän inte fyller någon funktion i ett planeringssammanhang. Vi har ju svårt för att förutse även vår egen närmaste framtid.

Med ett interaktionistiskt perspektiv - ett ömsesidigt växel-spel mellan människa och omgivning - blir tolkningen emellertid en annan. När jag påstår att vi människor lever i nuet och har svårt för att föreställa oss andra situationer är det i stället fråga om en normalt sett allt starkare identifiering med den egna omgivningen. Den sociala miljö som vi för tillfället är en del av och den fysiska miljö som vi vistas i har vi en mycket klar och vanligtvis positiv bild av. Samtliga

intervjupersoner var således i huvudsak tillfreds med sin stadsdel hösten 1975. Dom personer, som ett halvår senare flyttat till andra miljöer ansåg vanligtvis att dessa var överlägsna Kommendantsängens. Genom en oftast omedveten anpassning förgyller vi den situation, som vi hamnat i genom medveten handling eller tillfälligheternas spel. Vi slipper därmed erkänna ett eventuellt misslyckande.

När jag drar slutsatsen att människor lever i nuet inkluderar häri att den egna omgivningen är starkt begränsad. Vi umgås med ett ringa antal personer. Normalt är vi hemmastadda i en ganska liten del av exempelvis staden Göteborg. Här känner vi oss trygga. Dom, som bor och verkar omkring oss, är ganska lika oss själva. Allt eftersom tiden går förstärks normalt banden till den egna miljön. Undersökningen har emellertid även visat att det finns förhållanden och händelser, som kan ändra denna ljusa beskrivning. Är förändringen tillräckligt kraftig börjar hjulet rulla baklänges. Vi ser allt fler brister i omgivningen. Det som tidigare upplevdes positivt finner vi nu många fel i. Det är i första hand ändrad livscykelposition och nya arbetsförhållanden, som kan få oss att så här drastiskt ändra inställning till omgivningen. Kommendantsängsbor, som fått barn, berättade exempelvis hur dom positiva förhållandena centralt läge och charmig bebyggelse började upplevas som en farlig trafiksituation, hus utan hiss och bebyggelse med sekelskiftets sanitetsanordningar. Personer, som börjar uppleva sin miljö med nya ögon tillhör gruppen "möjliga flyttare". Betoningen måste ligga på möjliga eftersom bristande ekonomiska, politiska och sociala resurser kan förhindra en önskad flyttning. För dom, som överger sin gamla miljö, inleds på nytt en successiv tillvänjning och anpassning till en ny omgivning.

Även om det med säkerhet finns många miljöer, som "objektivt" sett bättre skulle tillgodose intervjupersonernas önskemål så är man alltså normalt tillfreds med sin aktuella boendesituation. Låt mej ta detta som utgångspunkt för följande resonemang. Det är först när kraftiga störningar uppträder i samspelet med omgivningen, som människan finner anledning att aktivt söka sej till en annan miljö. Planeringen bör mot denna bakgrund syfta till att skapa miljöer som är så flexibla att dom ändrade önskemålen skall kunna uppfyllas utan flyttning. Genom att bygga ut områden etappvis skapas exempelvis möjlighet för vuxna ungdomar att bosätta sej i egna lägenheter men i en hemtam miljö. För att tillgodose skilda boendeönskemål bör områdena innehålla lägenheter av varierad storlek och typ. Områdena måste härutöver vara försedda med arbetsplatser samt ha förutsättningar för fritidsaktiviteter. Ensidiga bostads-, arbets- och fritidsområden bidrar till mänsklig isolering och resursslöseri.

Det ständiga växelspelet mellan människa och omgivning leder alltså till att dom boende och dom verksamma skaffar sej en bestämd uppfattning om sin miljö. Det måste vara av grundläggande intresse att ta tillvara denna kunskapsmängd i ett planeringssammanhang. Detta kan endast ske via en verklig dialog mellan "lekmän och experter".

Min analys grundas i princip på ett enda undersökt område som normalt upplevs som attraktivt. Andras undersökningar i modern förortsbebyggelse (Gordon, Molin 1972; Hedman 1976; etc) ger mej känslan av att denna successiva tillvänjning här aldrig inträder för stora grupper av dom boende. Om så är fallet kommer dom sociala problemen med nödvändighet att förbli mycket stora. Att jämföra graden av växelspel mellan människa och omgivning i skilda stadsmiljöer borde vara den naturliga fortsättningen på denna undersökningen.

DEN TREDJE FRÅGAN

Vilka åtgärder kan vidtas för att förbättra människans handlingsmöjligheter och hennes möjlighet att välja handling?

För att diskutera denna tredje fråga krävs ett resonemang kring samhällsplaneringens mål och medel. Planeringen måste ta hänsyn till såväl fysiska, sociala som ekonomiska förhållanden och önskemål. Den måste vara demokratisk i två bemärkelser. Dess mål måste för det första stödjas av en befolkningsmajoritet. För det andra måste alla människor avkrävas engagemang och få en roll i planeringsprocessen. Det räcker alltså inte med att personer bereds möjlighet att medverka. Planeringen kräver därmed inte enbart en fungerande demokrati utan blir samtidigt demokratins främsta drivfjädrar. Genom medverkan i planeringsarbetet lär vi oss hur samhället fungerar. Planeringen måste alltså ges ett idag förbisett pedagogiskt innehåll. För att anknä till tidigare använda begrepp räcker det inte med att skapa ett stort handlingsutrymme. Människors handlingsmöjligheter måste istället förbättras. Detta sker genom en samtidig förstärkning av samhälleliga och individuella resurser. Ofta tar sej detta formen av hinder och barriärers borttagande.

Diskussioner och beslut kring framtidens samhälle måste alltså omfatta alla berörda människor. Av detta framgår att planeringsprocessen innesluter eller snarare består av meningsmotsättningar, konfrontation och kamp. Jag har följdriktigt visat hur olika grupperns önskemål bryts mot varann i Kommendantsängens. Fästighetsägarintressen står exempelvis mot dom boendes önskemål. Under början av 1970-talet bidrog även ett halvkommunalt saneringsbolags agerande till en upplevd hotstämning. Många av intervjuersonerna såg i stormarknaderna och snabbköpen en fiende till områdets många småbutiker.

Barnfamiljer och bilägare är generellt sett dom två grupper, som enligt samtalen upplever dom starkaste bristerna i Kommendantsängens. Barnfamiljerna klagade med rätta på farliga

lekmiljöer och bristande bantillsyn. Från bilägarhåll framfördes krav på fler parkeringsplatser. Dom två gruppernas önskemål kommer därmed att stå mot varann. Lekplatsen söder om Skansen Kronan tillskapades på bekostnad av ett antal parkeringsplatser. Många gårdar har i motsats härtill börjat användas som parkeringsytor. Dom inbyggda gårdarna skulle i stället kunna fungera som säkra lekområden i bostadens närhet.

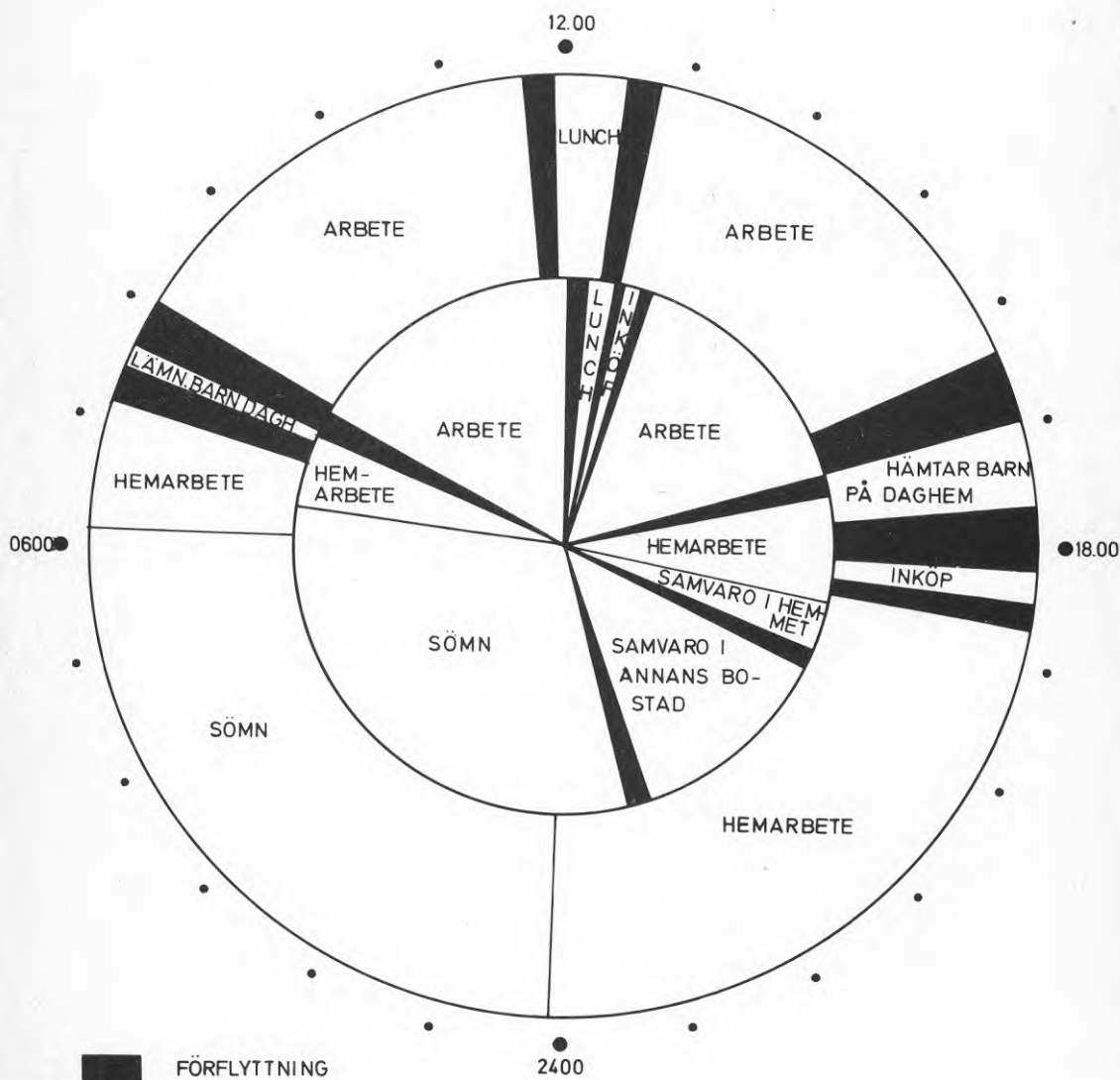
Jag vill här passa på och visa några exempel på hur bundna arbetstider och skiftgång i kombination med begränsade öppettider hos förvaltningar och serviceorganisationer samt ekonomiska och sociala hinder minskar människors handlingsmöjligheter. Se figur 9. Här jämförs hur en arbetsdag såg ut för fyra av intervjupersonerna. Dessa är samtliga i åldrarna 25 till 28 år. Här slutar emellertid likheterna. Man ser hur arbetstidens längd, möjligheten till fritt vald arbetstid; arbetsresetidens längd samt försörjningsplikter ger personerna frihet respektive bindningar.

Genom att införa arbetstider anpassade efter varje människas ålder, familjesituation etc skulle många personer kunna uppleva en markant välfärdsökning. Även om vissa konkreta åtgärder alltså kan anges är det bestående intrycket att hinder och restriktioner sällan uppträder allena. Runt vissa människor byggs mycket kraftiga barriärer medan andra får uppleva stor frihet. Planeringsåtgärder måste alltså sättas in i sitt vidare jämlikhetssammanhang.

Vi lever i en representativ demokrati. Detta system för beslutsfattande är rimligt i samband med riks- och regiontäckande frågor. För planeringen av den "egna" miljön bör emellertid lokala former för beslutsfattande utvecklas. Vår kontakt med stadsdelsföreningen Vi i Kommendantsängen ger oss anledning föreslå att denna form av grupperingar ges ökade befogenheter i planeringsprocessen.

Undersökningens viktigaste slutsats är kanske att vi lever i nuet. Detta förhållande förklaras bland annat av samhällets krav på specialisering. En välfärdsolitik, som i första hand grundar sej på ekonomisk tillväxt, har banat väg för experter på nära nog alla områden. Vi tilldelas eller skaffar oss egna roller som träskomakare, bilreparatör eller planerare. Var och en behärskar sin lilla sektor, men lär sej samtidigt att andra sektorer behärskas av andra. Specialiseringen ger auktoritet och skapar auktoritetstro. Också när det gäller min egen, mitt eget bostadsområdes och min egen arbetsplats' framtid lär jag mig att sätta min lit till andra. Vi bibringas uppfattningen att andra vet bättre, kan bättre och också har rätt att bestämma och ge order. Denna prägling blir så effektiv att människan spontant kräver lag och ordning i varje situation när detta förhållande hotas.

Genom uppfostran i vid mening avskiljs människan från andra människor. Hon upplever främlingskap och tvingas in i sin egen privata värld. Skolans målsättning är visserligen

FIGUR 9 A. Figur 9 visar hur en normal arbetsdag tedde sej för fyra intervjupersoner hösten 1975. Samtliga personer är i åldrarna 25 till 28 år. Handlingsmönstren varierar emellertid beroende av människornas aktuella situation. Den inre cirkeln visar arbetsdagen för en ensamstående kvinna med bil. Den yttre cirkeln visar tidsanvändningen för en ensamstående mamma, som åker kollektivt. Den förstnämnda kvinnan har sin arbetsplats betydligt längre från Kommandantsängen än den sistnämnda.

att skapa en fri, aktiv och kritiskt tänkande samhällsmedborgare. Uppfostran och utbildning styrs emellertid av den rådande intresse- och maktstrukturen. Här är kravet på effektivitet dominerande. Genom att ständigt öka effektiviteten hamnar vi i yttre, mekaniska och enkelriktade livsformer.

Stegets är inte långt för en auktoritetstroende människa, som upplever främlingskap, att bli passiv inför sin egen miljö. Passiviteten blir större ju längre från bostaden hon kommer. Hon överlåter ansvaret för den

egna miljön på experter och politiker. Kontaktlösheten blir påtaglig mellan dom boende och andra intressenter i närmiljön. Samtalen bekräftar denna bild. Kontakterna begränsas normalt till att man känner till namnet på värden, ombudsmannen på hyresgästföreningen eller någon kommunpolitiker. Enda undantaget härifrån tycks vara kontakterna med affärsinnehavare och företagare i området. Här tycks en mänskligare relation föreligga i flera fall.

För att ytterligare konkretisera kontaktlöshetsresonemanget beskrivs i nedanstående tabell hur stor ungefärlig andel av Kommendantsängens innevånare, som kan föras till skilda grader av aktivitetsnivåer relativt stadsdelsföreningen ViK.

		Ungefärlig andel av stadsdelens innevånare
1.	Styrelsen	} ca 1%
2.	Medlemmar i föreningens arbetsgrupper	
3.	Medlemmar som deltar i ordnade aktiviteter	} ca 20%
4.	Övriga betalande medlemmar	
5.	Den tysta majoriteten, som ger sitt stöd om så påkallas	} ca 60%
6.	Neutrala, ointresserade	} ca 20%
7.	Negativt inställda	

Man kan konstatera att handlingar som tyder på icke-främlingskap och icke-auktoritetstänkande endast återfinns hos någon enstaka procent av stadsdelens invånare.

Majoriteten av dom boende upplever främlingskap inför det samhälle dom lever i. Man tror sej inte om att kunna ändra saker och ting och överlämnar all makt åt andra. Några citat belyser denna inställning: "Det där begriper jag mej inte på. Det måste våra politiker sköta om" eller "Vad kan jag göra åt saken? Dom gör ju ändå som dom vill." En starkt privatiserad inriktning förankrad i känslor av otrygghet och mindervärdighet hindrar alltså många människor från att agera kol-

lektivt även när omständigheterna verkar i en sån riktning. Alternativen till kollektiv protest blir att man drar sej undan, flyttar eller resignerar.

För att slå håll på auktoritetstron, främlingskapet och passiviteten måste vi kräva att få ta ansvar för vår egen situation och vår egen framtid. Detta förutsätter omfattande attitydförändringar och en stor omgestaltning av vårt samhälle. Här finns inga genvägar. Framför oss ligger ett stort arbete.

"Vad vill vi arbeta för?"

- ett mer familjärt och öppet samhälle med större utrymme för den socio-emotionella människan och större gemenskap?
- ett samhälle inriktat på lönsamhet och effektivitet med prestations- och nyttoinriktade karaktärer?
- ett auktoritärt samhälle med hög repressiv beredskap?"

(Liljeström, 1973)

LITTERATURLISTA

- Allardt, E, 1975, Att ha, att älska, att vara: om välfärd i Norden. Lund.
- Altvall, H, 1971, Bostadssocial beskrivning av Stockholm år 1968. (Stencil, Stockholms socialnämnd). Stockholm.
- Andersson, E, m fl, 1970, Bostadsönskemålen i Uppsala kommunblock. (Trebetygsuppsats vid kulturgeografiska institutionen, Uppsala universitet).
- Andersson, H O, 1977, Tätorternas bebyggelse, struktur och förändring. En översikt över Sverige och övriga Norden. (Studentlitteratur). Lund.
- Andersson, L, 1970, Rumsliga effekter av organisationsförändringar. Studier i lokalisering med exempel från skolväsendet. (Meddelanden från Göteborgs universitets geografiska institutioner. Ser B nr 17). Göteborg.
- Arnell-Gustafsson, U, 1968, Centralt eller decentralt boende? En undersökning av val och preferenser hos flyttare inom Örebroblocket. (Stencil, Sociologiska institutionen, Uppsala universitet).
- Aspelin, G, 1972, Karl Marx som sociolog. (Gleerups). Lund.
- Asplund, J, 1971, Om undran inför samhället. (Argos). Stockholm.
- Attman, A, 1974, Göteborgs näringsliv i början av 1870-talet. Ingår i Lascontact. Jubileumsnummer 1874-1974. (Larsson Seaton & Co Aktiebolag). Göteborg.
- Barth, F, 1966, Models of social organization. London.
- Berelson, B och Steiner, A, 1964, Human behavior. An Inventory of Scientific Findings. Chicago.
- Berg, L-E, m fl, 1975, Medvetandets sociologi. En introduktion till symbolisk interaktionism. (Wahlström & Widstrand). Stockholm.
- Berger, P och Luckmann, T, 1971, The Social Construction of Reality. A Treatise in the Sociology of Knowledge. (Penguin Books)
- Björnberg, U, Carlestam, G, Eriksson, R, Groth, N B och Hansen, K E, Utkast till begreppsram och struktur för en digest rörande quality of life in urban settlement. (Stencil).
- Blomén, G, 1968, Förändringar i hushålls tidsorganisation vid flyttning till en förort. - Ett exempel. (Trebetygsuppsats vid kulturgeografiska institutionen, Lunds universitet).

Boalt, C, 1968, Boendestudier i fem bostadsområden i Stockholm. (Statens råd för byggnadsforskning. Rapport 13: 1968).

Brox, O, 1974, Generativ planering. Ingår i Daun m fl: Samhällsförändringar och brottslighet. Stockholm.

Bygg mänskligt, 1975, Redaktör Carl-Axel Acking. (Askild & Kärnekull). Borås.

Bäck-Wiklund, M och Lindfors, H, 1974, Lokalsamhället som livsform. Idé och verklighet. (Monografi nr 8. Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet).

Christensen, D, 1972, En families urbanisering, 1899-1972. Ingår i Arkitekten, Danske arkitekters landsforbund 1972:24

Christiansson, G, 1969, Plan och verklighet i två expanderande industriorter. En studie i generalplanering. (Statens råd för byggnadsforskning. Rapport 13:1969).

Corneliusson, J-O, Falk, R och Johansson, L, 1974, Flyttningar och deras orsaker. En studie av in- och utflyttning i Möln-dal 1972. (Trebetygsuppsats vid kulturgeografiska institu-tionen, Göteborgs universitet).

Dahlgren, R, Hellberg J och Lindberg, G, 1973, Bygda om-givningar i bruk. Ett förslag till analysinstrument. (Tekniska högskolan i Lund. Sektionen för arkitektur, Insti-tutionen för byggnadsfunktionslära. Arbetsrapport 2).

Daun, Å, 1969, Upp till kamp i Båtskärsnäs. Stockholm.

Daun, Å, 1974, Förortsliv. En etnologisk studie av kulturell förändring. (Bokförlaget Prisma). Lund.

de Laval, Egerö, Lindskoug, Sjöstrand, 1965, En stadsdel försvinner. Saneringen av Stigberget i sociologisk belysning. (Svenska riksbyggen). Stockholm.

de Laval, G och Josefsson, L, 1976 och 1977, Arbetsrapporter inom projektet: Stad i förvandling. (Sociologiska institu-tionen, Göteborgs universitet. Stenciler).

Eriksson, R, 1972, Rapport om bostadsvariationer i Stock-holmsregionen. Redovisning av bearbetning av låginkomst-utredningens levnadsnivåundersökning. (Stencil).

Folk- och bostadsräkningar.

Forskningsplan för analys av socialpsykologiska och diffe-rentialpsykologiska aspekter på boendemiljön. (En forsknings-plan utarbetad vid psykologiska institutionen, Göteborgs universitet under ledning av S Rubenowitz, stencil).

Freire, P, 1972, Pedagogik för förtryckta. (Gummesons).

Generalplan för Göteborg, 1959.

Godlund, S. 1964, Den svenska urbaniseringen. IVA medd. 139. Stockholm

Gordon, H och Molin, P (red), 1972, Man bara anpassar sig helt enkelt. En forskningsrapport om människor i Skärholmen. (Bokförlaget PAN/Norstedts). Stockholm.

Gustafsson, A och Lindqvist, C, Tyngdpunktsförskjutningar i centralortsstrukturen inom en Stockholmsförort - belyst med exemplet Nybergs centrum i Jakobsberg. (Tvåbetygsuppsats vid kulturgeografiska institutionen, Stockholms universitet).

Göransson, J & al, 1976, Vad händer i Kommendantängan? (Statens råd för byggnadsforskning). Stockholm.

Göteborgs stadskontor. (Rapport Ur 1976:5).

Hagvall, J, 1970, Bostäder och boende. Bearbetning av bostadsräkningarna 1960 och 1965. (Statens råd för byggnadsforskning. Rapport 17:1970)

Harvey, D, 1973, Social Justice and the City. (Edward Arnold). London.

Hedman, E, 1976, Fysisk miljö och socialt liv. (Statens råd för byggnadsforskning).

Hellén, L och Liljevall, S, Rumsliga restriktioners inverkan på utvecklingen av en stadsdel. Stadsdel: Järva Krog i Solna kommun. (Tvåbetygsuppsats vid kulturgeografiska institutionen, Stockholms universitet).

Henström, Hult och Rydberg, 1971, Urbaniseringen och den statliga politiken i Sverige 1930-1969. (Examensarbete på Tekniska högskolan i Stockholm, avdelningen för samhällsbyggnad. Rapport 2:71).

Holmberg, B-O, 1971, Urban renewal - the impact of dislocation on business. A case from the CBD of Gothenburg. Presented as discussion paper at the Congress of the Association of Town Planning and Distribution in Paris in 1971.

Hägerstrand, T, 1970, Tidsanvändning och omgivningsstruktur. Ingår i SOU 1970:14. Urbaniseringen i Sverige. En geografisk samhällsanalys.

Hägerstrand, T, 1973, On the Definition of Migration. (Lunds universitets kulturgeografiska institution. Rapporter och notiser nr 9.)

Israel, J, 1972, Om konsten att lyfta sig själv i håret och behålla barnet i badvattnet. Stockholm.

Jakobson, A, 1969, Omflyttningen i Sverige 1950-1960. (Statistiska centralbyrån och Bostadsstyrelsen). Lund.

Johnsson, B, 1973, Befolkningsomflyttningar och samhällsplaneling. (Forskningsprogram, Kulturgeografiska institutionen, Stockholms universitet, stencil).

Jonsson, C och Norström, B, 1973, Det intraurbana flyttningsmönstret inom Uppsala kommun, Södra Valsätra. (Trebetysupp-sats vid kulturgeografiska institutionen, Uppsala universitet).

Josefsson, L, 1975, Samspelet mellan människan och hennes omgivning. En metod vid beskrivning och analys av samhällsförändringar. Ingår i Människa och miljö. Utgiven av Göteborgs geografklubb. Meddelanden från Göteborgs universitets geografiska institutioner. Ser B nr 45. Göteborg.

Josefsson, L, 1976, Kulturgeografi och samhällsplanering. Geografiska notiser 1976:1.

Josefsson, L, 1976, Befolkningsfördelning och administrativa planeringsregioner - eller - människor och deras verksamhets- ytor. Några funderingar kring kulturgeograferns samhällssyn. Geografiska notiser 1976:3.

Josefsson, L, 1977, Bröd och kärlek. En diskussion kring samhällsförändring och samhällsplanering utifrån Scanraffetableringen i Lysekils kommun. (Kulturgeografiska institutionen, Göteborgs universitet, stencil).

Kommunens ledningsgrupp för IFHP-kongress i Göteborg 1978 (1975), Utredningsprogram för projektet: Stad i förvandling. Samspelet mellan människan och hennes omgivning. Choros nr 86. (Kulturgeografiska institutionen, Göteborgs universitet.)

Krantz, B, 1968, Lägenheter och markutrymmen i Baronbackarna, Örebro. (Statens råd för byggnadsforskning. Rapport 12:1968)

Krantz, B och Frösslund P, 1972, Boendepreferenser i Storstockholm. (Statens råd för byggnadsforskning. Rapport 48:1972)

Kristensson, F, 1967, Människor, företag och regioner. En strukturekonomisk analys. (Ekonomiska forskningsinstitutet vid Handelshögskolan i Stockholm, Almqvist & Wiksell).

Lefebvre, H, 1971, Everyday Life in the Modern World. Allen Lane. (The Penguin Press). London.

Liljeström, R, 1973, Uppväxtvillkor. Samspelet mellan vuxna och barn i ett föränderligt samhälle. (Publica). Uddevalla.

Livskvalitet - Människans levnadsvillkor i ett framtidsperspektiv, 1974, Föredrag och diskussioner från ett symposium arrangerat av Sekretariatet för framtidsstudier, Statsrådsberedningen, den 9-10 maj 1974 på Vallmansgården, Ljusterö. (Justitiedepartementet Ds Ju, 1974:9). Stockholm.

Lundström, E, 1974, Göteborg för 100 år sedan. Ingår i Lascontact. Jubileumsnummer 1874-1974. (Larsson, Seaton & Co Aktiebolag). Göteborg.

Löfberg, A, Ljungberg, A och Talerud, B, 1971 och 1972, Boendemiljön och dess utformning: Krav på boendemiljöns sammansatthet utifrån kognitiva teorier över människans individuella, sociala och kulturella utveckling. (Pedagogiska institutionen, Stockholms universitet, stenciler).

Magnusson, I, Selander, P och Örtenblad, O, 1970, Befolkningsförändringar och dynamisk bostadsplanering. (Ingår i Byggforum 1970:1)

Mangione, B S, 1974, Gör din stad. (Examensarbete vid Lunds tekniska högskola, arkitektur 2 B).

Mantalslängden

Meltzer, B, Petras, J och Reynolds, L, 1975, Symbolic interactionism. Genesis, varieties and criticism. (Routledge & Kegan Paul).

Michelson, W, 1970, Man and his Urban Environment. A Sociological Approach. (Addison - Wesley Publishing Company).

Nilsson, G, 1976, Oordning/ordning en studie i kärlekens villkor. (Bokförlaget Korpen). Göteborg.

Nordström, L, 1971, Rumsliga förändringar och ekonomisk utveckling. (Regionkonsult AB). Göteborg.

Odum, H, 1971, Environment, Power and Society. (Wiley-Interscience). New York.

Olsson, R, 1973, Förändringar i befolkningens rumsliga spridning. Kulturgeografiska studier i Västsverige av befolkningsfördelningen och dess förändringar. Choros nr 67. (Kulturgeografiska institutionen, Göteborgs universitet).

Prognoser, alder, behov, en model till beregning av befolkningens vaekst, og aldersfordelning - ett planlaegningsredskab, 3/69. (Institutet for Center Planlaegning, Köpenhamn).

Regioner att leva i, 1972, Elva forskare om regionalpolitik och välstånd. (En rapport från ERU. Publica). Uddevalla.

Salomonsson, O, 1972, Informationssystem vid planeringsprocess. En analys av samband och beroenden. (Nordiska institutet för samhällsplanering. Rapport 1972:2)

Sandberg, Å, 1975, 1. En fråga om makt. 2. En fråga om metod. Stockholm.

Sanering i Göteborg. Betänkande av kommunfullmäktiges saneringsberedning. 1974.

Skantze, A, 1973, Pedagogiska aspekter på boendemiljön. IAN-rapport nr 93. (Pedagogiska institutionen, Stockholms universitet).

- Soidre-Brink, T, Hjärne, L och Lennartsson, H, 1977, Ökat hyresgästinflytande - en försöksverksamhet. (Forskningsrapporter nr 43, 44 och 46 från Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet, stenciler).
- Springfeldt, P, Tegsjö, B och Öberg, S, 1977, Inkomstutveckling i samband med flyttning. (Stencilerad rapport F 6 från ERU). Stockholm.
- Stadskärnan. (Projekt vid Statens råd för byggnadsforskning lett av H Fog och A Magnusson, diverse stenciler).
- Statens råd för byggnadsforskning, 1971, Samhällsplaneringsforskning. En problemanalys. (Programskrift 14). Lund.
- Statens råd för byggnadsforskning, 1973, Forskning om människa - miljö. En problemdiskussion. (Programskrift 19). Lund.
- Stockholms läns landsting, regionplanekontoret, 1973 och 1974, Landstingets miljöinventering.
- Studies in social science & planning, 1974, edited by Jean Forbes. (Scottish Academic Press). London.
- Söderbaum, P, 1974, Positionsanalys som metod vid samhällsplanering. Företagsekonomiska institutionen vid Uppsala universitet skriftserie. (Serie A:1 Forskningsrapporter).
- Tenne, P, 1973, Totalsanera, bygga om eller rusta upp? En problemstudie av saneringsformerna och deras förändringar av boendet i ett antal kvarter i Göteborg. (Trebetysuppsats vid kulturgeografiska institutionen, Göteborgs universitet).
- Thiberg, S, 1969, Beskrivnings- och värderingssystem för bostads- och stadsdelsegenskaper. (Statens råd för byggnadsforskning. Rapport 18:1969).
- Walldén, M, 1974, Individens aktivitetsmönster. Del 1. Teori, metod, beskrivning av studerade individer. (Statens råd för byggnadsforskning. Rapport 11:1974).
- Öberg, S, 1975, Hushållens flyttningar. (Stencilerad rapport F 1 från ERU). Stockholm.
- Öhman, S, 1974, Social kartering av Uppsala. En beskrivning av befolkningssammansättningen i demografiskt, ekonomiskt och socialt avseende samt dess samband med bostadsstrukturen i Uppsala tätorts bostadsområden. (Uppsala kommuns planeringskontor, stencil).
- Örtenblad, O och Josefsson, L, 1972, Stadsdelsstrukturens förändringar i tidsperspektiv. Metodologiska och empiriska studier avseende Göteborg. (Ingår i Gothia 11. Meddelanden från Geografiska föreningen i Göteborg).

BILAGA

UNDERSÖKNINGENS UPPLÄGGNING OCH GENOMFÖRANDE

Man kan peka på flera undersökningar, som försökt sätta in människan i sitt sociala och fysiska sammanhang. Vanligen har man då belyst endera hur en föränderlig omgivning påverkar en statisk människa eller det omvända förhållandet. Vi har i enlighet med underrubriken och trots problem av vetenskapsteoretisk art försökt studera växelspelet mellan människan och omgivningen i ett förändringsperspektiv. Föränderligheten är resultatet av en ständig och ömsesidig påverkan. Härav följer att uppmärksamheten måste riktas mot en detaljerad beskrivning av ständigt fortgående förlopp. Att beskriva människan och omgivningen var för sej framstår med denna bild för ögonen som rätt meningslöst, då ju åtminstone inte människan kan fungera isolerad.

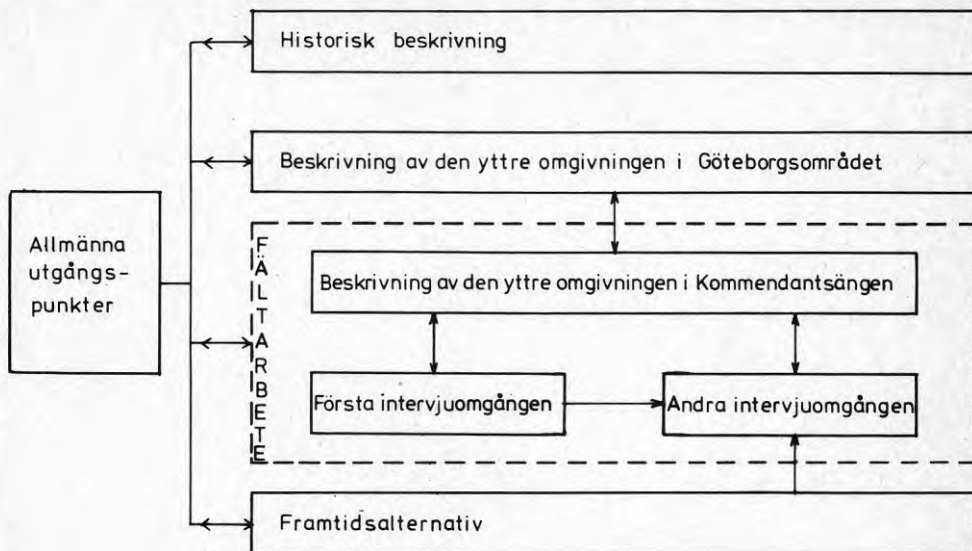
För att förstå dagens verklighet måste vi känna till gårdagens utveckling. Betoningen av tidsperspektivet är särskilt viktigt för en undersökning, som är planeringsinriktad. Att sätta in dagens situation i sitt historiska sammanhang utgör en av dom viktigaste förutsättningarna för att kunna blicka framåt.

I figur 10 anges dom innehållsmässiga sambanden mellan projektets delstudier. I enlighet med ovanstående beskrivs både den yttre omgivningens egenskaper och människors attityder och önskemål. Dessa beskrivningar avser i görligaste mån såväl nutid som dåtid och framtid. Till grund för projektet ligger dom antaganden och förutsättningar som beskrivits i rapportens andra kapitel. Även om jag i bilagan kommer att disponera texten efter dom angivna delstudierna måste poängteras att jag hela tiden strävat efter en helhetssyn.

Allmänna utgångspunkter

Det finns anledning att i punktform upprepa några av dom förutsättningar, som direkt påverkat projektuppläggningsen.

- Samhällsomvandlingen bestäms av människors handlingar. Dessa har sin grund i ett växelspel mellan människan och hennes omgivning
- För att ge en riktig bild av samhällsomvandlingen måste man beskriva sammanflätade processer
- Själva drivfjädern i samhällsomvandlingen återfinns i olika gruppers försök att förbättra sin egen situation

FIGUR 10. Samband mellan undersökningens skilda delar.

Historisk beskrivning

Den historiska beskrivningen skulle enligt dom ursprungliga projektplanerna göras utifrån två generaliseringsnivåer. En allmän och åtminstone Göteborgstäckande ekonomisk-historisk beskrivning skulle ingå i en eventuell vidgad studie. Detta angelägna moment fick därför en mycket styvmoderlig behandling i denna undersökning, som närmast har karaktären av en förstudie. Ett omfattande arbete har i motsats härtill lagts ner på en detaljerad historisk beskrivning av förhållanden och händelser i undersökningsområdet. Informationen har här hämtats från två håll. Kvantitativa uppgifter från mantalslängden har kompletterats med synpunkter och erfarenheter förmedlade av några intervjupersoner, som bott länge i området. Registermaterialet, som spänner över hela perioden från det att Kommendantsängen började bebyggas vid seklets början, indelas lämpligen i följande tre huvudgrupper.

- Beskrivning för varje år och för samtliga fastigheter inom undersökningsområdets två kvarter. Se karta 10. Exempel på information är fastighetens ägare och hyresintäkten

- Beskrivning för varje år och för dom fem detalj-studerade fastigheterna. För varje person, som vid något tillfälle varit mantalsskriven i någon av dom fem fastigheterna, anges ålder, kön, civilstånd, födelseförsamling, social-gruppstillhörighet baserad på angivet yrke samt vilka människor som tillhört hans eller hennes hushåll
- Beskrivning för vart tionde år och för samtliga fastigheter inom undersökningsområdet. I mån av uppgifter anges bland annat dom boendes ålder, kön, civilstånd och arbetsgivare

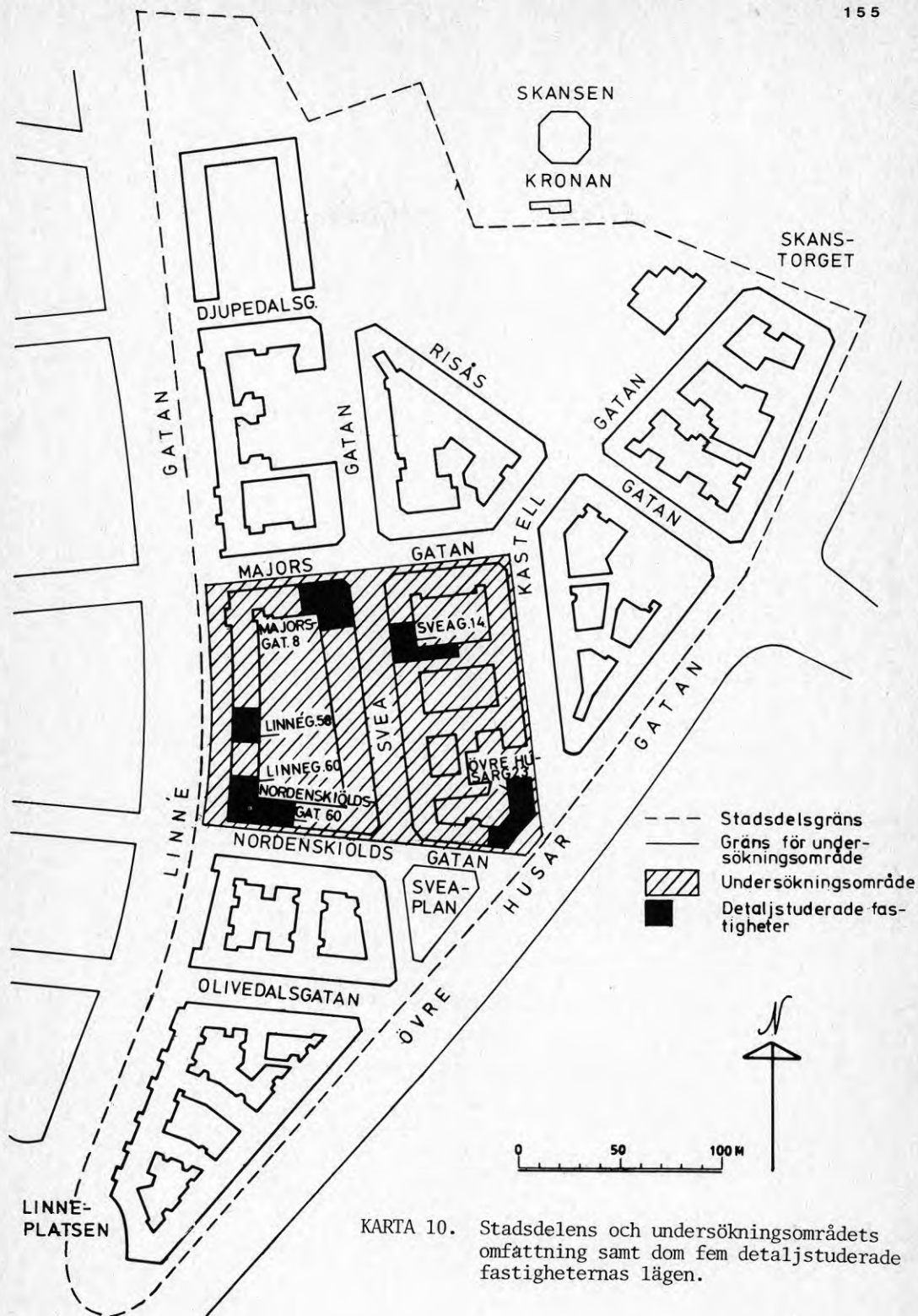
Vi arbetade alltså med skilda detaljeringsnivåer: stadsdelen-undersökningsområdet - detaljstuderade fastigheter. Denna metod ger oss möjlighet att dra slutsatser om förhållanden i stadsdelen trots att vi enbart studerat situationen i ett begränsat antal fastigheter.

Registerstudien blev mycket omfattande. Vi följde människors öden under 76 år. Totala antalet personer som registrerats var cirka 8 000. Härtill kom insamlandet av uppgifter för undersökningsområdets 600 lägenheter och andra lokaler. Trots att vi kunde utnyttja maskinell bearbetning tog den detaljerade historiska beskrivningen i anspråk nära 1500 arbetstimmar. Vunna erfarenheter får mej att tro att denna delstudie vid en eventuell upprepning skulle kunna genomföras med en arbetsinsats av 600 timmar utan att tillförlitligheten nämnvärt försämras. Argument härför redovisas i en arbetsrapport från september 1976, där genomförandet av och erfarenheterna från en metodinriktad förstudie redovisas med stor detaljeringsgrad.

Beskrivning av den yttre omgivningen i Göteborgsområdet

Människans handlingsmöjligheter bestäms i ett växelspel mellan människans egenskaper och resurser samt den yttre omgivningens erbjudna handlingsutrymme. Denna delstudie syftar till att beskriva sistnämnda förhållande. Av ett större antal inventerade och karterade förhållanden kan nämnas restauranger, livsmedelsaffärer, postkontor, apotek, grönområden, men även partisympatier, dom boendes ålderssammansättning och andelen utländska medborgare. Syftet var här fyrfaldigt.

- Möjliggöra en jämförelse mellan människors handlingar och handlingsutrymmet
- Ge underlag för en diskussion kring vilka förändringar i den yttre miljön, som kan förbättra människors situation
- Ge underlag för en allmän beskrivning av Göteborg
- Ge intervjuaren kunskap om dom nya miljöer som eventuella flyttare hamnat i.

KARTA 10. Stadsdelens och undersökningsområdets omfattning samt dom fem detaljstuderade fastigheternas lägen.

Fältarbete

Valet av undersökningsområde gjordes i två steg. Vi valde först ut stadsdelen Kommendantsängen. Skälen härför var i sammandrag följande: Andra personer har studerat området tidigare. För det andra var bebyggelsen så gammal att vi i samband med registerstudien fick möjlighet att bekanta oss med skilda typer av mantalslängder. I stadsdelen och dess närhet skulle olika yttre förändringar inträffa under undersökningsperioden. Det fjärde skälet sammanhängde med att stadsplanering pågick i området. Slutligen finns här sedan början av 1970-talet en fungerande stadsdelsförening.

I ett andra steg utvaldes det egentliga undersökningsområdet. Detta utgörs av två kvarter. Undersökningsområdet bildar ett geografiskt tvärsnitt genom stadsdelen. Vi fångar in den trafiktyngda men lummiga Linnégatan, den mörka Sveagatan samt Övre Husargatan, som breddats i samband med att stadsdelen Annedal bytt skepnad.

Undersökningsområdet består av 29 fastigheter bebyggda med bostadshus. År 1975 bodde här cirka 800 personer. Detta antal människor var alltför stort för vissa av dom detaljerade studier som skulle följa. Vi valde därför ut ett begränsat antal fastigheter, vilka skulle bli föremål för noggranna undersökningar. En fastighet valdes från vart och ett av dom fem decennier under vilka byggnation skett. Se karta 10. Dom fem detaljstuderade fastigheterna skulle i möjligaste mån vara utspridda inom undersökningsområdets två kvarter.

Nästa steg bestod i att bilda en urvalsram med vars hjälp intervjupersoner skulle kunna tas ut. I detta syfte utdelades ett frågeformulär till samtliga hushåll inom fem utvalda fastigheterna. Förutom information, som vi kunnat hämta från offentliga register, fick vi härigenom en ungefärlig bild av människors ekonomiska, sociala och politiska resurser samt deras flyttningsavsikter. Vi vinnlade oss om att undvika frågor, som skulle kännas svåra att besvara. Formuläret som hämtat drag från folk- och bostadsräkningsblanketterna, fick, dessutom en utformning som i största möjliga utsträckning skulle möjliggöra kryssmarkeringar. En kombination av nämnda åtgärder samt påminnelsebrev och dörrknackning resulterade i att 73% av dom 113 hushållen återlämnade formulären. Vi kunde utan förvåning konstatera att dörrknackning gav betydligt högre svarsfrekvens än utsända påminnelsebrev.

På basis av dom inlämnade frågeformulären valdes 26 personer ut för dom två samtal, som skulle följa. Vid detta val tog vi förutom ålder, kön, civilstånd och hushållssammansättning även hänsyn till politiska, sociala och ekonomiska resurser. Detta i syfte att bland dom intervjuade få med personer med skilda livskvalitetspositioner. Urvalskriterierna kom därför att utgöras av demografiska förhållanden samt medlemskap i stadsdelsföreningen, boendetid, sysselsättningsförhållanden och tillgång till bil, båt och fritidshus. Viktigare än någon av dessa urvalskriterier var emellertid personernas flyttningsplaner. Samtliga människor, som hade uttalade idéer om att bege sej ifrån Kommendantsängen tillfrågades om dom ville medverka i den fortsatta undersökningen.

Jag har redan nämnt att 26 personer intervjuades. Detta urval skedde succesivt. Ytterligare femton personer var tillfrågade, men ville av skilda anledningar inte ställa upp. En enkel bortfallsanalys visar att vägrarna i två avseenden skiljer sej från dom intervjuade. Arbetare utan yrkesutbildning var tillsammans med ensamstående kvinnor ovilliga att ställa upp som intervjupersoner.

När en människa accepterade att bli intervjuperson fick hon som första uppgift att i specialkonstruerade böcker beskriva sina aktiviteter under en arbetsdag respektive en arbetsfri dag. Dagböckerna fick ett format och en utformning, som skulle möjliggöra att dom togs med i kavajfickan eller handväskan och därmed hela tiden vara tillgängliga. Dagböckerna visade sej fungera mycket bra. Dom återsända dagböckerna användes av intervjuaren för att bland annat upprätta en så kallad aktivitetskarta.

Det första samtalet, som hölls hösten 1975, inleddes med att intervjuaren och intervjupersonen - inte sällan i sällskap med andra hushållsmedlemmar - tillsammans studerade aktivitetskartan och med denna som grund diskuterade service- och fritidsaktiviteter. Därefter behandlades bland annat tidigare upplevda förhållanden, den aktuella boende- och arbetssituationen, sociala kontakter, flyttningsavsikter samt boendeönskemål.

Intervjuarna hade instruerats att låta naturliga associationsbanor styra samtalet. Det visade sej emellertid att samtalsmallen ofta kunde följas. Det kan här påpekas att samtalsmallen konstruerats för att intervjuarna skulle tvingas att formulera frågorna med egna ord. Ordvalet kunde härigenom anpassas till intervjupersonernas språkbruk.

Intervjutiden kom i första samtalsomgången att variera mellan 1 1/2 och fem timmar. Vi övervägde att använda bandspelare. Fördelarna skulle därvid bestå i ett exakt återgivande av samtalen samt att intervjun skulle vara avslutad för intervjuarens del i och med att banden avlämnats. Vi fann emellertid att nackdelarna övervägde. Intervjupersonerna kan hämmas. Tekniska missöden kan spoliera en hel intervju. Samtalsutskriften skulle bli mycket omfattande och därmed tidsödande. Den vidare bearbetningen skulle härvid försvåras. Den använda rutinen innebar istället att stickord samt vissa centrala längre yttranden noterades direkt i samtalsmallen. Samtalsutskriften färdigställdes normalt dagen efter intervjun.

Ingen av intervjuarna hade tidigare vana vid att genomföra denna typ av samtal. Tack vare att vi tillsammans arbetade fram samtalsmallen uppstod emellertid inga större problem. Intervjuerna blev genomgående mycket öppna. I nästan samtliga fall bjöds vi exempelvis på någon form av förtäring.

Genom kontakter med stadsdelsföreningen och genom att vistas i stadsdelen kunde vi notera dom yttre förändringar som skedde under den halvårslånga perioden mellan första och andra intervjuerna.

Det andra samtalet syftade till att beskriva intervjupersonernas medverkan i skilda förändringar; dessas attityder till olika former av förändringar samt i vilken utsträckning människornas egna planer och önskemål förverkligats. Den andra intervjun förlöpte i stora drag i enlighet med den första. Trots att några nya moment tillkom kunde den genomsnittliga samtalstiden minskas till knappa tre timmar.

Av första intervjuomgångens 26 personer föll fyra ifrån inför det andra samtalet. I två av fallen skedde detta till följd av fullt förståeliga personliga skäl. En tredje person vistades utomlands.

Huvudintrycket är att dom olika delarna i fältarbetet kompletterade varandra och praktiskt kunnat samordnas. Trots att vi totalt sett engagerat intervjupersonerna i dryga åtta timmar har undersökningen kunnat genomföras utan något uppseendeväckande bortfall. Här återstår det emellertid att besvara frågan huruvida denna positiva bild sammanhänger med valet av undersökningsområde.

Framtidsalternativ

Projektet "Stad i förvandling" är planerarinriktat. Detta tar sej uttryck i att vi för det första beskriver dom hinder, som försvårar ett fullföljande av människors önskemål. Via samtalen och registerstudien kan vi för det andra återge hur människor i historisk tid har agerat i skilda situationer. För det tredje har vi diskuterat skilda framtida förhållanden med intervjupersonerna. Till grund för dom sistnämnda diskussionerna sammanställdes ett material, som beskrev två framtidsalternativ. Det ena av dessa karaktäriserades av bland annat hög privat konsumtion och slöseri med energi. Det andra alternativet förutsatte ett ökat hänsynstagande till sociala och allmänmänniskliga förhållanden. Dom två skisserna hämtades från ett större antal alternativa framtidsbedömningar, som utarbetats inom projektet "Stadskärnan". För att ge materialet en lokal anknytning användes några bildpar från forskningsrapporten "Vad händer med Kommendantsängen?"

Sammanfattning

Sammanfattningsvis vill jag påstå att den använda undersökningsmetoden gav oss en ganska god möjlighet att belysa dom formulerade och vittomfattande frågorna. Dom återkommande intervjuerna gav nämligen förutsättningar för att diskutera förändringars ursprung och effekter.

Undersökningens kanske viktigaste slutsats är att vi lever i nuet. Rent metodologiskt innebär detta att traditionella sociologiska metoder i många fall inte är tillräckliga när framtida förhållanden ska diskuteras. Detta gäller exempelvis skilda former av boendepreferensstudier. Här bör sannolikt audiovisuella hjälpmedel, studiebesök etc användas i större omfattning än idag.

Samspelet mellan människan och hennes omgivning

SAMMANFATTNING

Problemområde

Undersökningens syfte har varit att beskriva och försöka förstå hur människor påverkar och påverkas av sin omgivning. Hur använder vi den miljö, som hela tiden förändras och hur växlar vår användning när vi själva genomgår livets olika faser? Vilka samvariationer och vilka motsättningar föreligger mellan människans handlingar och omgivningens förändring? Projektets planeringsinriktning framgår av att vi även belyst frågan om hur människans handlingsmöjligheter och hennes möjlighet att välja handling kan förbättras.

En stadsdel och dess invånare

Kommandantsängen - vårt undersökningsområde - är idag en centralt belägen stadsdel bebodd av knappa tre tusen människor. Vid tiden för första världskriget levde här drygt två och en halv gånger så många. Utglesningen har här liksom i andra stadsdelar gått hand i hand med en påtaglig förgubbning. Allt färre och allt äldre människor bor kvar. Under det senaste decenniet har dock tendenser till en generationsväxling kunnat spåras.

Kommandantsängen får sin karaktär av fem- och sexvånings stenhus där sekelskiftets hantverkarglädje fortfarande utgör det tongivande inslaget. I vart och vartannat hus finns ännu affärer, kontor eller lagerutrymmen. Så skapas och behålls en omgivning där likformighet och monotoni aldrig vunnit insteg: En pulserande miljö som de boende och de verksamma slår vakt om via en livaktig stadsdelsförening.

Förändring som mål och metod

Planering är att blicka in i en framtid där aktörerna är otaliga och idéerna ännu fler. Där kraven på ständig förändring kanske är det mest stabila förhållandet. Därför måste planeringen acceptera och till och med skapa förutsättningar för omgestaltning. Denna lätt kaotiska bild får emellertid inte skymma det faktum att det finns mänskliga förutsättningar och förlopp, som skänker kontinuitet. Vi upplever trygghet i en hemtam miljö. Vi behöver känna uppskattning i arbetslivet och på fritiden. Vi genomlever normalt vissa åldersanknutna stadier.

För att fånga, beskriva och analysera processer i en föränderlig värld

ställs krav på väl fungerande undersökningsmetoder. Dagens verklighet förstår vi först när vi lärt känna gårdagens utveckling. Att sätta in dagens situation i sitt historiska sammanhang ger oss den kanske viktigaste nyckeln till framtiden. Våra metoder måste härutöver tillåta detaljerade och människonära beskrivningar.

Vi har genomfört två längre samtalsintervjuer med ett tjugotal personer. Härigenom erhöles information om hur människors totala situation och önskemål förändrats under en drygt halvårs lång undersökningsperiod. Människors handlingar beskrevs med hjälp av speciellt konstruerade dagböcker. Denna uppläggning gav oss möjlighet att namnge några av de hinder, som tvingar oss att ge avkall på våra krav. Även förändringar i den yttre omgivningen beskrevs.

En detaljerad beskrivning av stadsdelens tidigare liv har genomförts. Vidare diskuterades framtida förhållanden vid andra samtalstillfället.

Att leva i nuet och andra resultat

Varje människa är unik. Ändå kan vissa mönster urskiljas. Uppväxtförhållanden, utbildning och social ställning ger förutsättningarna för personers arbete, boende och umgänge. Man kan tala om sociala ödescirklar.

Samtliga intervjupersoner upplevde sin stadsdel positivt vid första samtalstillfället. Man lovprisade det centrala läget, de många små affärerna samt stadsdelens mänskliga atmosfär. Den ljusa bilden fördunklades framförallt av trafiksituationen. Ett halvår senare var bedömningarna annorlunda för de personer som då flyttat. De nya hemmiljöerna var nu överlägsna Kommendantsängens. Via en sannolikt omedveten anpassningsmekanism förgyller vi den just aktuella situationen.

Förhållandet att vi lever i nuet och alltså inte vågar och vill påverka vår egen framtid var tydlig även när vi under andra samtalet jämförde den då aktuella situationen med intervjupersonernas planer ett drygt halvår tidigare. Det var företrädesvis materiella och mycket konkreta förändringar som personerna lyckades förutse. Effekterna av flyttningar, livscykel-förändringar och ändrade arbetsförhållanden underskattades genomgående.

Sex av intervjupersonerna flyttade under undersökningsperioden. Motiven härför kunde i samtliga fall föras tillbaka till olika former av livscykel-förändringar.

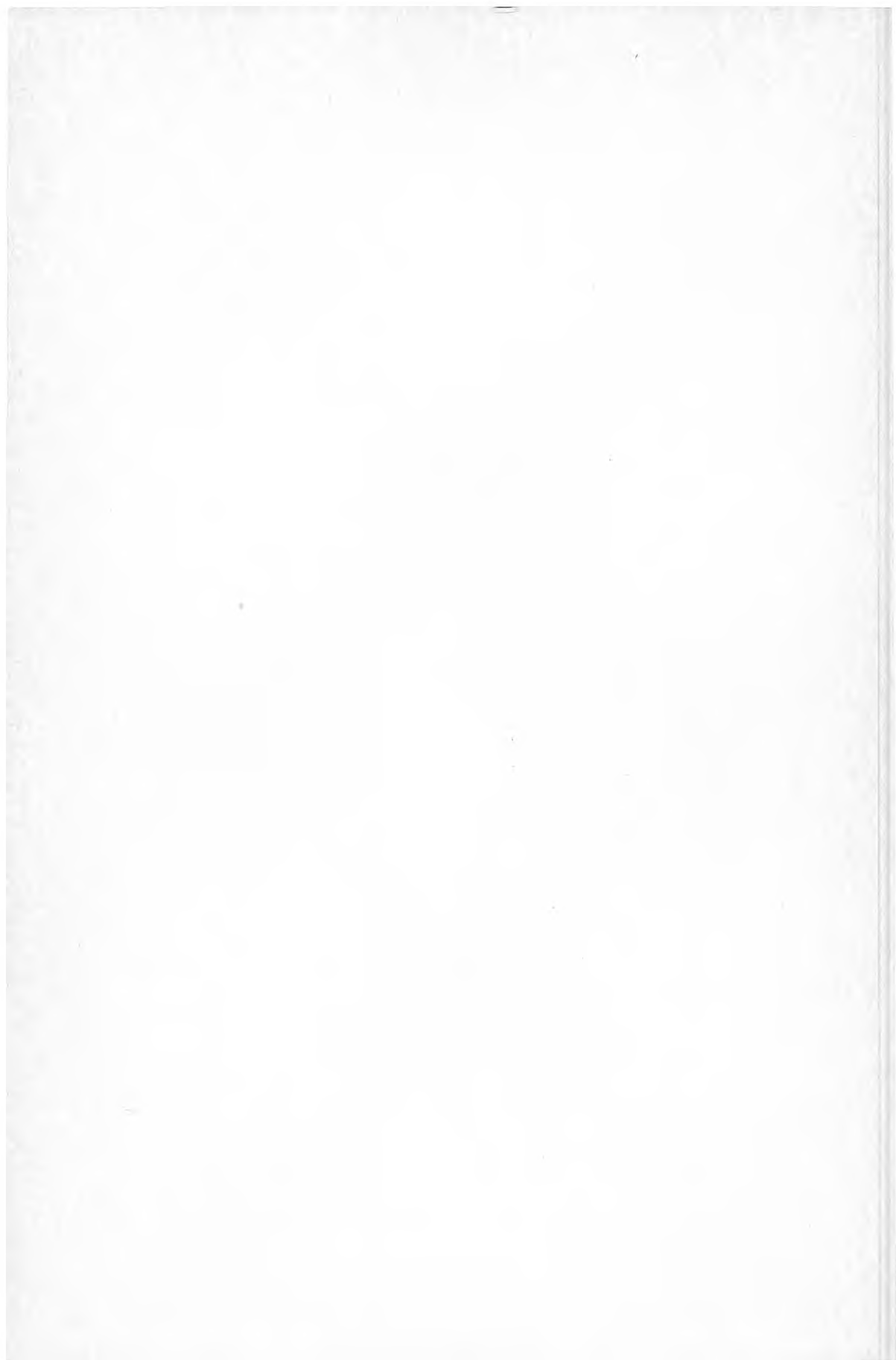
Personer med flyttningsplaner ville oftast bosätta sig i välkända delar av stan. Detta var genomgående liktydigt med stadsdelar i Kommendantsängens närhet. De områden inom vilka intervjupersonerna kände sig hemma

uppvisade stora likheter. Mot denna bakgrund bör bostäder samtidigt byggas inom skilda geografiska sektorer. Kombinerat detta med teknisk flexibilitet och etappvis utbyggnad vinnas bland annat fördelen att flyttningar inte behöver leda till brytande av sociala kontaktfält.

Planering och samhällsbyggande

Vi har pekat på konkreta åtgärder, som skulle förbättra människors möjlighet att använda sin stad. Individuellt anpassad arbetstid är ett sådant medel. Även om denna typ av åtgärder otvivelaktigt skulle ge stora fördelar för många människor blir den viktiga slutsatsen att boendeplaneringen och annan sektoriell planering måste sättas in i sitt vidare jämlikhetssammanhang.

Vi träffade alltför många människor, som visade övertro inför överheten och som kände främlingskap i såväl arbets- som bostadsmiljön. Dessa människor blir passiva. Planeringen måste medverka till att undanröja denna situation. Allas medverkan i diskussioner och beslut som rör framtiden kan bli inkörsporten till engagemang, medinflytande och ökad jämlikhet.

**Denna rapport hänför sig till forskningsanslag 771401-9 från
Statens råd för byggnadsforskning till Sociologiska
institutionen, Göteborgs universitet**

R76:1978

**ISBN 91-540-2902-3
Statens råd för byggnadsforskning, Stockholm**

**Art.nr: 6600776
Abonnemangsgrupp:
X. Samhällsplanering**

**Distribution:
Svensk Byggtjänst, Box 1403
111 84 Stockholm**

Cirkapris: 40 kr exkl moms